

A M. TUDOMÁNYEGYETEM	
BÖLCSESZET- NYELV- ÉS TÖRTÉNETTUDOMÁNYI KAR	
315	4748
Érkezett: 48. II.	10.
Előszám:	Drb.
/19	/19

KOSZTOLÁNYI, A MŰFORDÍTÓ

Irta: Schütz Ödön

A szegedi Tudományegyetem Bölcsészeti-,
Nyelv- és Történettudományi karához
benyújtott doktori értekezés.

TARTALOMJEGYZÉK

/Kihajtandó/

Tartalomjegyzék.

<u>Bevezető</u>	1
Elméleti örökség.....	3
Műfordító és mesterember.....	3
Elvek és vélemények.....	4
A környezet összetevői.....	6
Nemzeti magánvalóság.....	6
A társadalmi tényező.....	8
A kor.....	10
A műfordítás indítórugója és célja.....	10
Nemzeti szempont.....	10
Csiszolás - stílusgyakorlat.....	11
Öncél - mulatság - megrendelés.....	11
Az egyéniség érvényesülése.....	12
Műfordítói öntudat.....	12
<u>Az ifjú műfordító:</u>	
Kosztolányi ifjúkori olvasmányai és műfordításai.....	13
Költői inasévek.....	13
Childe Harold.....	14
<u>Az érett műfordító:</u>	
Korszakok.....	15
Válogatás /Műfajok szerint csop./.....	17
Dráma.....	19
Elbeszélő költemények.....	21
Líra.....	22
Maupassant.....	23
Modern költők.....	23
Franciák.....	24
Angolok.....	25
Németek.....	25
Olaszok.....	26
Szent Imre himnuszok.....	26
Géraldy.....	27
Idegen költők.....	27
Rokon lelkek - mesterek.....	28
<u>Fordító és író</u>	29
Kosztolányi fordításciklusai és viszo- nya az idegen költőkhöz.....	31
<u>1. korszak:</u>	
Maupassant.....	31
Modern költők:	
Franciák.....	32
Angolok.....	36
Németek.....	37
Byron.....	38

2. korszak:	
<u>Ut az eredeti alkotás maradéktalan</u>	
átélése felé.....	41
Szent Imre himnuszok.....	42
Idegen költők.....	44
Shakespeare.....	48
<u>Kosztolányi alkotó módszere.....</u>	56
Konnyed mélység.....	56
Szemléletesség - érzékletesség.....	60
Ösztönösség - művesség.....	62
Hangulat - atmoszféra.....	64
Oktáv felhangolás - egyszerűség /eszközt./	65
Átéltetés: értelem - érzelem.....	67
<u>Kosztolányi nyelvélvénnye.....</u>	68
Kosztolányi magyaros formanyelve.....	71
Nyelvi gazdagság.....	74
Nyelvi tagoltság.....	76
A mondat.....	77
Szemléletes magyarság./tömörtség/.....	81
Archaizmus.....	87
Szent Imre himnuszok.....	88
Lear király.....	91
Impresszionista diszkultusz -	
diszitetlen eszköztelenség.....	98
Értelmi elemek a kifejezésben.....	104
Purizmus.....	105
Zenei elemek.....	106
Appendix I. - Kosztolányi átmeneti korá-	
nak stílusfejlődése.....	109
Appendix II. Kosztolányi műfordításainak	
jegyzéke.....	112
<u>Utószó.....</u>	114
Jegyzetek - Bibliográfia.....	117

B E V E Z E T Ó

Stilusalapítók - minden irodalomtörténeti rangjuk mellett is - elég korán avulnak el. A Nyugat nagy írói táborából is sokan feladásba merültek. Irodalmi szerepük az új szemléleti stílus kialakításában lejárt és így már inkább termékeny talajnak, mint élő sikernek számítanak. Hogy azonban nincs meg még a kellő távlatunk az irodalmi történeti hely kijelölésére, azt a Nyugat íróinak esetében is érezzük. Bár vezetőegénységei már lassan bevonulnak a klasszikus Pantheonba és termésük egésze már nem számít aktuálisan élő irodalomnak, részben mégis eléggé integráns részei a ma irodalmának. Elő voltukat talán az jellemzi leginkább, hogy még nem kezdődött új korszak, melyben az irodalmi ízlés ellenük fordult volna. Az ő esetükben tehát korszakváltásról még nem beszélhetünk, hanem talán a világháborúk által elhúzódott intervallumról, melyben a Nyugat pionirjai már megkezdénék klasszikussá válásukat, ha erősebb lenne a mai irodalom hangja.

Talán Kosztolányira áll legkevésbé az elavulás veszélye, az ő költészete a leginkább munkáló és a ma irodalmának vérkeringésében leginkább résztvevő valóság a Nyugat-érából. Ady monumentális alakja mellett Kosztolányi számít a könnyed formatartalmi jellegű költészet modern vezéralakjának ma is. Bár lehet, hogy a Nyugat korszak hosszú utóélete is közrejátszik ebben, de a kiválogatás jelei már most is mutatkoznak.

Kosztolányi munkáiban is szétválasztható két réteg: az egyik, mint a Nyugat pionirmunkája a kor bélyegével elavul, a másik viszont a Nyugat új színeivel és ízeivel még sokáig részt vesz az irodalmi atmoszférakialakításában.

Szegzárdy-Csengery nagy Kosztolányi tanulmányában /1/ nem látja elérkezettnek az időt /1938/ Kosztolányi filológiai kiértékelésére és ezzel mintegy a korszak folytatódása mellett foglal állást. Bár véglegesen nem mondhatunk azóta sem, azonban különösen a műfordítások tekintetében elég összehasonlítási alappal rendelkezünk ahhoz, hogy stílusformájának értékeit és hibáit már tisztán lássuk.

Nehéz Kosztolányiról tárgyilagos bírálatot mondani, mert nagy varázsló volt, még hibái között is számtalan megvesztegető eszköz van. Pályájának számtalan szellem-történeti összefoglalásával rendelkezünk /2/, melyek bámulatosan változatos egyéniségének szentelik soraikat, műfordítói munkásságának jellemzése azonban legtöbbször saját szavaival történik. Elsőrangú ihletett teoretikus lévén, számtalan cikke foglalkozik mesterségbeli kérdésekkel és definíciói a modern költői nyilatkozatok között közmondásszerűek. Rövid tömörségük és modern poéntirozásuk folytán igen alkalmasak arra, hogy jellemzésénél idézetként alkalmazzuk. Így is történt ez legtöbb esetben, holott maguk a fordítások még számtalan kincset rejtettek magukban, melyek egyéniségére talán még eredeti műveinél is élesebb fényt tudnak vetni.

Kosztolányi túl változatos egyéniség volt ahhoz, hogy egy pár megjegyzés csak megközelítőleg is jellemezni tudná. Már fordításainak nagy száma, de még inkább a kiemeríthetetlen változatosság is kétséget hagy aziránt, hogy egyáltalában összefogható-e egy költői képben. Talán legnagyobb joggal Csokonairól adott rövid jellemzését olvashatjuk rá:

"Műveltsége egészen európai, nyelve egészen magyar." /3/

Folyton szem előtt kell tartanunk azt, hogy Kosztolányi jellemében a legellentétesebb tényezők egy időben is szerepet játszanak, nem szólva arról, hogy különböző korszakai stílusukban igen nagy eltérést mutatnak. Következő fejtegetésünk eredménye körülbelül egyezik Vajthó megállapításával, mely szerint: "Sokan csak modernségét látták s feledték, hogy művészete klasszikusainkból nőtt ki... Arany János írása is nagyon hasonlítana Kosztolányiékéhoz, ha ma élne. Pedig ez a kor nem lett hozzá hűtelen, csak kitágította az ő nemes irodalmi szemléletét." /4/

Tárgyalásunkban a descendens módszert választottuk a külső világ benyomásaitól a meghatározhatatlan mag felé. A miliő eredőire való rámutatás Kosztolányi esetében is termékenynek bizonyult, mivel így könnyebben próbálhattuk meg a fordítás két arcának, az író és fordítóénak jegyeit különválasztani.

ELMÉLETI ÖRÖKSÉG.

A múlt század pozitívista irányzata főleg arra törekedett, hogy a műfordítás technikai nehézségeire megoldást találjon, ill. hogy a technika analizálásával normatív alapelveket teremtsen a részletekre vonatkozólag.

A múlt tapasztalatainak leszűrése azonban egyszerűsrimint a kövőre való utmutatásul is szolgált volna. Radó könyvének /5/ bevallott célja, hogy a kérdés rendszerbe foglalásával egy jövő műfordító generációt neveljen. A műfordításra legalkalmasabb karaktert a közepes alkotótehetségben találja meg, akiben az eredeti alkotáshoz kevés az intuición, viszont - az alázat egyidejű jelenléte mellett - a másodlagos ihlet költői szárnyalást is tud produkálni. Ha ilyen kategorikusan nem is lehet a költészet bármely ágát megrendszabályozni, annyi kétségtelen, hogy a fiatal írónemzedék haszonnal forgatta Radó könyvét. Annak ellenére, hogy Kosztolányinak saját eredetiségébe vetett öntudata már elég korán jelentkezik, ő sem tartotta megvetendőnek, hogy ezen érdemes műfordítónk és teoretikusunk munkáival behatóbban megismerkedjék. ~~Egy-
részről~~ Külön cikkben foglalkozik "A magyar rim" c. művével /6/ és fentidézett könyvét is gyakrabban olvasgathatta.

Természetesen, mint költőnek, a rendszerezésre nem volt szüksége, azonban szívesen eljátszott bon mots-nak számító ötletekkel, melyek tartalmilag sokkal többet jelentettek számára és az ő gondolatkörébe ágyazva, olyan kosztolányiasan hatottak. - Így került Radótól Kosztolányi tollára az egyéniségét annyira kifejező szójáték: fordító - fordító /7/ és "guzsba kötötteen táncolni" pregnáns metaforája /8/, mely már Radónál megvan kissé eltérő fogalmazásban. /9/.

MŰFORDÍTÓ ÉS MESTEREMBER.

A műfordítás technikájának elsajátítására segédeszköznek talán alkalmas tankönyv azonban csak "mesteremberek" nevelésére elég, a költőegyéniég túlnó a szabályokon.

Az író és mesterember miútnak meghatározása azonban sokszor csak kellő távlatból lehetséges, sőt még később is fennáll a veszély, hogy a műfordítás eredetijének, mint költői iránynak elavulása belejátszik a műfordítói munka értékelésébe. /Pl. ebbe a hibába esik Karácsony Sándor, aki a nyugatosok műfordításait a neki meg nem felelő tárgyválasztás alapján bírálja el és a dekadens irányzattal együtt elvetendőnek ítéli./10/

Ugyancsak Karácsonyi hasonló - az irodalmi értékelésen kívülálló - vallásos-nemzeti axiológiai alapon Szász Károlyt tulságos magasztalásban részesíti. /11/ /

A műfordítások korai elfakulása azonban nem elég ok arra, hogy az ellenkező tuzásba essünk. Kosztolányi már középiskolás "Mignon" fordítását jobbnak találja Szász Károlynál /12/ és még később is - mikor hig-gadtabb ítélőképessége már elismeri egy korszak munkáját pótló műfordítói tevékenységét - voltaképp még mindig a "mesterember" típusának tartja. /13/ Ez még azonban nem jelenti azt, hogy Szászt leértékeli, sőt talán csak őt érdemesítette arra, hogy műfordításaival párhuzamba hozza saját munkáját. Az abszolút elismerés hangján a múlt század műfordítói közül Aranyon kívül csak Győry, Bérczy és Vikár, és ~~Abrányi~~ ¹⁰⁶ról szól. /14/

ELVEK ÉS VÉLEMÉNYEK.

A múlt században a műfordításról folytatott viták körülbelül lerakták az elvi alapvetést. A legjellegzetesebb multszázadbéli meghatározásokat Radó összegyűjtötte id. művében. /15/

Meg kell jegyeznünk, hogy már a szigoru Gyulay is belátta azt, hogy a fordító egyéniségének a fordításba való beáramlása elkerülhetetlen. /16/

Ha az elvi problémák a ma irodalmában nem is vetődnek fel oly gyakran, a kérdést még nem tekinthetjük megoldottnak. A műfordítás hármass alapkövetelményére /alaki, anyagi és hangulati hűség/ ma is megtalálhatjuk az utalást. /17/ A mai kor műfordítói is elfogadják általában fenti irányelveket, azonban a fejlődés újabb problémák megoldására készítiX őket.

Az előző generáció általában elégnek tartotta azt, hogy az eredeti alkotást nyelvileg lefordította és esetleg a költeményben előforduló személyes vonatkozásoknak nézett utána, a ma műfordítója azonban át akarja magát élni a költő korába, társadalmi körülményei közé és egyéniségének kibogozhatatlan rejteketjait vizsgálja. Már nemcsak a költeményből kiáradó egyéniség a kiindulópont, hanem az előzetesen, alaposan átélt légkör. Ha ennek az atmoszférának a fordításba való átöntése sikerült is, még kérdéses, hogy az olvasó mindezeket kiérzi-e a fordításból. Így jön aztán létre a tanulmány-előszó, mely az író egyéniségét és az immanens nemzeti m, kor-, és társadalmi körülményeket tárgyalja. - A műfordítói munka fejlődése tehát annyiban nyilvánul meg, hogy a költői mű tolmácsolásához elengedhetetlen feltétel az író egyéniségének átélése korán és társadalmán keresztül. /Kosztolányi: Modern költők; Babits: Dante; Rónai: Rimbeaud; Vas: Villon; Vas: Angol barokk lira stb. stb./

A műfordítók egy másik csoportja a maradéktalan filológiai analízisnek híve, vagy legalább is a filológiai megismerésnek tulajdonít elsőrangú fontosságot. /Szabó Lőrinc: Shakespeare szonettek - a variánsok filológiai idézése; Vas: III. Richard - a szavak jelentésének latolgatása, stb.stb./

A harmadik fajta átéléskísérlet, az eredeti művek ihlettartalmának és stílusvetületeinek érzékeltetésére törekszik elsősorban. Itt a hang már egészen más: az irracionális elemeket az átélés lázában, a tapogatózás bizonytalan hangján szólaltatják meg, vagy a hasonlatok láncolatában vesznek el. / Örök barátok - Örök virágok, stb./ - Így lesz ennek az átélésformának átértékelt ismerve pl. a "Hallucináló hűség" /18/

Formatartalmi tekintetben mindegyik költő érzi a műfordítás elemeinek szétválaszthatatlanságát, azonban találó szintetikus meghatározásokkal csak ritkán találkozunk, melyek már az ihlet fogadásának pillanatában érzik az egybeolvadást. /Babits: „amalgam” /19/ /

Kosztolányi szinte egyedülálló interpretálója "szakmájának", mert mindezekben a területeken otthonosan mozog és mindegyik problémáról van mondanivalója. Megszámlálhatatlan azoknak az essayeknek, cikkeknek, karcolatoknak, jegyzeteknek a száma, melyben Kosztolányi a tartalomformai egység problémáiról ihletett kifejezést adott, ahol eredőire próbálta boncolni az ihlet megmagyarázhatatlan önkívületi állapotát, azonban sohasem a filológus bonckésével, hanem a költői lélek molekuláinak ismeretében, a költőtárs szakavatott kezével.

Ha végigtekintünk essayinek során, láthatjuk a fejlődést, melyet a korai esztétikai fejtegetések nivójától a teljesen egyéni Kosztolányias jellemzés módig megtett, míg eljutott az ihlettel teljes egyszerűség fokára, hol a transcendens tényezőkre is megtalálta a megfelelő kifejezést, melyet ha értelemmel megfogni nem is tudunk, de tökéletesen igaznak érzünk.

A vers, a költés mibenlétét kutatta azonban nemcsak prózai írásaiban, hanem költészetében, sőt sok műfordításában is, melyek magáról a versről szólnak: /Wordsworth: Szonett; - Carducci: A rimhez; - Lope de Vega: Szonett a szonetttről; - Sainte-Beuve: Óda a rimhez; - Paul Verlaine: Költészettan/

Érzi minden boncolgatáson túl is azokat az eredőket, melyek a forma-tartalmi egységen belül jelen vannak és alkotónak minden költői műben: a nemzeti, társadalmi és kortényezőket és mindezekben túl a két íróegyéniiséget, mely a végső kiteljesülésnek, az alkotásnak egyedi hordozója. Nagy teret szán gondolatainak a hangszernek, a nyelvnek, mely aktív és passzív állandóan jelen van és a költői mű minden eredőjét magába gyűjti.

A KÖRNYEZET ÖSSZETEVŐI.

Nemzeti magánvalóság.

Az emberi csoportok egyik aspektusa, mely a történelmi fejlődés folyamán horizontálisan választja el ez embercsoportokat, a nemzeti egyediségnek tényezője. Ennek jellemzését próbálja meg Madariaga igen nagy publicitást megért művében /20/. Bár megállapításait a nyugati népi lélekre helytállónak is érezzük, alapjában megvesztegető szinképekkel operál. Kivülálló szemében ilyennek látszanak az illető népek, de az egyegyházi karakterben szereplő ezernyi indítóerőt tulságosan leegyszerűsíti. Azonkívül nem szabad elfelejtenünk, hogy a népi jellegzetességek idők folyamán változásnak vannak alávetve, úgyhogy bármilyen találónak is tűnnek az ilyen leegyszerűsített megállapítások, számtalan hibapont csiráját rejtik magukban. Gondoljunk csak arra az irodalmilag is világszerte elterjedt nemzetképre, mellyel a külföld bennünket jellemezni próbál.

Az irodalom terén nemzeti egyediségünk tartalmára igazán csak akkor döbbenünk rá, mikor egy-egy reprezentatív magyar irodalmi alkotást idegen fordításban olvasunk. Kosztolányi megállapítása erre a nyelveken keresztül kifejeződő nemzeti jellegre való rátapintást jelenti a Petőfi /21/ és Madách /22/ fordításokkal kapcsolatban.

A nyelv az a kínai fal, melynek áttörésével /Kosztolányi szerint: "lehántásával" /23// betekintést nyerhetünk abba az egyébként elzárt világba, melyet nemzeti életnek nevezünk.

Részbenfilológiai pontosság és az idegen nyelv lehető alapos ismerete nélkülözhetetlen ahhoz, hogy egy műfordításról ítéletet mondhassunk, hogy a nemzeti karakter atmoszféráját maradéktalanul visszaadja-e. Mindenesetre felületes kritikai álláspont, mely ezekről a kérdésekről ezen minimális követelmény, a nyelvismeret hiányában, tesz megállapítást.

Elnagyolt kijelentést tesz pl. a "Kínai és japán versek" kritikusa, megállapítván, hogy a kínai lélek olyan "lehet" mint ahogy Kosztolányi leátja, mikor sem a nyelvet, sem a műfordítások eredetijét nem ismeri, nem szólva a népi pszichéről, amelyet valószínű Lafcadio Hearn, vagy hasonló műkeleti hangulatot keltő irodalmi műből szívott magába. /24/

Egy nép lelkének művészeti síkon való kifejezésére szolgálnak a művészi alkotások, az alkotó lélek szintetikus tartalma miatt viszont számtalan sikről vett tényező figyelembevételére szükséges. Széles nézőpontból társadalmon és koron keresztül kielemezett irodalmi nemzetképet rajzol pl. a francia népről Eckhardt Sándor: A francia szellem c. művében /25/. Az alapvető jellemvonások mellett szereplő számtalan egyéb jellegzetesség láttára döbbenünk rá, hogy milyen felületes megállapítás egy népi jellegnek állandó tulajdonság jelzésére való használata. /Lásd pl. Kosztolányi "franciás könnyedsége" /26/ /.

Kosztolányi is az Elsüllyedt Európa cím alatt összegyűjtött posthumus utirajzaiban /27/ egy-egy kiragadott jellegzetesség alapján tesz megjegyzést egyes népek karakterére. Amit azonban nem nézhetünk el egy kritikai dolgozatnak, azt jól esik hallanunk egy költő ajkáról, hiszen meglátásai - minden egyoldalúságuk mellett is - irodalmi érdekességek, amelyek jellemzők úgy az illető népre, mint a költőre is.

Irodalmi síkon is tisztán látta Kosztolányi a nemzeti egyediséget és találó költői megfogalmazást talál rá: "Minden nagy költészet családiás" /28/ Kosztolányi elejtett megjegyzéseivel szemben a magyar lelkiségnek az irodalomban kifejezésre jutó jegyeit Babits próbálta összeállítani és ennek földrajzi, neprajzi és egyéb eredőit boncolni. /29/ Fejtegetései sem tudományos pontosságra, sem irodalmi teljességre nem tartanak igényt, voltaképpen a már ismert jellemvonások összefoglalása az egyes műfajokon keresztül. /Mindenesetre legjellemzőbb megállapításait ide iktatjuk, amennyire azok Kosztolányi műfordítói pályafutására fényt vetnek:

1./ Lirában - szerinte - a dal a legmagyarosabb forma: csapongó, könnyű, de nem nagyon mély. /30/

Ezzel kapcsolatban rá kell mutatnunk arra, hogy Kosztolányi alapvénája lírikus volt és talán a jellemzésül felhozott pár karaktervonás az, hol Kosztolányi "könnyed mélységét" kell keresnünk. /31/

2./ "A magyar regény...inkább az invenció, a csalekvés gazdagságával, a színek élénkségével, alakok változatosságával és élethűségével tündökölt, mint az érzelmi ábrázolások mélységével, vagy éppen szubtilitásával" /32/

Itt elsősorban Kosztolányi regényeire és elbeszélő költemények fordítására gondolunk. A kor irodalmának lelki alapvonala a belső történésekben /freudi analizisek/ húzódik, így a cselek-

mény gazdagság nem irodalomalkotó tényező.
Ami a színek gazdagságát illeti, itt Kosztolányit már elemében találjuk.

3./ A dráma intenzív műfaj, ezért kevés a magyarban - inkább cselekménygazdag vigjáték. /33/

E tulajdonságok nagyrésze Shakespeare "könnyebb" színjátékainak jellemzésére utal, talán ez magyarázza némiképen az alaprokonságot és a Shakespeare-hez életén keresztül húzódó vonzódást.

4./ A magyaros kifejezésmód jellegzetességeit Babits következőképpen foglalja össze: A kép és metafora gazdagság, színpompá kedvelése.

Ehhez hozzáfűznivalónk itt alig van, hiszen Kosztolányi volt ezen formataralmi elemeknek iskolapéldája.

A TÁRSADALMI TÉNYEZŐ.

A társadalmi tényezők irodalomalkotó szerepének nagy jelentőségét akkor látjuk legpregnánssabban, mikor irodalomtörténeti korszakfelosztásban mint osztályozó tényező jelenik meg, sőt egyes irodalomtörténészeinknél elsőrendő szerepet játszik.
/Szerb: Magyar irodalomtörténet/

Műfordításnál ez a tényező főleg a kiválogatásban nyilvánul meg, egyes elejtett megjegyzésekben kér szót és a stílusban kifejezésre jutó világnézeti eltérésekben teljesedik ki.

Kosztolányi költészetében - mint minden tiszta művészetben - társadalmi kategóriák rangsorolása nem játszik szerepet, azonban a társadalmon felülálló világnézettel szemben vallott rokonszenv, ellenszenv, vagy tartózkodás megnyilvánulásai közvetve kétségtelenül kifejezésre jutnak. Nem egyenértékű ez a vonás az életformával, mert pl. Kosztolányi a különböző életformák keretében megjelenő egyéniségek iránt nagy érdeklődést mutat, sőt essayiben a kiindulás legtöbbször ilyen környezetrajznak tűnő adottságokból történik. /Pl. Széchenyi, Balassa, Ch. Lamb, stb./

Kiválogatásában egyéb indítóokok mellett ez a rugó, mint negatív tényező jelentkezik: a társadalmi osztálynélküliségben. Ez a tényező vonzza talán a demokratább társadalmi formát kifejező lelkiségek felé. Itt elsősorban a francia írókkal szemben megnyilvánuló előszertetire gondolunk /megjegyezvén, hogy nem az írók egyéni magatartását értjük ez alatt/

Az angol típusu arisztokratikus társadalmi lényeggel szemben azonban tartózkodó álláspontot foglal el, /Ez főleg a fordítások stílusában mutatkozik/s csak a legújabb angol írók szabad szemléletéhez tud jobban közeledni /Idegen költők/. Ugyanez jellemzi a német költészettel szemben is. /Egyéni szint nemigen kölcsönöz a fordításoknak, mint társadalmi lényeket nem élte át és így ezek legtöbbször a fellazítottság állapotában maradnak./ Hogy a német íróknak miért szentel mégis nagyobb teret, az a nyelvkészség, iskolai és politikai hagyományok gyümölcse.

Kivételek természetesen ez alól azok az írók, kiknek költészetében a társadalom-nemzeti karakter nem alapvető tényező: kozmopoliták, vagy forradalmárok. Így érthető, hogyan tudja átélni Byront, az arisztokrata lázadót; az arisztokratizmusba vágyó, de polgári ellenzékbe szorított Wilde-ot, vagy Rilke-t, kinél a nagypolgári gyerekszoba misztikus homálya, vagy a nagy magasságok kísértének. Az általános emberi örök költője, Shakespeare így válik állandó olvasmányává, egész életén huzódó élménnyé és a Goethe-vel kialakulóban levő szorosabb viszony, melyet halála szakított félbe, a társadalmon felülálló egyéniségek iránt való ösztönös vonzódását jelzik.

Társadalmi sikon Kosztolányi költészete egy bohém árnyalatu, kozmopolita polgári lelkiesség visszatükrözője és ez színezi át változatos egyéniségén keresztül műfordítói termését is.

A népies téma Kosztolányi korában nem volt tényezője az egyetemes európai irodalomnak /hacsak nem számítjuk ide Jammes genreképeit, melyeken azonban túl erősen érződik a népies elem humanista kezelése - vagy Yeats költeményeit, amelyek azonban inkább a dal zenei struktúrájával és egyszerűségével, szóval formai lemekekkel hatnak Kosztolányira/, nem tekintve, hogy ebben az időszakban is a népies magyaros irányzat képviselte az örök irodalmi ellenzékét Nyugat "métélyei" ellen.

Érdekes ellentétben áll viszont Kosztolányi formanyelve polgári szemléletével, hiszen szemléletes kifejezésformáit akár közvetlenül, akár a korokon keresztül /klasszikusaink nyelvén át/ a nép nyelvéből veszi.

A KOR .

Kosztolányi érdeklődése elsősorban a modernnek felé irányul. Ebben egyrészt a Nyugat célkitűzése sarkalta, mert a modernség megnyilvánulásaival az eltérő ujszerűsége miatt, támadott, de egyben érdekes glóriáját vonta feje köré.

Emellett Kosztolányi megtalálta a korokon keresztül is azokat az abszolút irodalmi értékeket, amelyekben az általános emberi adott örök aktualitást a mondanivalónak. /34/ Ez az irányulás Kosztolányinál egész életén át piium desiderátum marad és igazi kiterjedését 40-es éveiben éri el. Így lesznek műfordítási munkáinak koronája Shakespeare fordításai - így fejezi ki polározott egyéniségén keresztül az általános emberit Kinai és japán versei-ben.

A modernség nyelvi tükröződésének kifejezésére egy hajlékony modern nyelvre van szüksége, melyet az őseinktől ránk hagyott ősi idiomából leginkább Kosztolányi tud a kornak megfelelőleg saját képére alakítani. Régebbi korok virtuális nyelvi távolságának érzékeltetésére viszont már korán merülnek fel benne eredeti ötletek /pl. hogy Shakespearet voltaképpen Pázmány nyelvén kellene visszaadni - azonban amellett, hogy tényleg Pázmánynak is köszönhet nyelvalkotásának erejében, nyelvi klisével sohasem dolgozott/.

"Nekünk, a huszadik századbeli embereknek sejtelmünk sem lehet arról, hogy mit jelentett az a Hamlet, akit Shakespeare a maga korában és a maga korának megírt" - kiált fel a szkepszis hangján Hevesi /35/ és Kosztolányi is nagyon jól tudja, hogy egy kor érzékeltetése műfordításon keresztül is kegyes csalás.

Az archaizmus érzékeltetésére egész csodálatos formanyelvet dolgozott ki, mely mentes minden erőszakos elvi elgondolástól és intuitive találja meg esetenként a helyes érzékeltetési formát.

A MÜFORDÍTÁS INDITÓRUGÓJA ÉS CÉLJA.-

Nemzeti szempont.

A költői nyilatkozatok általában szabadkozás jellegűek, mert nem merik mindig bevallani a tisztán művészi szempontot, mely őket az idegen művek élvezetére csábította.

Legtöbbszörre arra hivatkoznak, hogy a külföld irodalmát akarják a magyar olvasóközönsséggel megismertetni és ilyen típusú programok alól nem kivétel a Nyugat nemzedéke sem. Itt is megjelenik a múlt században általában hangzott megokolás:

Tudatosan tüzték ki feladatuknak irodalmunk felgazdagítását./36./

De már az egyetemes irodalom életáramában fogantak a következő megjegyzések, melyek legjellemzőbbek a korra:

Tóth: az Örök virágok: "az igazi nagy irodalom átültetése."/37/

Babits: "Igazi közlekedő eszköz két nemzet lelki élete között." /38/

Szabó L.: "A műfordítás által" indult meg és folyik szakadatlanul a világirodalom lélekcseréje, gondolatcseréje, az emberiség egyetemes, együttes töprengése, az élet kis és nagy dolgai felett..." /39/

Csiszolás - stilusgyakorlat.

A fordítás tökéletlenségének érzete adja az írók számára a műfordítás keletkezésének ilyen fajta megokolását.

Kétségtelen, hogy a Nyugat nemzedék íróinak is - mint minden korváltásnál - fiatal korukban számtalan nehézséggel kellett megküzdeniök, hogy hajlékony nyelvet teremtsenek a modern irodalom átültetésére, de Kosztolányi ezt végre is hajtotta fejlődése során és egész ~~eredetiség~~ egyéni eredetiséggel.

Kosztolányi gyaluforgácsoknak /40/ nevezi a Modern költők c. kötetben összegyűjtött fordításait, melyeken - kortársaihoz hasonlóan - nyelvét és stilusát csiszolta./41/. Az idegen nyelvek ismeretében azonban nem találunk hiányosságokat. Babits pl. nem érzi magát a szükséges nyelvi ismeretek birtokában, mikor műfordításkötetének előszavában írja: "E versek nagyrészt olyan korban fordítottam, mikor az eredetit még nem is értettem jól." /42./

Öncél - mulatság - megrendelés.

A műfordítással való öncélú foglalkozás talán Kosztolányinál a legerősebb a Nyugat nemzedékben. De nemcsak a célkitűzés spontán, hanem az alkotásmód is. Megszámlálhatatlan műfordítás sáink száma, melyek sokszor csak pár percnyi szabadidejének köszönhetik létrejöttüket.

Ha életrajzi adataiból nem tudnók, úgy érezhet
nők fordításáiból, hogy a maga számára, mulatsá
gára fordít~~43~~./

"A maga számára, mulatságára, kíváncsisága
kedvéért, öröme és okulására fordít. Ugró-
deszkául használja az idegen művet...nem f
fordít hiven, mert nem interpretálni óhajt-
ja a darabot a nagyközönség számára, hanem
lejátszani a maga számára."/44/

Kosztolányi korában is ahány alkotótípus, any-
nyi a másodlagos átélés formája: pl. Tóth Ár-
pád az Örök virágok illata "andalította
el"/45/, Babitsot a Viharhoz a hangulat von-
zotta /46/, Szabó Lőrincet az Örök barátok szer-
zése csábitotta /47/.

A fordítás azonban nemcsak mulatság, hanem izgal-
mas teljesítmény is/48/sőt sokszor hosszú vias-
kodás./49/.

Fordításainak gyakori indítóoka volt a nemes
költői verseny is /50/de gyakori indíték a
megrendelés is /51/Ezeknek a kényszermunkáknak
viszonyát Kosztolányi találóan jellemezte Mi-
chelangelo remekeivel, melyek szintén megrende-
lésből jöttek létre és művészi értékük mégsem
kisebb a saját témaválasztású műveknél./52/.
Kosztolányinál kár kutatni, hogy a fordítás mely
impulsusból jött létre, mert értékbeli nivókü-
lönbséget nem találunk.

Az egyéniség érvényesülése.

A legközvetlenebb lelki kapcsolatnak természe-
tes következménye, hogy sokszor a költő-műfor-
dító maga is érzi fordításában saját lelkének
beáradását:

Modern költők: "az antológiámban levő minden
versen átérzik tulajdon hangom"/53/

Babits szinte büszkén vallja fordításait saját
mostoha-gyermekeinek./54./

Műfordítói öntudat.

Míg általában a legmagasabb elismerés az eredeti
műteményekkel való összehasonlításban csucso-
sodik ki, az öntudattól duzzadó ifju Kosztolányi
költői rangnak érzi műfordítói mivoltát/55./

Voltaképpen Arany munkássága emelte az eredeti
művekkel egyenlő rangra a fordítást szerinte is.
/56/. A megoldott nyelvi feladatok - a legtöbb
műfordító szerint is - egyenértékűek az eredeti
művekkel./57./

KOSZTOLÁNYI IFJUKORI OLVASMÁNYAI ÉS FORDÍTÁSAI.

Kosztolányi ifjukori olvasmányai alkalmazkodnak a korabeli divathoz, az általános iskolai nivóhoz. Az 1900 és 1901 években vezetett naplóján keresztül bepillantást nyerhetünk abba az irodalmi világba, melyért az ifju hevült. Itt legelsősorban a múlt század nagy magyar írói szerepelnek, élükön Arany és Petőfivel /Vörösmarty, Eötvös, Jókai/, szinpadon pedig Katona. /58/. A vonzódás hangja az extatikus rajongásé. A napló szorgalmas olvasásról tesz tanuságot, úgyhogy az egész magyar irodalom alapos ismeretével számolhatunk gimnáziumi tanulmányainak végeztével.

A külföldi irodalom iránt való érdeklődés /VI. oszt./ egyelőre még csak a német romantikus és klasszikus korra korlátozódik. /Bürger, Lenau, Saphir, Goethe, Schiller, /59./ A német irodalomtól a válogatás már kisebb mérvű: Béranger, Byron, szinpadon Shakespeare és az is sokszor német szűrőn keresztül /60/. Ha még kiforratlan is, de kritikus olvasó, VI. gimnazista korában nemcsak olvas, hanem "tanulmányozza" is az írókat. /61./

Már ekkor nekilát baráti körével és versengve fordítják a német költőket /Bürger, Heine, Saphir, 62/, sőt "Mignon" fordítását a legnagyobb önérzettel jobbnak tartja Szászénál is. /63/

Egyetemi évei kezdetével a francia és angol irodalom nyomul előtérbe /filozófia is - mint divat és tanulmány/ és a Négyessy kör versengve habzsolja az új ízeket. /64./

KÖLTŐI INASÉVEK.

Babits-csal és részben Juhász Gyulával folytatott levelezéséből megismerhetjük azt a céltudatosan kitűzött munkaprogrammot, melyet a triász tagjai maguk elé tűztek /65/. Állandó áramkör alakul ki a fiatal írók között, kik a megismerés lázában sietnek egymással közölni olvasmányélményeiket. A vetélkedés jelentős indítórugó és az idegen befolyásokon túl ez az állandó egymásrahatás az elvi szempontok tisztázását és formák érését hozza maga után. /A holló - Wilde költemények - Beaudelaire - stb. a versengés közös darabjai./

Chi Childe Harold. /Byron/

Első nagyoboszábasu alkotásáról, a Childe Harold fordításról is az igyekvés nevével számolt be Babitsnak /66/. E műve azonban kéziratban maradt és csak az irodalmi kegyelet között belőle mutatványt: a Ianthe-hez szóló invokációt. /67/

Annak ellenére, hogy első nagyoboszerű alkotása, sorai egész könnyedén folynak; igaz, hogy az egyszerűség kedvéért lemondott a spenceri stancák szigorú kötöttségéről. /a,b,a,b, c,d,c,d,d./

Mindenestre ifjúi heve és gyakorlatlansága még erősen túlviszi a korlátokon, mint a műfordítói hűség jelent.

Byron is ifju volt a Childe Harold megírása idején /24 éves/, de a két különböző nemzeti és egyéni temperamentum jelentős távolságot jelent az eredeti és a fordítás között. Byron arisztokratikus távolsága a mű tartalmától már ebben a költeményében kifejezésre jut, míg Kosztolányi ifjúi hevében beleveti magát a felideezett érzésekbe:

Nemrég csodás, gazdag honokba' jártam,
Not in those climes where I have late been straying, /68/
és amilyen az invokáció első sora, olyan a további hangneme. Mindenütt két-nárom oktávval magasabb hangnem uralkodik.

Túl-rakja a színek pl jelzők formájában:

Derűs tavaszt ígérő araga kincs
the promise of thy spring,

Nincs érzéke Byron értelmi szöveghűségéhez és így erőltetetten díszes, ünnepiesen szikrázó nyelvi ékszeres bolttá avatja, saját hasonlatait aggatja rá:

Nyugat szépe, harmatos virágszál!
Young Peril of the West!

/Mentségére legyen mondva, hogy Tóth Árpád viszont samaini pompáját és saját nyugatos énjét ruházta Byronra:

... szent színe szór minden but szerteszét.
Before whose heavenly hues all sorrow
disappears.

vagy a századeleji nagybetűket oltotta bele:
szent, és Szépség - Beauty/

Ugyanekkor Byron erősen értelmi síkon mozgó világfájdalma a múlt század nyugdélcelő hangján szólal meg Kosztolányinál:

Szűz kebel - hived - nyájas - esdekel stb.

Folyamatos olvashatóságát nagyban elősegíti az elavult magyar nyelvi formák mellőzése, mely pl. Tóth fordításában jelentős szerepet játszik:

lelém - im - hő - szív - kél stb.

A hangok varázsa már itt is hatalmába keríti Kosztolányit. A tiszta rimek már életre kelnek: virágszál- rászáll /kétszeres - szeress stb.

Mindenesetre nem olyan erőszakoltak, mint Tóthnál:

drága szüz - kába tűz
enyész - penész.

Párhuzamul még meg kell említenünk, hogy Harsányi Childe Harold fordítása teljesen simára fésülte Byront. /69/ Egyéni jellegzetességeit teljesen letörölte:

dusky height -	csucsait
the bristling palisade	oromfal
the stationed bands	csapat
the never vacant watch	őrházi silbakok

/1 canto. LI./

A stanza két sorából három névelőt, négy jelzőt sikerült Harsányinak kiirtania, anélkül, hogy bármit is hozzáadott volna. Nem szólva arról, hogy a klasszikus világ bűvöletét, melyért Byron életét adta: az istenek világát, egy érzéktelen idegenvezetőhangján szólaltatja meg: shrinking Gods - szentelt hantakat
/2 canto. XV./

Kosztolányi gördülékeny, folyamatos mondatfűzése már itt is kiállja a próbát. Leginkább szembeszökő ez Tóthtal való párhuzamban, mely utóbbinak az idegenhez simuló mondatrendje /közbeszurt mondatai/ erőszakolt alárendelő viszonyai mellett Kosztolányi lazább szövetű szerkezetei az olvasónak üdülést jelentenek.

Voltaképen a Modern költők és a Maupassant kötet egyes drabjai már szintén ebbe a korszakba tartoznak, azonban egészükben, kiforrottság szempontjából jóval magasabb szinten állanak.

KORSZAKOK.

Míg Kosztolányi eredeti termésében az új költői stíluskezdeményezések legváltozatosabb félszázadát járta végig, addig műfordításaiban az eredeti művekkel szemben tanúsított magatartása alapján, elég, ha két korszakot különböztetünk meg. Az első a fiatalos temperamentum kora, mely körülbelül a huszas évekig tart, hol tul-szinezés, felhangoltság és az egyéni hang túltengése a főjellemző. A második korszak a le-

higgadás jeleit viseli magán a silusfordulatok már az eredetivel egyező előjelűek, a tartózkodás, a fordítói hűség sokkal kifejezettebb; a fordítások folyton tökéletesednek.

Kosztolányiban állandóan éjelenlevő bizarr ellentétek magyarázzák, hogy míg a modernség vágyával állandóan el volt telve és fordításainak jórészével a jelen követelményeinek áldozott, ugyanakkor azonban egy nem jelentéktelen ér állandóan a klasszikusok felé vonzotta.

Tudjuk azt, hogy ifjúkori olvasmányai magyaros és klasszikus alapot raktak le lelkében, mely stilusának magyrosságában és a szemléletes érzékletességen keresztül a klasszikus egyszerűség felé való fejlődésben nyilvánult meg.

Míg a Modern költők antológiájában "sejtelmes, törékeny hangulatok s forró, merész lendületek tolmácsolására vállalkozik" /70/ később "rajza biztosabb lesz az évek folyamán, színei nyugodtabbak, mélységükkel hatnak és nem váratlanságukkal" /71/

A silusfejlődés megért benne gyümölcsé és a Shakespeare fordításokhoz való teljes felkészültség, ill. lehiggadás egy teljes életet vett igénybe.

VÁLOGATÁS.

"Minden válogatás egyuttal állásfoglalás, sőt elkerülhetetlen torzítás is." /72/

A válogatás lehet tudatos, de öntudatlan is. Mindenesetre a költők nyilatkozatainak utvesztőjében sokszor eltévedhetünk, hiszen egy-egy vers vonzóerejét a költő maga sem tudja sokszor megokolni.

A válogatás megokolására legkevésbé valószínű az a költő-műfordítói célkitűzés, hogy a költő pusztán külső okok alapján vállalkozzon a műfordításra /"irodalmunk gazdagítása" legfeljebb globális fedőfogalom, de a válogatásra nem nyújt főzőpontot./ Ugyancsak nem ad lényeges útmutatást az eligazodásra az a megállapítás sem, hogy pl. "a kor legnagyobb versei vonzották" /73/ a költőt. /74/ Ez elég önkényes rangsorolást eredményezne.

Sokkal kevésbé konkrétak, de talán igazabbak azok az elejtett megjegyzések, mely szerint pl. a hangulat /75/ dallam - kép /76/ bájos témák /77/ vagy a kisugárzó modern szellem /78/ vonzotta a költőt az anyanyelvén való tolmácsolásra. Bár ezek a megjegyzések korántsem adnak komoly felvilágosítást arra a tudatalatti folyamatra, amely a költőben a másodlagos ihletet életre-hívja, inkább tudatalatti tapogatózások a vonzóerő magyarázata felé.

/"Titkoszatos véletlenek és nem véletlenek befolyásolják a választást, ami gyakran nem is választás, hiszen nem egyszer a vers választ ki minket" - vallja egyik nagy fiatal műfordítónk./ /79/

A körülményekre vonatkozó tényező, mely legalább a határ legtágabb kerületét megvonja, ez a nyelvtudás. Általánosságban legtöbb műfordítónknál csak egy-két /főleg nyugati/ nyelv ismeretével számolhatunk /Babits, Tóth/ és ezeknél is inkább az egyik nyelven írt költemények iránti előszeretet nyilvánul meg erősebben, mert nem elég egy nyelvet jól-röszszul birni, hanem annak belső tartalmát és "lelki artikulációs" bázisát is ismerni kell.

Kosztolányinál a nyelvi lehetőség igen tágra szabja a korlátokat még akkor is, ha leszámítjuk a közvetítő nyelvből történt fordításokat. Kosztolányi nyelvismeretére talán elég idéznünk feleségé megjegyzését, mely az 1906-os évre vonatkozik: "Magyar-német szakos, de inkább a francia irodalommal foglalkozik. Angolul kitűnően tud, olaszul is ért, az iskolában jó latinista volt, most spanyolul tanul."/80/

Kosztolányi nyelvismerete és nyelvi átélése alig hagy kívánnivalót, pedig az erőltetett teljesítmények mellett egyes hibák érthetőek lennének.

Inkább elírásnak, sőt nyomdahibának látszanak a következő tévedések:

És érzik rajta a vaj- és kenyér-szag.
Besides, they always smell of bread
and butter.

/helyesen: vajaskenyér-szag/
/Byron: Beppo 39.szak./

Vagy Rilke: Stundenbuch c. verseskötetének címe:

/Az emberi életről, a zárándokutról,...
Vom mönchischen Leben,...

/helyesen: A szerzetesi életről.../

"Mivelhog az, mit mondtatok csupán
Megdönti ezt a vádat...

Since what I am to say must be but that
Which contradicts my accusation...

/helyesen:... mit mondhatok.../
/Shakespeare: Téli rege. III. 2.

Vagy:

Egy évből ily két szót szeretek én:
... I like two months of every year

/helyesen: két hót.../
/Byron: Beppo. 48. szak.

Válogatás.

/Műfajok szerint csoportosítva/

Kosztolányi kaméleon-természetét nehéz ki-
ismerni és eredeti természetével párhuzamba hozni,
mert fordításaiban majdnem minden műfaj terüle-
tén otthonosan mozog.

Lirikus lévén indokolt főleg a líra iránt való
érdeklődése. Az epikában azonban pl. Byron
fordításaival stb. szintén maradandót alkotott,
vagy a drámai műfajban Calderon, Moliere és
Wilde fordításain keresztül Shakespeare leg-
mesteribb tolmácsolásához jutott el. Prózában
sem annyira fordításai fakultak el, mint in-
kább a modern prózai munkák közös sorsa, az
új bestsellerek után való rohanás árja vitte
elavulásba az eredeti műveket is. /Th. Wilder:
Szt. Lajos király hídjá, azonban ma is igen
keresett olvasmány./

Dráma.

Babits-csal való levelezéséből értesülünk arról,
hogy fiatal korában drámairói babérokról álmo-
dozott /81/ és ha bizonyos okok folytán /liraisá-
ga stb./ le is mondott eredeti drámai alkotások-
ról, a drámairói véna minduntalan felbuzgott ben-
ne. Sokat dolgozott a modern színpad mindennapi
szükségleteinek kielégítésére /sok pihen még
kéziratban a színházak irattáraiban is./ Felesé-
gének naplószerű életírása helyenként beszámol
színmű-fordítói munkájáról. E fordítások főleg
megrendelés alapján jöttek létre, ennek ellenére
komoly átélésről és könnyed nyelvkezelésről
tesznek tanuságot. /erősen növeli színszerű-
ségüket és a hallgatóközönség nyelvi igényeinek

is teljes kielégítését az a modern, a hétköznapi életből ellesett hang, amely azonban sohasem ment irodalmi nyelvünk rovására, sőt Kosztolányi bámulatosan tiszta nyelvérzékével színházi nyelvünk tisztaságának - a modern vonások megtartása mellett, nagy szolgálatot tett. Purista nyelvkészsége fel-fel dobott egy-egy, a mindennapi nyelvtől távolabb álló alakot, melyet talán példaképpen Arany, mintájára a népnyelvből kölcsönzött, de ezt is olyan könnyed természetességgel szövi, hogy disszonánsan sohasem hat, hanem a mondanivaló sodrába beleilleszkedik./

Klasszikusokból való fordításai: Calderón, Molière és Racine egy-egy műve. Ezek közül az Urnó és komorna /Calderón/ megrendelésre készült, a Molière darab is színpadi bemutatásra került, az Athalia viszont kéziratai között hevert, míg az irodalmi érdeklődés Kosztolányi szellemi hagyatékából 1947-ben kiadta. Fenti színművek műfordítói munkásságának első negyedéből származnak.

Drámai, sőt egész műfordítói pályájának koronáját Shakespeare-fordításai alkotják. A gyatra szabadkai Shekaspere-előadásoktól kezdve élményként végigkíséri egész életén át egy lankadatlan Shakespeare imádat.

"Szeretem Shakespearet örületesen" - mondja 1904-ben és azután is Shakespeare és művei állandó beszéd és levéltémája /82/, mindennapi és utiolvasmánya /83/, mindenkit Shakespeare megelevenedett alakjaival mér össze /84/, minden művet hozzá hasonlít /85/, nagy példája és választott istene volt /86/. Drámai zsenijéről egyetemista korában is önkivületi elragadtatással beszél /87/, emberismeretéről a legnagyobb elismerés hangján nyilatkozik /88/, boncolgatása során a költő-zseni pazar lelki és drámai felépítésének lankadatlan csodálója /89/, nyelvének bámulatos őseréje /90/ és muzsikája egészen elragadja. /91/

Ez utóbbi ponton találkozikkazonban szembe azzal a retardáló erővel, mely oly sokáig visszatartotta Shakespeare műveinek fordításától: Arany zsenijével. Majdnem hasonló csodálattal adózott nagymemzeti költőnknek, kinek mesteri fordításai különösen nyelvi megoldásokban mindvégig varázsuk alatt tartották /92/. Végül mégis legyőzi Arany bémító bámulatát és egyik cikkében már egy új Szent Iván éji álom - fordítás szükségességét magyarázza. (92/6) Shakespeare-fordításai irodalmunk integráns részei.

Elbeszélő költemények.

/Byron: Beppo - Mazeppa./

Egész különböző behatások azok, melyek élete folyamán Byronhoz vonják. Személyével nem foglalkozott Essayiben és egyéni vonásai sem érdekelték különösen. Sokszor egész érzéktelenül megy el a fordításokban unós-unatalanul előforduló személyes megjegyzések mellett, melyek Byron alkatára olyan élénk fényt vetnek. Mint alapos műfordító, a szavakban konkrétan kifejezett tartalmat igyekezik visszaadni, azonban a mögöttük rejlő, legtöbbször szatirikus tartalmat sokszor elhanyagolja.

Nyugatosaink a századvég tartalmát maradéktalanul át akarták plántálni a magyar irodalom gazdagítására és azoknak a különleges hangulatoknak az átmentésére, melyek a modern európai irodalom színét és ízét adták. Byron éppen a század végén érte el reneszanszát és bár egy félszázadig Shelley és Keats mögött háttérbe szorult, a század végén színei újból csillogni kezdtek varázssod változatosságukban. A Nyugat irónemzedékei számára azonban nem tartalmazott sem stilusbeli, sem karakter-ujdonságot, lelkiségéhez pedig egyedül Ady tudott közel férközni. /93/

Mi indította tehát Kosztolányit Byron fordítására? A Childe Haroldban az ifjú lélek hevének lendülettel előtörő varázsa, egy fiatalember világélménye, de elsősorban a bámulatosan könnyed nyelv, ragyogó változatos stilus, a rimmamor és szóvarázs, mely korábban az egész európai olvasóközönséget hatalmába kerítette.

A Beppo és Mazeppa a háborus évek termése /94/ azé a koré, mikor Babits is álommákonnyként élvezte Shakespeare Vihar-ját, hogy a Minden-napi élet véres valóságától elvonja /95/.

Byron szabadságélménye egy egoista arisztokrata öntudatosan egyéni érzése, mely életében országa társadalmával szembeállította, vagy Olaszországban a carbonari eszának megnyerte. A szabadságélmény azonban a Mazeppában nem egy nagy síkokba állított, hanem egy emberi történetbe sűrített életérzés. Nem is ez ragadhatta meg Kosztolányit, hanem egy végtelen suhanás a végnélküli puszták felett, nem Mazeppa, hanem lovának története.

A Beppoban Byron először üdvözli a könnyed, karneválos szemléletet, melynek új hazájában olyan természetes módon hatása alá kerül. Kosztolányit megragadja a tárgy is és egoista angolos alapvonásaitól "megtisztítva" az olaszokhoz rokonabb belső adottságaival teremti újra.

Mindenekelőtt azonban hatalmába kerítit a könnyed virtuozitás. Ez volt első igazi példája annak, hogy hogyan kell "guzsbakötötten táncolni". A spenceri stancák kötöttségén, a legnehezebb rim- és ritmusmegoldásokon keresztül Byronhoz méltó könnyedséggel vezeti a költemény sodrát. A költeménynek /A Venetian Story/ tartalma ugyyszólván alig van, az is harmadrangu kérdés, a ritmikus, zenélő forgatag viszont Kosztolányi virtuozitásához való.

- . -

Goethe is nagy élménye volt mindig Kosztolányinak. Sokszor tervezte életének és költészetének megírását /96/. Goethe klasszikus egyénisége eleinte azonban nem tett különösebb hatást rá, "Napló"-ja "könnyedebb" műfajhoz tartozik és annak fordítása is Babits-csal való vetélkedésből jött létre. /97/ Szorosabb lelki rokonság életé vége felé lett volna kifejlődésben. Utját kisebb verseinek és a Prometheusnak fordítása is mutatja. Goethe kiegyensúlyozottan klasszikus lelkisége nagy önuralmat és a lelkitusáknak szoborba való átöntését követelte és Kosztolányi második korszakának stílusfejlődésében találhatjuk meg az efelé való törekvést.

Lira.

Kosztolányi költői vénájának igazi megnyilatkozása a lírai elem, mely válogatásában is mint elsőrangú tényező nyilvánul meg. Lelki alapstruktúrájának ezen adottságán kívül fő indítóokai lírai fordításaihoz: a modernség, vagy a lírai mag örök emberi aktualitása. Külső okként a viszonylagos antológiai teljességre való törekvés, vagy inkább a kor synchronikus lírai lelki tükrének megismerése. További formátartalmi ok, hogy a líra rövidségében kerek tartalmat tudott átélni; egy rövid, de pregnáns hangulatot.

Maupassant: Versek.

Már megjelenésükkor kissé elavultnak számítanak /98/, hiszen már a bár időbelileg korábbi, de legmodernebbnek számító francia lírával való ismerkedés korszakában látnak napvilágot. /A 2. kiadás megjelenésekor természetesen már Kosztolányi is fokozottabban érzi ezt és előszavában ő is elég leértékelően nyilatkozik az eredeti versekről /99//. A 2. kiadás azonban egy gyűjteményes Maupassant kiadás egyik kötetének készült, Maupassant egyéb művei pedig nem osztoztak akkor még ebben a sorban/.

A fordítások keletkezésének idejét tekintetbe véve azonban figyelemreméltó, hogy Kosztolányi alig nőtt még ki az iskolai hagyományok közül, hol a külföldi irodalmat csak a német irodalom egyes unttá csépelte példái alkották. Így érthető, hogy Maupassant neki akkor élmény volt. Új izéket és színeket és perspektívát kapott tőle, nem szólva, hogy a századvégi erotika a fiatal költő számára szintén sok vonzóerőt jelenthetett. Hozzájárulhatott a Maupassant-divaton kívül a költő érdekes egyénisége, ki Flaubert klasszikus kordájából nőtt ki az új századvégi életérzés megtestesítőjévé. További érdekességet jelenthetett az ifjú Kosztolányinak, hogy Maupassant-t versei erotikus tartalmáért "laza erkölcsi színvonaláért" törvény elé idézték. /A nagy Baudelaire-hez hasonlóan/ - talán már ez is elég ajánlólevél lett volna/ és nem utolsósorban Maupassant életének lezáró akkordja: a téboly - később Kosztolányi egyik központi problémája, illetve freudista szavajárása.

Modern költők.

Fenti eredőkből jutott el az egész modern költői kor átélésig. A "Modern költők" európai antológiának készült, sőt túlment annak keretein, voltaképp az európai irodalomszemléletben virtuálisan élő költők terepszemléje.

"Ez a könyv az ^{új} lírát szólaltatja meg"/loo/. Fő válogatási szempont tehát a modernség volt és tényleg a századvégi új iskolák képviselőin kívül alig találunk régebbi szereplőket. /Legfőljebb a mutatóba közölt egzotikus költőket és néhány klasszikust/. A lírával szemben ez a válogatási szempont később is megmarad benne, hiszen az "Idegen költők" című kötetben

gyűjtött műfordításai még a "Modern költők"-ben szereplő költőkig is legfeljebb csak akkor nyulnak vissza, ha különösebben kedvelt írójáról van szó, különben pedig csak az akkori legújabb lirát adják.

Franciák.

Kétségtelen, hogy az antológia legfontosabb darabjai a francia versek voltak/~~lel~~/, ez ellen még az a körülmény sem szól, hogy Kosztolányi éppen egyes francia írókról nyilatkozik néha legélesebben. Azonban ugyanakkor, mikor az angol és német irodalom a francia kezdeményezések nyomában kullog, vagy a régi irodalmi hagyományok konzervatív folytatója, addig a francia irodalom viszhangzik a forradalmi irodalmi manifesztumoktól. Modernnak, újszerűnek csak a francia irodalom ölében lehet nevelkedni és Kosztolányi és a Nyugat nemzedékének korában már nem fordult elő, hogy a nyugati irodalommal szemben a németen átszűrt harmadlagos élményt tegye magáévá.

A költői iskolák, stílusáramlatok között Kosztolányi nem igen válogat, szomjasan issza magába mindazokat az újszerű izeket, melyeket a modern francia irodalom forrása nyújtani tud. Megtalálható tehát antológiájában a parnassien lélektől kezdve a dékadencia, szociálista gondolat, stb. stb. képviselője is. Előszeretettel egyes költők iránt a fordítások elé irt előszavakban hiába keressük. Itt szokott eleganciájával vagy jót, vagy keveset ad. Fokozópontot ebben az irányban pusztán az nyújthat, hogy egy-egy költő hány verssel szerepel. Az egy verssel szereplő nyilván azt jelenti, hogy az izlelgetés során nem váltott ki különösebb érdeklődést Kosztolányiból. Az egyes fordítások előtt Kosztolányi életrajzot és rövid jellemzést ad az egyes írókról, utóbbit legtöbbször idézet formájában. /Csak legkedveltebb költőiről van saját megjegyzése: Baudelaire, Jammes, stb./

Ha megvizsgáljuk, hogy a 2. bővített kiadás mely írókkal gyarapodott, talán közelebb jutunk vonzódási kérdésének megfejtéséhez. A 2. kiadásban - bővítésként - szerepel még "régi író"/La Fontaine, V. Hugo, Saint-Beuve, Musset/, továbbá két, még nem szerepelt író: T. Corbiere, Louis de Cardonnél. Tárgyi vonatkozásuk miatt kerülhettek be a következők: Saint-Beuve: A rimhez - Verlaine: Költészetten - Coppé: A magyar - Á. Samain; A Tóth Árpáddal való barátság és vetélkedésnek köszönheti, hogy két új fordítással gyarapodott. Különleges elbánásban csak Baudelaire és Jammes részesült.

Angolok.

Az angol lírával való belső kapcsolata korántsem olyan szoros, mint a franciáival. Ugyanakkor, mikor a "modern" angol líra megszólaltatására a Nyugat két nagy lírikusa vállalkozik /Babits, Tóth/ Kosztolányi ugyyszólván csak kötelességszerűen válogat.

Az angol költészettel szemben elfoglalt álláspontját tükrözi az a tény, hogy a 2. kiadás alig bővült angol költővel, sőt még a Beaudelaireiánus Swinburne is csak a következő új versekkel szerepel: Kossuth Ijósna, - Ave atque vale/ Ch. Baudelaire emlékeztetése/ tehát mindkettő tárgyi vonatkozása miatt került az antológia új kiadásába. Ez abból is magyarázható, hogy az angol életszemlélet idegen számára, hiszen egy romantikus Wordsworth és egy victoriánus Tennyson között - az angol irodalom erősen konzervatív alapjellege folytán - írói temperamentumban jóformán alig van különbség, a vérmérséklet az arisztokrata /vagy elevált polgári/ magatartásban nyer kifejezést. Ez adja az angol társadalom alapszínét, mely Kosztolányiban nem talál rezonanciára. Szinte azt a benyomást nyerjük, mintha az angol költőkkel csak az antológia teljessége kedvéért, kötelességszerűen foglalkozna. Stílusában is erősen mutatkozik ez a távolállás és az átéltség hiányának fogható fel. (101)

Kivételt ugyyszólván csak Poe fordítása alkot, azonban ez ~~nyilvánvalóan~~ már mint Baudelaire előfutárja és mestere más elbírálás alá esik, nem szólva arról, hogy "A holló" a Babits és Tóthtal való írói versengés terméke. Stílus szempontjából a virtuóz megoldási lehetőségek csábítóiták Kosztolányit.

Németek.

A "modern" eredetet mindenesetre garantálja, hogy Kosztolányi Benzmann modern német antológiáján indult el.

Detlev v. Liliencronnal kezdődő korból válogat a legkülönbözőbb költői irányok képviselői közül. Annak ellenére, hogy Liliencron versei elég nagy számban szerepelnek fordításai között, helytelen lenne azt a következtetést levonni, hogy Kosztolányit hozzá szorosabb szálak fűzik. Voltaképp ő áll azon a határmeggyén, mely Kosztolányit középiskolai német költőitől a modernekhez átvezeti.

A német íróknak az antológiában való szereplésére jelentős hatással volt Kosztolányi 1904 évi bécsi tartózkodása /102/. Mindenesetre szembeszökő, hogy erősebb kapcsolat még a rokonabb bécsi írókkal sem jött létre. Sem St. George sem Hoffmannsthal sem volt rá elhatározó jellegű hatással, Rilke viszont, kinek költészetével ekkor köt szoros barátságot, voltaképp nem képviselte az osztrák irodalom stílustartalmát. /Kosztolányit is különösen szláv = szkláv egyénisége vonzotta, /103//.

Rilke két oldalról is hatalmába keríti: ő is a "kis dolgok költője", ki "fátyolszerű finom interieurökbe állít" mindent /104/, hogy aztán a tárgyi lírából az ellenkező végletbe csapjon, az elérhetetlen magasságokba. Viszont alapjában véve rokontermészet, jólneveltet urifü /nem arisztokrata/, ki elvonul legbelsőbb szobájába, mely olyan fátyolosan bizonytalan körvonalu, mint a szabadkai ebédlő nagyapa halála estjén.

Olaszok.

Az olaszokhoz való viszonya sem különösen bensőséges. Érdekes megfigyelni, hogy "Kosztolányi nem az olasz dekadensekhez fordul, bár ez volna várható, hanem az olasz nemzeti megújulás költői felé." /105/ Ez azonban csak látszólagos áldozás a "klasszikusok" /Carducci/ felé, mert különösen rokon-szenvesnek őket sem találja. /106/. Voltaképpen minden modern színt végigpróbál, az európai koncert közös hangnemeit izelgeti az olasz írókban is, egész a futurista próbálkozásokig. Míg az olasz táj erősen vonzza Kosztolányit, az olasz jellem sok rokonvonást tartalmaz, az olasz költészettel való kapcsolata mégsem mélyült el igazán fordításai tanúsága szerint.

Szent Imre himuszok.

A fordítások határozott céllal az 1930-as Szent Imre ünnepekre készültek, megrendelés jellegük azonban nem ütközik ki. - Műfajilag és stílusmegoldás tekintetében is a lehiggadás jele, a klasszikus tartalom és formák egyszerűsége félté vivő út jelentős állomása.

Gerald.

Kosztolányi egész írói pályáján két urnak áldozott: a manak és az örökkévalóságnak. A modern életközelség, a könnyed életszemlélet s a vele párosult lazább ~~írói~~ forma (106/6) sohasem vesztette el vele szemben vonzóerejét. Nemcsak a napi élet gondjai készítették divatos tárgyválasztásra; minden klasszikus nosztalgiája mellett örökké élt benne a modern városi élet is, mint tartalom. /A modern átértékelésért annyira tudott lelkesedni, hogy a pillanat hevében még pl. Cromelyncket is Shakespeare mellé, sőt fölé állítja /107/.

A modern könnyedség költészetének életén vighuzódó alaperét alkotja, mely akarva-akaratlan benne lüktet még a lélektanilag távol-eső formákban is. A modernség költészetének lazább darabjaihoz is kedvvel fordul, hiszen alapjában véve /ha átértékelt formában is/ publicista, szóval egy kissé "higitó" is. (107/6)

Idegen költők.

Már a Modern költők kötetben bámulatba ejt az a könnyedség, mellyel a legellentétesebb irányokat, a legkülönbözőbb egyéni karaktereket magába tudja fogadni.

Éppen a század eleje annyi költői iránynak, annyi újszerű törekvésnek kohója, de olyan egyéniség ritkán található, mely mindezeket át tudott volna lábalni. Kosztolányi egyéni jellegének megtartásával ugyyszólván mindegyik iskolát végigjárta /108/, sőt annyira átélte, hogy mindegyik hangnemen példáját megtalálhatjuk úgy eredeti műveiben, mint műfordításaiban is.

Kosztolányi egyik énjével bohóc volt, kapható minden excentrikus újságra:

Badar versei - Együgyű legenda /Franc-Nohain/ - Morgenstern.

A modern társadalom, a modern technika és a ma mulandóságában nincs eléggé efemer jelenség, hogy ne találná megörökítésre méltónak:

Ringelnatz - Paul Morand - Kreyenborg.

És ugyanakkor a filozófus rövid szakaszokba szűrt epigrammatikus látásait is át tudja élni /Nietsche/ vagy Goethe hatalmas skalájú döngetését az istenek kapuján. /Prometheus/ Semmi sem elég nagy, hogy el ne érné, semmi sem elég kicsi, hogy észre ne venné.

Rokon lelkek - mesterek.

A fiatal költő természetesen utánoz és Kosztolányi költői munkásságának kezdete is az idegen minták pregnáns jegyeit viseli magán, /Négy fal között/ de későbbi eredeti kötetiben is számtalan hatás jelei figyelhetők meg. /109/

Kosztolányi költői pályája szakadatlan keresés megnyilatkozási formák és minták után. Míg általában a legtöbb író aránylag korán megtalálja a megfelelő orgánusot, az egyéniséggel rokon temperamentumot, addig Kosztolányi végig irodalmunk Ahasvérusa marad. Ez azonban nem azt jelenti, hogy nem találta meg önmagának hangját, hanem kielégithetelen nyugtalanságát, mindig új célok felé való törekvését, újságvágyát mutatja.

Sokszor ugylátszik, hogy talál egy-egy egyéniségéhez rokoszinú író, egy-egy közelálló temperamentumot /Jammes, Rilke stb./, akikkel foglalkozik is időnként, de közben megint új utakra tör, hogy majd újból visszatérjen hozzájuk.

Cs. Szabó szerint az író sohasem rokonlelket keres, hanem mestert /llo/, melyet természetesen komoly íróegyéniesség maradéktalanul sohasem talál meg. Kosztolányinál lassan beáll a folyamatos lehiggadás és végül a klasszikus eszköztelenségben megtalálja igazi önmagát *azt*

Vajthó szerint Kosztolányi annyi írói egyéniséget élt át, hogy egynek sem kerülhetett kizárólagos hatása alá /lll/, de kérdéses, hogy ez az életén át való keresés ok volt-e, vagy okozat. Végeredményben útja parabolavonalú volt, visszatérés a maghoz, melyet pályája elején már nyelvi kifejezés szempontjából Arany és Petőfi jelentett, stílus és életszemlélet síkján pedig Shakespeare képviselt számára. Visszatérés volt ez és nem visszavonulás, mert ezer színben gazdagodva tért meg, igaz, hogy lényegében sohasem távozott el mellőlük igazán.

Fordító és író.

A legkomplexebb művészi viszony, melynek azonban nemcsak fázisait, de eredőit is tudjuk követni. A fordító ezért már az előszóban védekezik a kritika várható támadásai ellen, hisz a már alakba öntött ihletet, kész szimbolumokat felfejteni és az ihlet hangján összerakni nehéz mesterség.

Míg a mult században a fordító még elég alantas szerepben érzi magát az eredeti alkotóval szemben, vagy legalább is megnyilatkozásaiban szerényebb hangot üt meg, addig századunkban a műfordítás Janus-arcának másik fele is szót kér. Míg az előbbieknél még legnagyobbbrészt a szolgai alázat nyer elsősorban kifejezést úgy célkitűzés, mint megoldás tekintetében, addig az utóbbiaknál - ha a mult század megjegyzései még hypochrita módon rezonálnak is - de a saját egyéniség kifejeződésének létjogosultsága is megszólal.

Bátran felkapják a kritikusok által rájuk hajított dárdát: "Traduttore - traditore" és zsonglőrként eljátszanak vele a nézők szemének kápráztatására /112/. Tehát vállalják a "ferditő" szerepet, sőt sokszor tetszelegnek is benne /113/.

Talán a lélek irracionális elemeinek egyivá-su szerepe adja ezt az érzetet, talán az intuició-elmélet minden spontán egyéni megnyilatkozást szentesítő szentenciája és egyenesen egysorba állítják műveiket az eredetivel /114/ sőt egyesek egész kisajátítják egyéni fejlődésük adalékául /115/.

Sok modern megnyilatkozás csak eszköznek tartja az eredetit: a fordító önmagára találása /116/ vagy a nyelvi tökéletesítés eszközének /117/. Sok fordító viszont egy olvasói élményből indul ki és talán ez a legtermékenyebb, mert a tetszés, az elragadtatás a költői átélésnek is főrugója. Az olvasó élménye viszont értelmezésszerű, tehát belejátszik az olvasó beállítottsága is: "En nem olvashatom azt ki belőle mint te" és hármennyire "befjezett remekművek csak utalások, melyek pusztán egy másik életben ébrednek életre" /118/

Míg a műfordítás jellemzésül Kosztolányi inkább mindig az aktuális folyamatot állítja elének, addig pl. Babits megjegyzéseiben a végeredmény dominál: "Amalgam" /119/.

Ha a fordítás létrejöttét az eredeti alkotás menetével hasonlítjuk össze, hol a művön mindig ketten dolgoznak: a szobrász és az anyag, úgy - Kosztolányi szerint - a műfordításnál, hol anyagnak az eredeti mű számít/voltakép újjáalkotásról van szó. /"A szobron mindig ketten dolgoznak, a szobrász és maga az anyag... Ujat kell akotnia helyette, másikat, mely az eredetivel lélekben, zenében, formában azonos." /120/

Van sejtelmesebb meghatározás^{unk} is erre a transcendens folyamatra, mint pl: "A fordítás úgy jön létre, olyan rejtelmesen, mint egy eredeti." Rényi, /121/. Ha Kosztolányival együtt fonkájáról tekintjük a kérdést, a fordítás voltakép: "zseniális csalás" /122/.

Zseniális csalás, mely az eredeti létrejöttében munkáló eredők mellé /egyéniesség - nemzeti, társadalmi karakter, stílus/ még egy ugyanolyan sor összetevőt állít a fordító részéről, sőt - tekintettel arra, hogy az idegen hatások időben kissé mindig eltolódva érkeznek hozzánk - még a változott kor értelmében is átmunkálja. Ezt a szekundér munkát nevezhetjük javításnak, átértékelésnek, de mindenképen változtatás.

Mindez bizonyosképen szankciót nyer az olvasó oldaláról, hiszen a költészet "családiás" jellege folytán az eredetit ilyen "fölfejtő" értelmezés nélkül /mit a fordítás jelent/, talán élvezni sem tudná kellőképen.

Végeredményben a műfordításnak /még minden egyéb követelmény mellett/ szép magyar versnek is kell lennie /123/. Kérdés az, hogy az eredetinel szebb lehet-e? /124/

A kongenialitás éppen nem a lépten-nyomon ügyelő vigyázásban rejlik, hanem egy önkéntelen rezonanciában nyilvánul meg, melynél a fordító egyéniességének beáradása elkerülhetetlen. A fordítói munkában tehát pusztán a fordító saját hangjának mérve lehet az, mely a fordítást az eredeti alkotástól elválasztja.

KOSZTOLÁNYI FORDÍTÁSCIKLUSAI
ÉS VISZONYA AZ IDEGEN KÖLTÖKHÖZ.

Még egy író eredeti alkotásai is különböző tartalmat tükröznek vissza; egyéni korszakainak visszfényét adják, tehát egymástól sok tekintetben távolálló életszemléletet hordoznak. Méginkább áll ez a költői csoportokra, mégis rendszerezés szempontjából elkerülhetetlen, hogy nagyobb egységekbe ne soroljuk őket.

Maupassant.

Maupassant költeményei maguk is egy írói pálya kezdőpontja és kortársainak mértékével nem is sokat-ígérő megindulás. Tolsztoj igen lesújtó véleménnyel volt róluk, Flaubert pedig igen elcsodálkozhatott új irányán, mely védőszárnyai alatt oly idegenül kelt életre. A versek sikerüket újszerű naturalista hangjuk és erotikájuknak köszönheték. A kötet versen egy költői fejlődés erős üteme érezhető. Az első vers / Le mur/ erotikumával teljesen a századvég levegőjében fogant és stiláris szempontból ~~is~~ igen kezdetleges képzet mutat. A kötet utolsó verséig / Venus rustique/ kétségtelen nagy fejlődésen megy keresztül, de a millió végig a század leplezett erotikája marad. A versek tárgyuknál fogva csemegék a századvég olvasóinak és stiláris felépítésük egyenletes vonala nem rejt ~~sem~~ különösebb nehézséget a fordító számára.

Az ifju Kosztolányi német romantikus iskolán kezdett szárnypróbálgatásai és a szabadkai kisvárosi erkölcs után természetesen megcsapja a francia szellem "szabad" lehellete. A fordítás-kötet 1908-ban meg is jelenik és Kosztolányi itt még költői önkénnyel felcséri a versek sorrendjét. Tehát sem Kosztolányi, sem Maupassant fejlődési vonalát nem tudjuk követni, mert a legjobban sikerült utolsó verssel kezdi a kötetet.

A tárgyi adottságokon Kosztolányi nem változtathat. A langyos budoir-hangulattól az erősebb erotikáig terjed a távolság:

Paraissant se pamer dans un baiser brulant
Elhaltak egy hő ájuló gyönyörbe.
/ Le mur/

Une chaleur courant de la peau jusqu'aux moelles
Bőrén, velőjén a tűz gyújtva forrott.
/Venus rustique/

Maupassant pozitív szellem volt, aki előtt mindenekfelett a tények számítottak./125/ Tudatos, kiszámított haladással tör a kifejlés felé. Az érzések viharait is tárgyilagosan a háttérből mozgatja. Leíró módja novelisztikusan elbeszélő, nyelve - bizonyos lazább texturát leszámítva - a precíz francia irodalmi nyelv. Kosztolányinál az emberek már magukért cselekszenek, vagy a végzet mozgatja őket, de egész háttérbe az író sem bujik el, meg-megszólal egyéni hangja és részvétele a cselekvésben:

Son Maitre - a Szörny
L'Homme - az Undok
/Venus Rustique/

Maupassant lelki alkata nem az impassibilitébe merevedett tudatos fegyelmezés. A realitás apró jelenségeire pontos józansággal ügyel.

Hasonló önuralommal, józan önmérsékléssel Kosztolányi nem rendelkezett: a tárgyak megelevenednek, az emberek ott lélekzenek körülötte és a természet pompás világa is életet lehel. Az álló létezés folyamata öntötte, az élet kölcsönhatásait nem leírta, hanem vonatkozásba állította. Diapozitívok helyett színesen pergő filmet adott s az istenadta nyelv is ellátta híven színekkel és hangulatokkal.

Mindenesetre nem találó Babits megjegyzése, mely szerint Kosztolányi verselése "pedánsabb hatású" és hogy "szigorubb" volna, mint Maupassanté. Az eredeti viszont nem "könnyedebb" se nem "bájosabb", legfeljebb szárazabb és csak a nyelvi diszitetlenség miatt könnyebb. A francia nyelv precizitása miatt viszont vontatottabb és egysikubb, a hullámszerűen haladó fordítással szemben.

Babits megcicséri Kosztolányit, hogy a tájképeknél és az izzóbb erotikus helyeken kitűnő volt, mert elevenített; érzést, izzást, sőt lángolást vitt bele. Ez azonban inkább alkotói, mint fordítói érdem. /126/

Modern költők.

Franciák.

A századvégi francia költői iskolák munkássága leginkább tartalmi jegyekben adott tápot Kosztolányi költészetének, Kosztolányi közben megtartotta egyéniségét és sajátos magyar arcát. /127/

A Modern költők című antológiában szereplő költők összefogására ugyyszólván csak a "századvégi" megjelölés alkalmas, mert soha annyi különböző szín és egymással ellenkező jámbor szándék nem jelentkezett egyidőben, mint ebben a korban. Sőt látszólag még nem is tisztán a francia esprit terméke, hiszen zászlóvivői szinte egyénenként külön irányulások képviselői és nagyrészt nem is francia születésűek.

A szemléleti kiindulópont és a két nyelvben kifejeződő nemzeti tartalom különbözősége okozza azt, hogy kritikusai a kötetben szinte eredeti Kosztolányi verseket látnak./Igy Kosztolányi a 2. kiadás./1921/ előszavában is védekezik, illetve magyarázza, hogy miért "érződik át tulajdon hangja"/128//.

Ennek egyik alapvető tényezőjét leginkább a nyelvben és az ebben kifejezésre jutó szemléleti formákban kell keresni.

Mindenesetre további magyarázatul szolgál a két szemlélet között különbséghez a franciák "precision"-ja./Pl. Herédia is évekig fektette verseit/nonum prematur/ és állandóan csi-szolt rajtuk, aztán Baudelaire, sőt még a kevésbé jelentős költők kiadásai is hemzsegek a variánsoktól, amelyek elég jelentős változtatásokat, sőt átírásokat is tartalmaznak./ Mindezzel szemben Kosztolányi könnyen alkotott, magában zengette a verset, míg készen, papírra nem kíváncszott.

Mielőtt egy pár jellegzetes vonatkozásra rámutatnánk a francia írók és Kosztolányi között, nem érdektelen, ha Kosztolányi saját nyilatkozataiból idézünk:

A Modern költők fogamzása idején, tehát abban az életkorban és olyan irodalmi légkörben, melyben Kosztolányi egyetemi éveit töltötte /Négyessy szeminárium/ megüt bennünket az az élesen elutasító hang egyes francia költőkkel szemben. Ebben a sznob milliőben az ellenkezőt várnók. Kosztolányi Petőfi-Arany-Shakespeare élményével vagy nem tudja még a modern lírát összeegyeztetni, vagy az iskolai romantikus költők kultusza még él benne.

Kissé kétes értékű elismeréssel illeti Lecante de Lisle-t: "Mindenki bámulja, de nem szereti senki."/1906-ban/129/. A parnassienekről sem nyilatkozik elismerően: /1909/: A parnassienek, a költészet e hideg pozitivistái, akikről mindenki elfordul"/130/. Még kevésbé a de-

kadensekről: /1904/: "Akadensek azok közé az embereim közé tartoznak, akiket lelkem mélyéből gyűlölök." /131/. Vagy pl.: az "üres Mallarmé, nyavalyás Verlaine." /132/

Azonban nincs elég diszitó jelzője, melyet Baudelaire-re ne alkalmazna: "Nem modern költő, inkább középkori és klasszikus." /133/. Általában nagy "költő óriásnak" nevezi.

Fenti nyilatkozatoknak teljes hitelt adni tulzás volna, különösen, mivel hatásuk nyilvánvalóan kimutatható Kosztolányi költészetéből. /134/

A modern francia irodalom alapvonásai és Kosztolányi egyénisége közötti viszony is elég változatos:

Idegen Kosztolányitól többek között a századvégi francia lira egyik legjellemzőbb tartalmi jegye: az impassibilité. Az, hogy a franciáknál ez a vonás mennyire őszinte és öntudatlan állásfoglalás-e, vagy az érzelmi elemek feltörését erőszakosan akadályozó, vagy palástoló program, ez nem jelentős, mert Kosztolányinál egyik formája sem jöhet tekintetbe.

A parnassien tárgyválasztás is teljesen más egyéniségre vonatkozva, mint Kosztolányi, ő sohasem engedte a tudatos témakeresést és az értelem ilyenfoku supremáciáját költészetében érvényesülni. És hogy tudott volna "állatseregletbe, vagy botanikus kertekbe" járni sivár ihletért. /135/

Kosztolányi szómágiája és a szavak hangalakjának áhítatos szolgálata sem sorolható a "la Musique avant toute chose" keretébe. Kosztolányi rimösszezsengető /nem faragó/ hajlama legfeljebb a francia társasági szellem szójátékos hajlamával mutat némi rokonságot és ha Kosztolányi ilyenirányú ösztönének kialakulásában ez utóbbinak némi szerepe volna is, mindenesetre a rövidre-kopott francia szavakkal való értelmi zsonglőrösködéssel szemben a hangalakok összezsengése által evokált hangulaton van a hangsúly. /Kosztolányi tiszta rimeit szemléleti elemekben is gazdag szavak hordozták./

A dekadenciához Kosztolányit élettani és lélektani rokonság fűzi. A gyenge fizikum, a hallucináló idegesség, beteges érzékenység, a halálközelség állandó érzete és egyéb, többé-kevésbbé rokon tulajdonság azonban nem az ihlet közös forrásait jelentette. Míg a dekadensek a hasis és opium bódító mákonyán szűrték át világukat, addig Kosztolányi egy csésze tea gőzén keresztül szemlél egy polgári spectrumot. /A tea - a színes tinták./

Baudelaire hatalmas egyénisége Kosztolányinál is éreztette nyomasztó hatását, de a lélektani állapot rokonságából fakadó közösségen kívül Kosztolányi emancipálni tudta magát tőle. A Baudelaire fordítói triászba sem szegődött be, tehát nem programszerűen, hanem hangulatszerűen üzte a Baudelaireianizmust.

Az az irányzat, mely a századvégi manifesztumok tömkelegéből a legtöbb rokonságot mutatja Kosztolányival, ez Jammes mesterkélten naiv egyszerűsége. Kosztolányi költészete azonban patetikusabb és fordításai Jammes eredeti verseivel szembeállítva nyelvi diszektől roskadozónak tűnnek, végeredményben mégis sokkal igazabb, emberien őszintébb hangulatot kelt, mert a "je crève de pitié" költője bombasztokba fullad. /"être simple c'est être saint"/136/

Stilusmegoldás tekintetében két heterogén vonal vonul végig a fordításokon. Kosztolányi egy-egy író, ill. irányra nem termelt ki külön költői eszközöket, sokkal ihletettebb alkotó volt, minthogy filológiai akribiát vitt volna az alkotói munkába. Azok a stiláris különbségek, melyek a francia költők átköltése során szerephez jutnak, elsősorban a spontaneitás eltérő intenzitásából erednek. Talán összetartja őket a "langue precise, neuve et brillante", de pl. Lecante de Lisletől Jammesig vezető úton a lelki sokféleség annyi változatával találkozunk, melyek természetesen különféle rezonanciát váltottak ki a fordítóból. Mégsem mondhatjuk azt, hogy Kosztolányi az egyéni lelkek megszólaltatását tűzte volna ki céljául, nem is szegődött egyik költő mellé sem stilusepigonnal. A horizontális és vertikális tónusok mindegyik fordításban leginkább Kosztolányi egyéniségébe összesűrített légkört teremtenek. Pl. Lecante de Lisle magáraerőszakolt szenvedélségét természetes egyszerűséggé formálja, Jammes pózát pásztorjátékok diszeivel aggatja teli. Mindez azonban olyan spontánul jön

létre, hogy az eredeti összhang benyomását kelti. Kissé összekuszálja a tónusok várt vonalvezetését az a körülmény, hogy a fordítások egy része még eléggé a kísérelgetezés, csiszolás korába is visszanyulik és így néhány elavult képet, szófüzést és szóalkotást hoz magával, melyek még a múlt század fráziskészletéből táplálkoznak.

Angol írók.

Kosztolányi ebben a korszakában a Nyugat fordítógárdájában a francia költészet tolmácsolójának számított. Ez a jelleg később is megmaradt és mint-egy cognomenévé merevedett, akkor is, mikor műfordításainak már nagyobbik részkerült ki a szigetország költői terméséből. Bár a "franciás" mint stereotíp jelző nem állja meg helyét /137/ de stiláris tekintetben - a Babits ill. Tóth fordítói tipussal szemben - mindenesetre a megkülönböztetés jegyül elfogadhatónak mutatkozik.

Kosztolányinak ebben a korszakában az angol lelkiség elég idegen. Megnyilatkozik ez nemcsak a válogatásban, hanem a stilusmegoldások is emellett tanuskodnak. Idegen talán az a konzervatív kapocs, mely szorosan az előző korokhoz köti őket, az az izoláció, mely sajátos arcukat századokon keresztül csak fokozatosan engedte megváltozni és főleg a társadalmi konzervativitás, mely töretlenül végigvonul a legkülönbözőbb költői korszakokon. Tulságos szerves fejlődés-jelleget mutatnak ~~az~~ egyéni kitörések, forradalmi változások nélkül. Az új irányulások is csak elkésve, letompítva tudnak érvényesülni, akkor is csak eredeti angol talajba ágyazva.

Mig az átélés ténye egyéb fordításaiban evidenciálisabb jellegű, sőt szinte tulságosan is egyéni élménnyé változott, addig az angol fordítások ize inkább a kötelességszerű fordításokra emlékeztet. Ugy érezhető, hogy ezek a versek nem globális élményt jelentettek számára, hanem fordítási feladatot. Ilyenképpen az analízist nem követte Kosztolányinál olyan spontán egyéni szintézis, a versek részint a feloldottság állapotában maradnak meg, részint még iskolás megoldásokkal nyernek alapot.

Kosztolányi nem is az angol irodalom modern korszakának bemutatására vállalkozik, hanem a múlt század már klasszikussá vált nagyságait hozza elének egy-két fordításában, sőt még ezeknek terméséből is csak taláalomra ragad ki a jelentéktelenebb költemények közül.

A válogatást magyarázhatjuk azzal, hogy Shelley és Keats csak a század végén kezd modern költővé válni és Byron másodvirágzása is erre a korra esik. Mindenesetre az angol antológia sem terjedelem, sem korszak szempontjából nem alkotja a francia rész megfelelő contrepartját.

A lelki távolság érzése stílusában is kifejezésre jut, Shelley és Keats fordításai tektonikai egységükben Kosztolányinál szokatlan, emóció nélküli hangon szólalnak meg. Tennyson és Browning fordításai inaséveit is megszégyenítő primitív technikával vannak felépítve.

Wilde talán az egyetlen, akihez megalapozott, szorosabb szálak fűzik, ő is a modern Európa egyik irodalmi üstökösének számít, de hirtelen egész más képet mutatott, mint amit versei revelálnak. Versei a Trinity College-beli klasszikus gyakorlat folytatása és egyéniségére - mely Kosztolányit főképpen vonzotta - semmi módon sem jellemző. Lord Douglas pletykaizű életrajza (melyet Kosztolányi le is fordít) egész más egyéniséget mutat.

A Nyugat írók viszonyát Wilde-hoz legjobban jellemzi Babits kijelentése, mely szerint Wilde költeményeinek fordításával akartak "modernebb" lenni /138/.

Poe Holló-ja már a lelkesülten virtuóz Kosztolányit mutatja be. Már maga az, hogy költői értelmezését /Babits és Tóth fordításával szemben/ külön tanulmányban magyarázza, mutatja, hogy komoly műgonddal és még több átéléssel áldozott a fordítói feladatnak. Jelentőségét legjobban tanúsítja, hogy ezzel kapcsolatban fejti ki Kosztolányi először műfordítói hitvallását pregnánsabban.

Német írók.

Technikájuk szempontjából talán legközelebb állnak Kosztolányi középiskolai fordításaihoz. Mivel nyelv szempontjából legkorábban nyújtották a lehetőséget, Kosztolányi elég terjedelmes részben foglalkozik velük, azonban sokszor csak az antológia változatosságának kedvéért kerültek a kötetbe, vagy a nyelv csiszolásának célja üti rájuk bélyegét, vagy esetleg a kutatás rokonlélek után volt az indító-ok. Utóbbit meg is találta Rilkében, aki olyan végtelenül eltérő és mégis annyi rokon vonást mutat Kosztolányival.

Lelki és technikai alapmotívumokban a német költészet tárgyközelsége, a realizmus polgári utóélete, a romantika késői vetületei, a természet, mint kulissza Kosztolányi polarizált problémakörével szemben sem rejtett semmilyen ujságot magában.

A német életérzés, mely egyszer a sajátos idealizmusban, máskor a klasszikusan reális átélésben csucsosodik ki, Kosztolányi számára túl elvont, hogy lelkesedni tudjon érte, túl öblös hangú, hogy hangszerére át tudná szerelni. A Heimatkunst alpesi levegője és a szükséges szabad tér természetes perspektívája nincs meg Kosztolányiban. A jódlizás szintelen nemzetközi hangon szólal meg:

Jucheiten - zeng

/Liliencron: Acheroni borzongás/
de nem talál benne rezonanciára a fátumszerű sorsközelség nyomasztó érzése sem:

Ich fühlte tief bis in mein Zimmer /die ... Wolken
Szobánkban is egész sötét lett

- . -
Der Himmel lastete wie Schiefer
Az ég szürkült, mint a pala

/Dehmél: Tikkadt lég/

A német határokon túl ható kötetlen életérzést Kosztolányi csak később tudja felfedezni Goetheben.

Az átélés sok kívánnivalót hagy. Részben a korai fordítások kezdetleges stílusa, részben a kötelességszerű fordítás darabossága, vagy a tudatosan sürített hatáskeresés fel lazultsága a fő jellegzetessége, helyenként a virtuóz forma könnyed kezelésével.

Byron.

Igen érdekes a kapcsolat a két heterogén költőlélek között. Elsősorban a technikai készség kongenialitásának síkján találkoznak. Byron nagy egoizmusa a Mazeppában, de főleg a Beppóban igen élénken tükröződik vissza. - A formának, tartalomra-utaló jegyei mindkettőben elsősorban Byront árulják el és a hangsúly végig az irón van, a tartalom csak kifogás, csak kulissza a nagy "önző" személyes valójának kiteregtetéséhez. A személyesség legtöbbször nem kézzelfogható valósággal jelenik meg, hanem utalások, célzások formájában, hangulatilag magukkalragadó elemekbe ágyazva, melyek azonban az író magát sohasem

ragadják magukkal. Byron az, aki a Bèppoban is állandóan irányítja a karnevál cirkusz-forgatagát, ő az örökké ott settenkedő deux ex machina. Színpadi rendező mellett ő az örök külső szemlélő is, a hallgatóság és saját szemérmetlen kommentátora. Virtuóz értelmi felkészültséggel gondtalan játékot mimel, a rémek cikkázó görögtüzevel és a "fahangu" angol nyelvből kicsikart megvesztegető zengzétékkel.

És ennek a legönzőbb szélsőséges arisztokratizmusnak a képviselője tökéletesen meg tudja tévesztetni a hallgatóságot. A gunyt, mint egyik legalapvetőbb faktort, természetesen nem lehetett nem észrevenni, azonban Kosztolányi annak legjelentősebb részét lenyeste. Magyaros egyenessége, kispolgári hiszékenysége nem bír megbirkózni a don-juani célzások rengetegével. A célzások, ellentétek /antithesis/, fokozatok /climax/, elsikkadnak. A guny elemeit Kosztolányi tehát részben kiélezi, vagy letompítja, vagy liraivá színezi, vagy pedig egészen elhagyja.

By love, or war and now and then by frost!
A szerelembe, fagyba, háboruban /60.szak/

To suffocate a wife no more than twenty
Azóta is csak gyilkol néhanapján /17.szak/
/Beppo/

Talán Kosztolányi önmaga mondja meg legtalálóbban, hogy hogyan éli át a don-juani szatirát.

...I have a little turn for satire,
Le is nyelem a szatirát, az érdest /79.szak./

Az ilyen sákból való látásból természetsszerűleg adódik, hogy Kosztolányi Byronnak még életrajzi adatokból fakadó megjegyzései iránt sincs érzéssel.

Az arisztokratizmus nemcsak belső szemlélet, hanem kényszerítő társadalmi életforma is. Még Byront is "kötelezi az illem", költőnek lenni arisztokratikus semmítetés, póz az attitude-ben. Társadalmi konvenciók, be nem vallott hivalkodó önguny, nagyképu önimádat vegyül a sajátmaga ellen faragott rigmusokban. Kosztolányinál - a szent hivatás megszállottjánál - ez nem is jöhet számításba. Mit törődik ő Byron személyével, társadalmi életével, mint minden, lelkében nem visszhangzó vonást vagy lirába olvaszt, vagy személyes költői álláspontját, egyéni érzéseit csempészi belé. Byron egyik lábával a ködös Albionban áll, Kosztolányi Byronja Itália karneváljában kereng:

Countries of the Catholic persuasion
a katolikus népség /1.szak./

Byron a hagyományos angol turista ridegen

megállapító Baedeker-szemével indul a mű-
emléktárlatra, Kosztolányi az elragadtatott
szemlélő hevével:

/The best's at Florence - see it, if you will/
/Firenzében a legszebb drága kincs/ /11.szak./

That picture /howsoever fine the rest/
Nézd meg /kilép a régholt képkeretből/ /12.szak./

A szenvtelenségbe burkolt, de gyengén ke-
sernyés zamatával nosztalgiával szemben
Kosztolányi értetlenül áll szemben. A sze-
mélyes, szívvél való jelenlét palástolása
tuljól sikerült Byronnak, Kosztolányi már
észre sem veszi, inkább semmitmondó lírai
frázisba fullasztja:

Our cloudy climate...
All those I can..... forget,
Bus égaljunkat, elbájol a lét. /49.szak./

Az apró, tehát legszemélyesebb érzelmi él-
mény Byron kesernyés nosztalgiáját takarja,
Kosztolányi elmegy mellette:

And vines /not nailed to walls/ from tree to tree
S ágak közt ringanak a venyigék. /41.szak./

Az annyira Byronba ágyazott newstead-i ter-
mészetélmény gyermekkori emlékeket takart.
A londoni tartózkodás az angol társadalom
rosszemlékü vetületeit hagyta Byron lelkében.
Minél mélyebb volt az ejtett seb, annál
erősebb a gunyos támadás a puritán hypo-
chrisis, és az aktuális társadalmi tényezők
ellen. Kosztolányi a gunyos játékban benne
van, de a Byron szája szögletében huzódó
"bánat árnyát" vagy nem veszi észre, vagy
talán nem akarja a "gondtalan élcélődést"
megrontani keserű zamattal: (138/8).

I like the government /but that is not it/
Szeretem a kormányt /mint hü kebel/

I like the Habeas Corpus /when we've got it;
A Habeas Corpust /ez főlemel/ /47.szak./

Vehetjük Byront a társadalmi rendet félrugó
"enfant terrible"-nek, vagy akár az attitude-
ért, mindent-feláldozó hírhes sarlatánnak,
vagy a pointért mindent kockára vető szenv-
telen jongleurnek, de minden pózolása mellett
valami megérint az alábbi önvallomásából:

I fear I have a little turn for satire,
And yet methinks the older that one grows
Inclines us more to laugh than scold, though laughter
Leaves us so doubly serious shortly after.

Le is nyelem a szatirát, az érdest
Pedig, ha vénülsz, drága jó rokon
Inkább nevetsz, mint gunyolsz és utána
A szájadon mélyebb a bánat árnya. /79.szak./

A Mazeppa, melyben még a lírai elem eléggé dominál, még lirizáltabb formát nyer Kosztolányi kezében. Az angol szemléletből fakadó magyarázó szárazság lirába olvad, sőt sokszor hyperbolába szökken. A sötétebb tónusok kiszínesednek. A hangulatkeltő elemek sokszor egészen hatalmukba kerítik Kosztolányit:

... to live
It o'er once more...
Ha újra ringhatnék a karján
S éleszténének csókjai. /7.szak./

/Az utolsó sor már teljesen önálló betöltés./

Hová lesz Byron angol hidegvére, higgadt előadásmódja Kosztolányi hyperbolába tornázó érzései mellett:

When stirr'd beyond its calmer mood,
Fellázad, őrzöng... /13.szak./

Kosztolányit elsősorban a külső forma gazdagsága ragadta meg, a guzsaváló virtuoz tánc közben benne életrekelt zene elnyomta a könyved, de Byronnál jelentősegteljes értelmi színárnyalatokat.

Az a pont, ahol a két költő igazán egy sikon mozog, a formai ~~téren~~ van: a folyamatos lejtés, a rimek csengés-bongása /ha más tartalmi előjellel is/ Kosztolányiban virtuoz tolmácsolóra talál.

Ut az eredeti alkotás maradéktalan

átélése felé.

Kosztolányi alkotó művészetének későbbi fázisaiban /2. korszakában/ a vérmérsékletbeli higgadás bizonyos módszerbeli változást /fejlődést/ hoz létre. Alkotásainak felelősség szerepe mindjobban tudatosodik benne. Talán észreveszi azt a számtalan hangulati, izbeli sajátosságot, melyet előző alkotó módszerével sallangként elejtett és mint a hályogkovács visszadöbben a bátorságtól, mellyel virtuoz öntudatlansággal alkotott. Most már minden legapróbb sajátosságot vissza akar adni, inkább az író mondanivalóját, mint a saját másodlagos ihletélményét.

Ugyanakkor tehát, mikor eredeti műveiben az expresszionizmus felé halad, műfordításai mind erősebben a másodlagos impresszió hatása alá kerülnek. A műfordítói alázatosság, az eredeti tartalom-formai egységének maradéktalan visszaadása a módszer sarkalatos pontjává lesz.

Igy az amalgam, melyben az eredeti alkotó és a fordító lelki tényezői olvadnak össze, részösszetételben sokat veszít az ösztönösség rovására. Kárpótol azonban érte az a - bár tudatosabb - de virtuoz formában az eredeti tartalomba mélyen benyuló élményszerűség.

Módszereit tekintve a hyperbolába szárnyaló megoldás örökébe a higgadtabb, szerényebb, de színekben bővelkedő élmény lép, /ha a színek idegenebbek is./ Sokszor az eredeti kifejezés tolmácsolására Kosztolányi egész alapos nyelvészet-stilisztikai apparátust vesz igénybe. A nyelv belső szerkezetének bámulatosan alapos ismerete csodálatra indít, tudatosság lép a spontaneitás örökébe. A tulnyomóan filológiai meggondolások alapján létrejött nyelvi megoldások azonban néha kirinak az egészből és könnyen kitapíthatók.

Kosztolányi pl. a Téli rege fordítással kapcsolatos nyelvi kritikára nyelvészeti felkészültséggel válaszol és éppen ebben mutatkozik meg, hogy Kosztolányi spontán áradásából mindég kihalászhatók azok a helyek, melyek nyelvészet-stilisztikai szempontból magukban megállják ugyan a helyüket, de az összehatást megbontják. /Tulságosan belefeledkezett pl. Arany stílusába és nem vette számításba, hogy Arany egy egész művön keresztül sajátmagát adja./

Kosztolányi elkényeztette az olvasót és kritikust, úgyhogy a spontán alkotásból való legkisebb kizökkenése már észrevételt vált ki. /Ezzel szemben pl. Babits magasztalt Viharfordításában annyi idegen tollal ékeskedik, hogy idegenségei egységes benyomást keltenek és csak pl. Kosztolányi fordításaival való összehasonlításnál tűnik ki a két relatív fordítói érték./

Szent Imre himnuszok.

A Szent Imre himnuszok tárgyszerinti kiválogatás a középkori latin himnuszok hatalmas tömegéből, melyeket Kosztolányi a Szt. Imre Milleneumra szedett csokorba "sine ira et

studio". Annak ellenére, hogy a himnuszok nagy időbeli eltéréssel jöttek létre, meg lehetőszen egyöntetű stíláriis képet nyujtanak.

Műfordítóink nem győzik eléggé hangsúlyozni, hogy: "A századokon át visszatérő azonos formák és a hagyományosan kötelező fordulatok nagyon megnehezítik az egyes írók és egyes himnuszok egyéni izeinek megéreztetését." /139/ Jelen esetben - a Szt. Imre himnuszok egy tárgyi csoportot alkotó egységében - szintén nem mutatkozik fogódzópont, mely az egyéni írói jelleg megfeyjtésére támasztékul szolgál-na.

Némely esetben Babits a magyar árnyalat felcsillánását véli felfedezni: "... olykor, ha másban nem, egy vers lejtésében, egy alig meghatározható árnyalatban érezni véljük, hogy elárulják magyarságukat... A béke és szelidség e himnuszaiban különös érzéssel sejtjük meg egy harcias nemzet nosztalgiáját..." /140/ Azonban itt nem tudjuk, hogy nem a latin versmérték, azóta magyarrá vedlett nyugateurópai alapformája - mely azonkívül az ősi magyar ritmussal is találkozik - keltette-e fel Babitsban ezt az érzést.

Az a tonus, mely Sik Sándor által fordított Szt. István zsolozsmában kifejezést nyer, a "rebellis" magyar hang /141/ a Szt. Imre himnuszokban nem jelenik meg. Körülbelül fedí a valóségot Hegedüs István megjegyzése: "A különleges magyar talaj hatását nem érezni. A szüzesség magasztalása, a középkori rajongás az égi szerelemért e himnuszok eszmemenete." /142/

Az önsanyargató, hitvesi köteléket és földi javakat megtagadó királyfi csak annyiban volt témája a himnuszoknak, mint bármely más hemzet- és osztályból származó szent. Mindenesetre nagyobb diadallal üdvözölték magasabb rangja miatt, hisz az egyház nyeresége a világiak szemében így nagyobb volt. Azonkívül nem kellett őt a magasabbrendűség kellékeivel fölruházni, pusztán a királyi palástot az égivel felcserélni, sőt az égi hierarchiában a királyi palástot is megtarthatta; egy kissé ugyan inkább egy királyi üdvartartásra esik a hangsúly, mint a fényes mennyei gyülekezetre:

Qua decoratus splendide,

Turbe amictus nitidae...

Ékes szent királyi mezbe,

Üdvarló néptől övezve, /39. old. / /143/

Kosztolányi azonban a legmélyebb átélés mellett is azzal az elfogódással fogott a munkának, hogy nemzetünk első szentjét, de egyben az első magyar királyfit énekli meg.

sacrae stirpis virgula
régi törzsök sarjadéka /11.old./

A tartalmi elemeken nem változtatott és így csak egy-egy mondat értelmezésszerű fordítása mutat erre a felfogásra. Amit azonban a tartalom költői értelmezésében nem tudott megvalósítani, azt nyelvi tényezők segítségével a himnuszok alaptónusává teszi.

proemia da de coeli curia / Populo...

Istápolván az te néped a mennyország pitvarából. /13.old./

A stiláris elemek tárgyalásánál bővebben kitérünk azokra a sajátosságokra, melyek a himnuszokot archaisztikus vonásain keresztül is modernné és magyarra teszik. Különösen magyaros alaphangává teszik a népnyelv törőlmetszett fordulatai - melyek az archaisztikus eret is táplálják - de egyszersmond a tősgyökeres magyarság bélyegét is ráütik. A himnuszok toronnyá halmozott epitheton ornansai feloldódnak, a tömör latin szerkezetek fellazulnak, a mereven az ég felé szegzett tekintet körülnéz az igéző hitvilágban. A megmerevedett képsablónok bibliai történetre terjednek szét, folyamatos lüktetés ömlik szét a szoborszerűvé merevedett történések ereiben. A szent királyfi magyaros mezben életre kel. Sokan profanitással vádolják ezért Kosztolányit /144/, azonban ez a vád ~~/Baráth, 123./~~ még inkább leperreg Kosztolányiról, mint Adyról azok a vádaskodások, melyek különös istenélménye miatt érték. /A nagy cethal, Sion hegy alatt stb./

Idegen költők.

Kosztolányi sohasem nyugszik, mint egy szakadatlanul új célokra törő Ádám sohasem fárad el. A nyugati líra egyik legváltozatosabb félszázadát már átmentette irodalmunkba /Modern költők/, de a legújabb szintézisek, a mind mélyebbre és magasabbra, mind egyszerűbb formák és mind eleváltabb magaslatok felé törő új próbálkozások is átélésre ingerlik. A modern élet legmodernebb környezetének megszólaltatói is tudnak valami olyan titkokat sugni neki, mely még rezonálni tud benne. Sose tud egy kevésbé sem őszdi lenni, egy szemernyre sem begombolkozott konzervatív, együtt ugrál a legfiatalabbakkal is, ő az örök bohóc, a gyerek.

A hangnem is ugyanilyen változatos a témák sokfélesége szerint:

A népdal együgyű dallama szólal meg benne /Yeats/ - az egyszerű genreképek /Jammes/ - a melankolikus elmélyedés /Rilke/ - a pallérozott önmérséklet /Prudhomme/ - a klasszikus magány /Valéry/ - de ugyanakkor a keresés új hangok, új kifejezési lehetőség felé.

Az, hogy Kosztolányi eredeti műveit tekintve a kis dolgok költője volt, nem értéket, hiszen a költői tárgy értéke egyedül a beállítástól függ. A jelentéktelen dolgok és emberi lelkek tartalmát igazán Kosztolányi tudta megragadni, akár az eseménytelen falusi életben /Jammes, Yeats/, akár az álcázott polgári környezetben /Rilke/ és a magyasságok szemléletében is mindig van valami földközelség, valami ami az istenek arcát hasonlítóvá teszi hozzánk. Ez Rilkénél még közös adottság, de Goethenél már Kosztolányi saját szemléleteként kerül kifejezésre.

Kosztolányi második korszakában az irodalom nemzetközi vonalán is már bizonyos lebiggadás észlelhető, az egyéni hangok nem jelentenek világtávolságokat. A legfiatalabbakban valami kiábrándulás mutatkozik az egeket ostromló várívás után. Vannak akik megelégszenek a mával, a környezet~~et~~ hétköznapi adottságaival, de alapvetőleg a kivetítés mind erősebb befeléfordulást diktál. Az önvizsgálat megmutatja a fiatalos hivalkodás hiuságát, az egyszerűség felé való ut először talán még csak szerep /Jammes/, de vagy a legegyszerűbbhöz való alászállásba konkludál /Yeats/, vagy a klasszikus önmegtartóztatás szemléletébe higgad. /Caudel/

A természetes adottságokat Kosztolányi azonban nem tudja megtagadni, a belső mozgalmasság nehezen tud tektonikus formákba merevedni. /Valéry/

Az egyes szerepekben való kedvetlenség azonban még korántsem az ellankadás jele. Csak azokban a darabokban szólal meg, ahol az értelmi felépítés az alapvető tényező. Milyen esetlen megoldása a már elhomályosodott hasonlatnak:

Qui commanda que Buridan
Fust jetté en ung sac en Seine?
Egy durva zsákba varrva a siró
Szajnába dobta, a folyás iránt...?
/Villon: Ballade des dames du
temps jadis./

Vagy milyen ügyefogyott hangulati befejezetlenség:

Hab porzik a szírtől s már futkos ott.
/Valéry: Le cimetiere marin./

Kosztolányi a fiatalos lendületre való át-
hangolás, az impresszionista erős színezés
technikájából már kinőtt és iudiciuma már
elég higgadt ahhoz, hogy mint hangnemet se
alkalmazza a hyperbolát. Így régi énjét
már részben megtagadja, de az újhoz még ~~xxx~~
egyéniisége nem ért be teljesen, formanyelve
nem alakult át az új belső zenére, így gya-
korta kölcsönkéri még "ötvozművészeink"
hangját, szerkezeteikre, szóképzésük formáira
itt is ott is ráismerni.

Ős, tiszta műve egy örök-nagy Oknak
/Le cimetiere marin/

Vagy:
Ráhág a Dél, tüzzel belengeni.
/u.o./

Az inversiók, összetételek Tóth Árpád-os
hangja:

Első helyedre raklak, ősi-tiszta,
... zord talányos...
/u.o./

Az átélés hangja korántsem lesz annyira
egyvonalu, mint első korszakában. Az
idegen költők versei többféle stílus-
megoldásban jelennek meg. Egyeseket, mint
régis ismerősöket üdvözlő, a fordítás hangja
bensőségesebb, közvetlenebb lesz; már
nem viseli a hyperbolikus kifejezés sallang-
jait, hanem mélyebb lesz és inkább a belső
tartalom felé fordul.

Egész más hang jelentkezik pl. Jammesnél,
hol az érzelmi eredők minden körmönfont
hatáskeresésen is átütnek. Itt már Kosztolányi eredeti hangja szólal meg, a nyugati
lirára alkalmazott könnyed, magyaros hangja.
Előbbi korszakával szemben itt már nem ra-
gadják el az indulatok; csendes hangulatokat
kever, átéli a hangulatokat eredeti szerény-
ségükben. Mondattani tagoltságukat nem mos-
sa el az egyéni élmény sodra. Nem idegen
mondat- és szórendben követi az eredetét,
csak a gondolat kezdetének és végének hatá-
rait tartja be. Pl. Jammes Samainhez írt
első elégiájában Kosztolányi nál szokatlan
alkalmazkodással éli át a félsoros mondat-
okat és mégsem érezni szaggatott ütemet,
a syntagma kapcsolatokat sem bővíti, színezi,
hanem eredeti egyszerűségükben adja vissza.

A fordítások másik csoportja a fiatalok versei; vagy a divat kiásott antik-modernjei /Villon, Donne/. Mindenkiről inkább állíthatjuk, mint Kosztolányiról, hogy konzervatív volt, azonban ezzel a csoporttal szemben még tisztázatlanul áll szemben stílus szempontjából. Ebben a kötetben már nem színezz át mindent saját képére, viszont a fiatalok formanyelve még nem szűrődött át egyéniségén. Tartalmilag ugyan tudja fiatalok saltóikat követni, de a stílus már más vérmérsékletet mutat.

Ezért sokszor a problémák megoldásának legegyszerűbb formáját választja: a szó szerinti ragaszkodást.

My face in thine eye, thine in mine appears,
Arcom szemedbe és arcod szemembe,
/J.Donne: The Good-morrow/

/vagy: l. fenti Villon, Valéry idézeteket./

Ez általános nyugatos gyakorlat volt: egyrészt a hűség hiányának vádja nem érheti a fordítót, másrészt új izeket hoz a magyar nyelvrendszerbe. /Ugyan e soloecizmusok legnagyobb része azóta sem vert gyökeret./

Általában azonban higgadt, nyugodt szemlélet vonul végig a verseken. A fő jellemvonás az eszköztelen hűség, változtatást Kosztolányi legfeljebb azért tesz, hogy ne terhelje a tulsók idegen névvel az olvasót.

My cousin is priest in Kilvarnet,
My brother in Moharabniee,

Bátyám pap s unokaöcsém is.

/Yeats: The Fiddler of Dooney/

Higgadt önmegtartóztatás jellemzi ott, ahol azelőtt jelzőbokok burjánzottak. És az alázatos ragaszkodás mellett mégsem veszítették el a versek Kosztolányi sajátos egyéni bélyegét. Az egyéniségén átszűrte érzékletes magyaros szemlélet tömör formájában jelenik meg:

Es-tu en deuil?
Busulsz, mi lelt?

/Jammes: Élégie première/

Musst mir meine Erde
Doch lassen stehen
De hagyj meg a jussom,
Hagyj nékem a Földet.
/Goethe: Prometheus/

/A fejlődés menetét, mely ezekhez a stilusformákhoz vezetett, legszembeszökőbben mutatják azok a javítások, melyeket Kosztolányi Maupassant versfordításainak 1. kiadásán /1908/ eszközölt és melyek synoptikusan elénk tárják azt a stilusérési folyamatot, mely Kosztolányiban 1921-ig /2. kiadás/ végbement. Ezt a stilus tárgyalásánál mutatjuk be. //145/

Shakespeare.

Shakespeare pazar kaleidoszkopját tulszinezni értelmetlen volna, simára fésülni /Schlegel/ vétek volna. Az út az igazi Shakespeare-hez már régóta szunnyad Kosztolányiban; ez Aranyon keresztül vezet. Magába szivja higgadt életszemléletét és Shakespeare örökké modern emberalakjaival, modern formában pontosan az eredetit eljátszatni igazi művészi célitűzés. Az önmegtagadás érzése itt nem ébred fel benne, pedig ez az igazi "guzsban táncolni" szerep, de a kongenialis mag szinte örömmel veszi ezt az alázatos szolgálatot, mert így igazán művészi teljesítmény.

Teljesítmény

A Romeo és Julia, az Ahogy tetszik csupa fiatalos örök aktualitás, tulhevült játék. A Téli rege, Szent Iván éji álom a mese-álom és valóság határmesgyéjén mozog. A Lear király örökké modern tárgya az emberi lélek mélységei fölött való bohóckodás. A téboly, Kosztolányi örök problémája, itt jelenik meg legpazarabb hangszerelésben és Kosztolányi egy bohócsipkába kapaszkodva zsonglőrködi végig a táncot a mélységek fölött.

A két költőegyéniesség közötti számtalan látszólagos ellentmondás mellett már ez a játékos könnyedség is jelentős közös tényező.

Shakespeare emberi arcának megrajzolásában további fontos szerepet játszik az eléggé nem hangsúlyozható társaságbeli vonás. Megfejtethetetlen az a bámulatosan könnyed hang, a szavak elemien közvetlen áradása, mely azonban sehogysen nyer magyarázatot erősen kontemplatív egyéniességéből, de még abból sem, hogy esetleg előkelő társaság légkörébe jutott volna /Earl of Southampton, stb./, vagy a kétes társaságokban való társadalmi szerepléséből, hova Marlowe vezette be.

Az euphuizmus Shakespeare egyéniségében eléggé virtuóz ahhoz, hogy Kosztolányi régi egyéniségével megtaláljuk a rokon vonásokat. Kosztolányi kifejezéseit megfelelően át tudta értékelni és hasonló könnyed természetességgel hangzanak nála a kihagyezett riposztok, a szolgák visszavágó maliciája, vagy Mercutio elmeélnének fitogtatása, vagy a szerelmespár sohasem erőltetett, mindig egymásba kapcsolódó dialógusa, vagy akár Autolykos köznapian könnyed, elmés mondókái, vagy Lear bolondjának agyafurt szelleme megjegyzései.

A kifejezés virtuozitása azonban sosem öncél Shakespeare-nél. A természetes könnyedség szinpadtechnikai ismereteiből, de természetes, tiszta nyelvérzékéből is ered. Logikai felépítésű monológjai az értelmi elem szerepét nem tullozzák el egyoldaluan.

Shakespeare nyelve igen jelentős tényező Kosztolányi és Shakespeare viszonyában. Az a természetes könnyedséggel folyó beszéd, mely alkalmas a lélek mélységeinek kitárására, de a játék legbohóbb ugrándozásait is követni tudja, az elvont lélektani fejtegetéseknek is mindig megadja a személyes kapcsolat közelségének érzését és a legfelületesebb bohóckodásban is mindig megtartja az emberi érték tiszteletét. De nem csak a nyelv tartalma, hanem hangneme is egy mély rokonvonás fontos tényezője. Shakespeare nyelve is a lazaság és tartalmas tömörség határvonalán áll, mely egyben behizelgően könnyed, de szemléleti és érzékletes elemekben hihetetlenül gazdag.

Mindezek a hatások azonban Kosztolányiban nem közvetlenül érnek meg, hanem magyar minták alapján. Arany volt az, aki nemcsak költői zsenijével, de alázatos, szinte filológiai kiértékeléssel megtalálta a helyes utat egy költői műfordítási egyenérték megvalósítására. Azóta is akarva, nem akarva hozzá viszonyítva jelenik meg minden javallás és rosszalás a Shakespeare fordításokkal kapcsolatban. Jelen századunk nagy költő-műfordító nemzedékéből talán Kosztolányi az, aki nyiltan bevallva is Arany epigon. /Már ifjúkori Byron fordításában is./146/ Később Arany Shakespeare-fordításainak hatása alá kerül teljes műfordítói stílusa tekintetében /147/, szinte filológiailag kimutathatólag pedig leginkább Shakespeare-fordításaiban./148/

A könyvtárakat megtöltő tanulmányok halmaza, melyek Shakespeare megfejthetetlen költőizszenijének legalább megközelítésére és elméleti alapvetésére vállalkoznak, eredetileg - a kézenfekvő színpadírói megokolás alapján - Shakespeare-ben főleg a színpadi igények pazar kiszolgálóját hangsúlyozták, másodsorban pedig az általános emberi vonások mélységeinek pazar kibontakozását. Az kétségtelen, hogy az első tulajdonság volt az, melynek századokon keresztül színpadszerűségét köszönheti, a második ok viszont az örök csodálatot biztosította Shakespeare-nek. A kettő közrejátszásának azonban Shakespeare egyéni kifejezőmódja biztosította az időtállóságot, hiszen egyébként a korabeli színpadszerűség és lelki mélység még nem jelentett volna századokon keresztül ható varázslatot.

Bár drámairásunk /legtöbbszörre közvetve/ számtalan impulzust kapott Shakespeare-től, Shakespeare fordítására azonban sikerrel ~~mindenkor~~ *leggyakrabban* lírikusaink vállalkoztak. Shakespeare hatása hazánkban nem utolsó sorban költőiségének, lírai vénájának pazar képgazdagságának köszönhető és ezek az újabban különösen magyar viszonylatban kihangsúlyozott tulajdonságok azok, melyek a XX. század műfordítóit is hozzá vonták. Babits a világháború viharai elől menekült a Vihar álomvilágába. Kosztolányi is elsősorban a líriáért Shakespeare drámákhoz vonzódott. /Téli rege, Romeo/

Klasszikusaink Shakespeare hagyatéka azonban nemcsak követendő példa volt új íróink számára, hanem a tökéletes munka ígézetét is hordozta, úgyhogy Kosztolányinak sok idejébe telt, míg a tökéletesség bénító varázsa alól felszabadulva 1930-ban utjára bocsátotta a Téli rege és Romeo fordítását.

Az Arany által megállapított szint az, mely a műfordítói törekvések közvetett impulzusát adja. Elveket, gyakorlatot, megoldási lehetőségeket mint hozzá mérnek. Azonban Arany, korának színház, társadalmi és a sajátmaga által inaugurált népi-nemzeti irodalmi légköre nyomait fordításain hagyta.

A nyugatosok kora - mely harcát a múlt századból reliquiaként visszamaradt irodalmi előítéletek ellen már ekkor megharcolta - ha Aranyból kiindulva és hozzá uton-útfélen físzszanyulva is - de egy, a mai ~~Korra~~ *Korra* átértékelt fordítás hiányát érezte.

Shakespeare modern teoretikusa és az új Shakespeare-fordítások megszervezője, Babits, felállította azokat a szabályokat, melyek szinte dogmatikus szigorúsággal állapítják meg az egyedül követhető utat a Shakespeare fordításoknál. Ez az elmélet lényegében alig különbözik Arany gyakorlatban megvalósított elveitől és inkább csak részletkérdésekre terjed ki:

"Íme a tervezet: /149/

1./ A fordító, mikor a fordítást vállalja, egyszersmind aláveti magát a fordítás egysége érdekében megállapított elveknek. Aláveti magát a szerkesztőnek is, oly értelemben, hogy az elvek alapján tett esetleges megjegyzéseit meghallgatja és lehetőleg tekintetbe veszi, mindazonáltal joga van fordításához minden pontban ragaszkodni, s a szerkesztő a fordító tudtán és akaratan kívül szövegben semmi változtatást sem tehet. Mégis ha a fordító a megállapított elvektől oly mértékben térne el, mely a fordítás egységét feltűnően veszélyeztetné, a kérdést a bizottság döntése elé viheti, melybe ez alkalomra az összes fordítók egyenlő szavazati joggal meghívotnak."

Ad 1./ A szabályzat azonban helytelenül próbál gátat vetni az egyéni felfogás érvényesülésének és a fordítások egységesítő felfogása csak írott malaszt maradt, ha csak pl. Babits és Kosztolányi fordításait is összehasonlítjuk.

"2./ A fordítónak nemcsak joga, de kötelessége is mindenütt, ahol a régi fordítás valamely helynek egyedül helyes vagy lehetséges megoldását eltalálta, ezt a megoldást átvenni, s a külföldi Shakespeare-fordításokat is mindenképpen felhasználni."

Ad 2./ A régibb fordítások helyes költői megoldásainak átvétele azelőtt és ezután is csak Babits által követett ihletsurrogatum maradt.

"3./ A fordítás mindenütt pontosan az eredeti formában történik. Ahol a prózai szövegben csak egyetlenegy verssor, vagy töredék fordulna is elő: vagy megfordítva, a versek között egy prózai kiszólás: a formának ily pillanatnyi kiugrását sem hagyjuk figyelmen kívül."

"4./ A versek sorszáma feltétlenül megtartandó. A félsorok, félsorok maradjanak. Az enjambement-ok, melyek Shakespeare-egyres korszakait annyira jellemzik, lehetőleg pontosan utánozandók."

"5./ Mindenütt, ahol az eredetiben rim van, legyen rim a fordításban is és sehol másutt. Ugyanez áll általában a költői diszkekre, pl. az alliterációra is."

"6./ A színművekbe beszótt dalokat is pontosan az eredeti versmértékben adjuk vissza."

Ad. 3./ 4./ 5./ 6./ Az eredeti versformához való abszolút ragaszkodás Kosztolányi első korszakában nagyon mellőzött fordítói elv volt. Nemcsak hogy a versforma folyamatoságában – a hangulati tényezők kifejezésére szolgáló – kisebb kiugrásokat /tehát félsorok, enjambement stb./ nem követte, hanem az eredeti versformát teljes egészében is képes volt mással helyettesíteni. Ha Shakespeare fordításaiban is találunk még elvértve példákat arra, hogy külön sorokat iktat be helyszűke miatt, ez azonban már nem állandó gyakorlat. Kosztolányi itt már a félsorokat és lehetőleg a szótagszámot is betartja. Hogy Babits az enjambement-t külön kihangsúlyozza, itt anachronisztikusan egy modern formai tényező használatát tulajdonítja Shakespeare-nek, holott nála ez a spontán folyamatoság öntudatlan eszköze és nem stilisztikai fogás.

"7./ A fordítás nyelve és verse sima és zengő legyen, ahol az eredeti is az, s rögös maradjon, ahol az eredeti rögös. A blank-vers szótagszámát csak ott és oly mértékben változtatjuk, ahol az eredeti. A verssorokban a növekvő dűsűket csak kivételesen alkalmazzuk és sűrűbben csak ott, ahol az eredeti is sűrűbben mutatja: pl. a Felsült Szerelmesekben. Rimes helyeken a him és nőrimok teljes pontossággal betartandók."

Ad 7./ Kosztolányi intuitive átélte Shakespeare nyelvét és modern síkon megvesztegetően hasonló rezonanciát tud kiváltani. Ugyanakkor Babits a Vihar játszi könnyed légkörében magas kőthurnusban bukdácsol sokszor. Nem hisszük, hogy Shakespeare korának "rögös" nyelvét akarta volna ezzel

jellemezni, ott ahol ilyenre célzásnak nyoma sincs. Megjegyezzük, hogy a szolgák /Caliban/ prózában írt párbeszédei - hol Shakespeare érzékeltette is a nehézkességet - a legsimábban gördülnek Babitsnál.

"8./ A régies nyelven írt részeket, pl. Gower szavait a Periklesben diszkréten archaizáljuk, az Arany-féle Hamlet közjáték mintája szerint."

Ad. 8./ Shakespeare tárgyválasztásával mintegy az időtlenség légkörét varázsolta színműveibe, /földrajzi és történelmi képtelenségei mutatják, hogy a szereplők neve és hazája nem volt a darab alapértelmét jellemző tényező/. Céltudatos kör meghatározás - a királydrámákon kívül - úgy szólván csak a Lear királyban van. Ennek tárgya is nyugodtan kívül helyezhető lenne időn és téren, azonban Shakespeare itt kötelezőnek érezte - a hazai tárgy választása folytán - az időbeli távolság érzékeltetését. Nem hisszük, hogy Kosztolányi archaizáló módja fedné a Babits "diszkrét" archaizálását. Nem itt-ott érzékeltette a történelmi distanciát, hanem a leghelyénvalóbb stiláris eszközökkel állandó ódon-szagu légkört varázsolta. (L. 91. skola.)

"9./ A népies stil és magyarosság tulzásaitól óvakodunk, főleg ott, ahol az az eredeti stiljétől távol áll."

"10./ A kifejezés merészségétől nem riadunk vissza. A költői merészséget inkább lefordítjuk szóról-szóra, bármily szokatlan hangzik is, mint semhogy a "magyar így mondaná" örve alatt megszelídítsük és savát-borsát vegyük."

"11./ Nincs helye erkölcsi, vagy izlésbeli szelidítésnek sem. Ez legfeljebb a színpad joga."

Ad. 9./ 10./ 11./ A 9. és 10. pont utmutatása kissé ellentétben áll egymással. Az egyikben a "népies stil" tulzásaitól óv, a másikban a kifejezés merészségét kívánja. A magyarban ez a két stiluselem egytestvér. Kosztolányi Arany magyaros nyelvi jellegzetességeinek hivatott modern folytatója volt, öntudatlanul munkált benne Arany nyelvteremtő szelleme. Néhol tényleg túl tudatos a népi elem alkalmazása /hisz sokhelyütt Arany nyelvi forrásának mélysége is csak kommentárral érzékelhető teljesen/ és Kosztolányinál ez azonnal szembeszökik, mert a spontán ihletáradásba a filológiai meggondolást viszi be. Nem érezzük teljesen jogosultnak -

mai színpadi érkölcsünk mellett - a "Kraftausdruck"-ok nyakló nélküli használatát. Ez Shakespeare korának erkölcsi nivóját erőszkolná a mi korunkra, vagyis pl. stíláriis sikon azt jelentené, hogy Shakespeare nyelvét a kórabeli /tehát pl. tényleg Pázmány/ nyelven kellene visszaadnunk. -/Nem szólva arról, hogy Babits ezt a követelményt ugyanakkor állítja, mikor az archaizálásban "diszkrét" eljárás követel és óv pl. a magyaros tulzásoktól. (149/c.)

"12./ A félmult használatát elvileg nem zárjuk ki, de sohasem használjuk azt a vers kedvéért, csupán ahol a hangnem indokolja."

Ad. 12./ Kosztolányi sokkal következetesebben /ill. intuitíven/ vitte keresztül, mint Babits.

"13./ A prózai, főleg az élces jelenetek könnyűségét, természetességét és szikrázását lehetőleg megőrizzük, s a filológiai hűség leple alatt ezeket nem hehezítjük, vagy tudákosítjuk el. Shakespeare példájára nem riadunk vissza az argótól, az idegen szavaktól stb. sem."

Ad. 13./ Kosztolányi ezt - természetes költői adottságainál fogva - teljesítette, azonban nem áll ez pl. Babits Vihar-fördítésára, melyben a hajókormányos hibátlan latin szavakkal dobálózik: /if you can command these elements to silence, and work the peace of the present = ha csöndet kommandirozhat ezeknek az elementumok-nak és békességet csinál ebbe a minutába/

"14./ A játék gyakran fontosabb az értelemnél. Ilyen helyeken a játékot fordítjuk. Az ilyen helyekre a szerkesztőt különösen figyelmeztetjük, hogy filológiai ellenvetéseit megtehesse, melyeket azonban nem tartozunk okvetlen döntőknek elfogadni."

Ad. 14./ A játéknak Kosztolányi legszakavatottabb megszólaltatója volt és emellett az értelemmel is össze tudta kötni.

"15./ A szójátékokat magyar szójátékkal helyettesítjük."

Ad. 15./ Kosztolányi Aranyhoz méltó művészettel oldja meg. (149/d)

"16./ Minden körülmények között figyelünk a szöveg érthetőségére. Csak ott szabad homályosnak lenni, ahol Shakespeare nyilvánvalólag szándékosan homályos."

Ad. 16./ Elég önkényes megállapításokra vezethetne, különösen a Lear királyban. Kosztolányi úgy az örült, mint örültséget szimuláló hangnem egyenértékét mesteri kézzel találja meg.

"17./ Francia, latin, olasz idézeteket vagy szavakat az eredeti nyelven hagyunk."

Ad. 17./ Kosztolányi fordításaiban nem fordul elő.

"18./ A Sir-t uram-nak, a Mylord-ot azonban Mylord-nak fordítjuk."

Ad. 18./ Babitsnak a megszólítások használatára vonatkozó kategorikus megállapítása elég szűkszavú. Nem vette Babits figyelembe, hogy a megszólítások és a társadalmi közlekedés hallgatólagosan divó formái voltak azok a jellegzetességek, melyek egyes korok fordításaira leginkább rányomták a bélyegüket és az költői művek elavulásának elsőrendű tényezői voltak. Az angolban ezenkívül nehéz problémát jelent a magázás és a tegezés kérdése is és itt egyedül az író helyi intuiciója adhatja meg a megfelelő veretet minden egyes alkalommal. Pl. Romeo és Juliában Kosztolányi teljesen intuitive módon kezeli a társadalmi formákat és változatosságukat nem az eredeti szavaihoz méri, hanem a helyzethez.

Romeó és Julia I.1-ben a szolgák egymást "Sir"-nek titulálják, Kosztolányinál "kend" és "komá"-nak.

Az egy társadalmi körbe tartozó egyének általában tegezik egymást /így van Szász fordításában is; Telekes magáz//150/ és ezzel az időtlenség veretét jobban megadja.

Kosztolányi nem kategorikusan egyoldalu azonban és így pl. a dajka Juliát és Romeót legtöbbször tegezi, de utóbbit magázza és uramozza is. Juliának Párishez való viszonyát viszont jobban kihangsúlyozza a magázás. Capuletnek Párishez való viszonyára jellemző, hogy I.2-ben "drága Páris"-nak nevezi és tegezi, a III.4.-ben viszont gróf urazza és magázza.

A mylord-ot Kosztolányi általában uram formában fordítja, ami helyesen oldja föl a Mylord nehézkességeit.

A madame-ot viszont helyenként ^{hamis} finomságul megtartja, sőt a köszöntésmódot egész modern formára hozza:

Jó éjt madame, kézcsókom Juliának /III.4./

A Téli regében a megszólítások néhol erőltettebbek. Polixenes Leontest így szólítja meg "királyom" az eredetiben is elég erőltetett ugyan a "Sir", hisz gyerekkori barátokról van szó. A királynő viszont Polixenest "Uram király!"-nak szólítja, holott az eredetiben szimpla "you" van.
/Téli rege, I.2./

KOSZTOLÁNYI ALKOTÓ MÓDSZERE.

Kosztolányi nagymérvű publicisztikai munkája és jelentős volumenű eredeti művei mellett, terjedelemben is hatalmas műfordítói munkát fejtett ki. Ez egyedül csak annak az alkotástípusnak köszönhető, hogy bármely lakalom megfelelő volt neki a költségre, az ihlet állandóan ott munkált benne, az utcán jártában, villamoson, ebédszünetében, mindig érlelődtek benne versek és állandóan forgatott magában műfordításra szánt idegen anyagot. /151/

Nagyon könnyen dolgozott és gyorsan; írószerszáma alig tudta követni gondolatainak, lírai ihletének áradását. /152/

Könnyed mélység.

Ez Kosztolányival kapcsolatban a legtöbbet emlegetett tulajdonság, amelyet sokan Babits vagy Tóth-tal szemben alsóbbrendűnek tartanak. Itt azonban a lelki struktúrájának alapvonásával állunk szemben, mely sohasem felületességből fakad.

Ezt a jellemvonását legtöbbször "franciás"-nak szokták jelölni, holott megtalálható már abban a korszakában is, mely a francia irodalommal való intenzív foglalkozást megelőzte.

Ez a tartalmi jegyeiben elég elmosódott meghatározás Kosztolányi magatartásának, költői hitvallásának, a fordításról való nyilatkozatainak, stílusának megítéléséből, szóval irodalmi és irodalmon kívüli szempontok vegyülékéből alakult ki. A kritikai megnyilatkozásokban ennek a meghatározásnak hol egyik, hol másik jegye túlul előtérbe és így sokszor ellentmondó képeket kapunk, melyet - mint a továbbiakban látni fogjuk - nem az irodalmi megnyilatkozás változatosságának köszönhetünk elsősorban, hanem a franciákról a történelmen keresztül alkotott karakterfogalom anachronisztikus összekeverésének.

Idézzünk két kritikai megjegyzést a sok közül: "Ujfajta embertípus tűnt fel benne a magyar irodalomban, aki véletlenül a franciákra emlékeztet." /153/
"Formájában franciás volt /könnyedség, zeneiség, noha szellemében mindig megmaradt magyarnak." /154/

Az irodalmi köztudat még tovább megy és Kosztolányit a francia líra egyik legtipikusabb megszólaltatójának, ill. követőjének tartja. Ebben a felfogásban legjelentősebb szerepet játszik a könnyedség vonása. Kosztolányi "Modern költők" című antológiájának közkedveltsége tényleg sokban hozzájárult a köztudat "franciás" irodalmi izlésének kialakításához és a közönség jórészt innen vette felületes ismereteit a XIX. század második felének francia lírájáról. Természetesen a fordítások jellemvonásait a francia líra jellemvonásaival azonosították.

/Kosztolányi írói pályafutásának monográfiusa, Szegzárdy-Csengery /155/ romanista lévén, teljesen a francia szellem légkörén keresztül nézi az író, azonban sohasem általánosít, hanem részletesen és kizárólag irodalmi kapcsolatai alapján keresi Kosztolányi eredőt a modern francia lírában és fő érdeme, hogy a kiindulópont nála mindig Kosztolányi maga. Azonban a látószög kissé mégis egyoldalú./

Kétségtelen, hogy Kosztolányi összes kortársai között a legerősebb franciás benyomást teszi, holott a Nyugat irodalmi gárdájának minden tagja gyakran járt Párisban, nemcsak irodalmi levegőt szívni, hanem sokukat az életforma varázsa is teljesen igézetében tartotta.

Érdekes, hogy pl. Ady - amellet, hogy Párisban teljesen otthon érezte magát és magába szivta a francia lélek ujszerű zamatait, mégis - törzsökösebben magyarnak tűnik fel Kosztolányival szemben. Ebben kétségtelenül legjelentősebb szerepe a két író vérmérseletkülönbségének van. Mig Ady a francia élet- és irodalmi formát felolvasztja magában, addig Kosztolányinál a formai klisék és tartalmformai elemek sokkal lazábban vannak beleillesztve, tehát könnyebben felismerhetők. Jelentős része van azonban az irodalmi köztudat ilyenforma kialakulásában annak, hogy mig Ady alig egynéhány műfordítással szerepelt, addig Kosztolányi tudatosan és hosszú, tanulmányzerű igyekezettel próbálta a francia formákat magáévá tenni és a tartalomformai elemeken kívül még a nyelvet is a nyugatiakhoz /franciához/ idomítani./156/ Számtalan megnyilatkozása tesz arról tanúságot, hogy hogyan akarta a magyar nyelvet illetően pallérozni./157/

Ha mármost azt vizsgáljuk meg, hogy Kosztolányi milyen viszonyban érezte magát a francia lélekkel és irodalommal, úgy elsősorban közvetlen nyilatkozatait kell számba vennünk: A "Modern költők" kötet íróinak életrajzaiban számottevő utmutatást alig találunk arra vonatkozólag, hogy Kosztolányihoz melyik költő állt legközelebb, sőt majdnem hiába fordulunk a költőkkel foglalkozó essayihez, mert Kosztolányinak tudvalevőleg a leggyengébb tehetséghez is csak dicsérő szava volt. A válogatás azonban állásfoglalást jelent és így jellemzőnek tarthatjuk, ha Kosztolányi egy-egy íróról csak pár sorban emlékezett meg, ill. csak egy-egy versét érdemesítette fordításra. Itt azonban tekintetbe kell venni Kosztolányi lelkiismerességét; ő antológiát ígért, tehát - addig mig Babits és Tóth csak az egyéniségüknek legjobban megfelelő írókkal foglalkoztak - ő számtalan íróat az antológia teljessége miatt szerepeltetett. Ha viszont a Lángelmék c. kötetbe gyűjtött cikkeit nézzük, sőt ha még innen kimaradt cikkeit is tekintetbe vesszük, úgy sem szám, sem tartalom szerint sem exponálta magát Kosztolányi a francia irodalomért, vagy ha a külfölddel szemben elfoglalt emberi magatartásának ütőerejét vizsgáljuk, az se dobog lázasabban a franciákkal szemben./158/

Kosztolányi irodalmi és társadalmi nyilatkozatai nem árulják el azt az elhatározó jellegű hatást, melyet a francia líra rá gyakorolt. A hatások filológiai vizsgálata nem történt meg, legföljebb csak egy pár kiragadott példában, /159/ ugyanakkor, mikor mint ténnyel számolunk Kosztolányi franciás stílusával. Ennek a meghatározásnak a jegyei azonban sok heterogén elemet rejtenek.

A dekadencia, a zeneiség, a nyelv külön zenéje, hangulat, szómámor, precízió, hajlékonyság - tömörség, hagyományhűség, naivitás stb. mind megannyi jellemvonás, melyeket a franciáknak tulajdonítunk. A XIX. szd. végi stílusáramlatok pazar sokfélesége tényleg megtalálható Kosztolányi költészetében: Baudelaire - dekadencia, Verlaine - la musique avant toute chose, Jammes álnaivitása stb., azonban a "könnyed mélység", mely Kosztolányinak legjellemzőbb írói sajátossága, nem igen írható a franciák számlájára.

A "könnyed mélység", melyet a köztudat a franciáknak tulajdonít, egyáltalában nem francia jellemvonás a XIX. szd. végének lírájában.

A franciákról nálunk kialakult nemzeti karakterkép nem egységes, de nem is lehet az, hiszen a szellem formái időnként jelentős változáson mentek keresztül.

Eckhardt Sándor értékes tanulmányában /A francia szellem, 1938. Budapest/ mutat rá azokra a különböző korokban szereplő jellemvonásokra, melyek részben még ma is élnek, részben árnyékéletükkel még a mai felfogást is befolyásolják /még maguknál a franciáknál is/ holott csak a múlt emlékei.

A könnyedséget lehetne az irodalmi szellem mellett ma is különálló életet élő társas szellem maradványaiból magyarázni, de ez erőltetett kísérlet lenne, mert Kosztolányi könnyedsége annyira egyéni, nem szólva arról, hogy az ancien regime könnyelműségéhez édeskevés köze van.

Tehát legcélszerűbb a könnyed mélységet mint eredeti adottságot elfogadni, melynek eredőit talán egy Petőfi-féle stílusban keresendők. A franciás cognomen csak annyiban bír létjogosultsággal, amennyiben ezt a magyaroknál tényleg anachronisztikusan élő virtuális nemzeti karakterképet a franciákról, mint adottságot elfogadjuk, vagy akár az egyéb alkotójellegű műfordi-

tás megkülönböztető jegyül. Ez az alap-
vonás állandóan munkál Kosztolányi költésze-
tében és szolgálatában állanak úgy az ér-
telmi, érzelmi, mint akarati összetevői
Kosztolányi egyéniségének, techikai vonalon
pedig a versforma, a kifejezőkészlet,
a zenei elemek spontanitása. (159/6)

Szemléletesség - érzékletesség.

Míg előbbi jellemvonását - egyes külföldi
írókkal való párhuzam alapján - magyar
eredőktől független jellemvonásnak tartják,
addig a szemléletesség és érzékletesség
magyar örökségre mutat. /160/ Babits pl.
legelsőrendűbb jellemvonásnak tartja a magyar
lelkiségben. /161/ Kosztolányi ezentúl még
a művészlélek alapjellemvonásának tartja:
"az aisthesis érzéki észrevételt, érzéki
és érzékletes teremtetést jelent s a szép-
lélek, az esztéta az, akinek a világ csak
mint látvány és kép létezik." /162/

Sokan alsóbbrendű ábrázolási értékes tu-
lajdonítanak a szemléletesség nyelvi formá-
inak, tekintettel arra, hogy az exact
kifejezést szétfolyóbbá, körvonalait el-
mosódottabbá teszi és ezzel a pontos meg-
értésnek akadályozója. A nyelvi célszerűség
kérdését figyelmen kívül hagyva, pusztán
arra kívánunk rámutatni, hogy a képes
beszéd, a hasonlatok alkalmazása az em-
beri lélek örök symbolumainak kifejezésé-
re, tehát a költészet nyelvének eredeti
közlési formája, nem szólva arról, hogy
az érzelmekre való hatást sokkal könnyebb
érzelmi eredőkből táplálkozó nyelvvel elérni.

A magyar nyelv szemléleti tartalmának fő-
oka az, hogy a szavak, kifejezések még nem
váltották szemléleti tartalmukat, mint pl.
a hivatalosan pallérozott nyugati nyelvek-
ben /Académie Française/, sőt a nép nyelv-
ből való alkotó merítést a múlt század-
beli költői nyelvalkotás nagy vívmányának
tekintjük /Arany/.

Kosztolányit már középiskolai olvasmányai
során megragadta Arany nyelvének igézete
és ez egész költői pályája folyamán végig-
kísérte, sőt igazi alkalmazását a 30-as
évek termésében érte el, ahol a szemléle-
tességhez bizonyos higgadtság is járult,
mely túltengéseit /Aranyhoz méltóan/ nem
engedte érvényesülni.

Hogy ez a sajátság mennyire a nyelvi tények főggvénye, azt legjobban a nyugati nyelvekkel való összehasonlításból láthatjuk.

Az, ami a XIX. szd. végének francia költőit legszorosabban és legjellegzetesebben egymáshoz köti, ill. ami egységesen elhatárolja minden más irodalommal szemben, ez a nyelv világossága, logikája és precizitása. Ki kell hangsúlyoznunk, hogy ezek a jellemvonások kizárólag a nyelv alkotórészeiként igazak, hiszen pl. Baudelaire és Mallarmé stb. az általában "clarté, logique, précision"-nak emlegetett alapvető jellegzetességet egyáltalában nem igazolják. /163/ A francia nyelv kifejezőkészsége nem mindig követte ezt az irányt, hanem évszázados fejlődés és szorgalmas művelés eredménye, mely végül is azt eredményezte, hogy a franciák cognomenévé vált az "homme de pensée" /Madriaga/

A francia nyelvnek ezen jellegzetességei leginkább akkor tűnnek ki, mikor pl. a magyar fordításokat szembeállítjuk az eredetiekkel. Kosztolányi fordításaiban a magyar nyelv bámulatos szinessége, szemléletessége mellett a francia költői nyelv mesterként száraz, szőrszálhasogató, szintelenül elvont és tulságosan logikusan célratorónek látszik. Ez azonban nem jelent értékkülönbséget a magyar javára, mint ahogy helytelen Eckhardt megjegyzése, mely a két nyelv között a magyar nyelv kárára próbál értéknívót megállapítani: Ha a francia nyelv ...Rabelais, Ronsard-nál állt volna meg "akkor talán napjainkban is szabadon alkotó, romantikus nyelv lenne, mint a magyar és a rusztikus vidék közelségéből talán inkább szemléletességre törekednék mint logikára." /164/

"A francia nyelv azonban a klasszikus korban "kitisztult". látása sztatikus, leíró, az egységet csak mint elvontságot fogja fel. A francia tehát már nyelve miatt is nyer világosságban, veszít szemléletességben." /165/

Ezzel szemben pl. Illyés szemében a szemléletesség jelent költői értéket, mely a francia vidék nyelvében ma is megvan. "A francia parasztok beszéde épp olyan képes beszéd, mint a magyaroké... Épp csak az irodalmi nyelv nem "gazdagszik", nem táplálkozik itt ebből a képes beszédből." (169/6)

Az eltávolodás majdnem hasonló mértékű az angol irodalmi nyelvben is, nem szólva arról, hogy itt még a nyelv zeneiessége is eltűnt a nyelvben végbement kopási folyamat révén. Az értelmi együttthatók egy sötétebb színek felé tendáló nyelvre mutatnak, amelyeket bizonyos földrajzi, éghajlati stb. adottságok indokolnak. /A városi centrumok nyelvének szemléleti hiányosságait van hivatva pótolni a slang és az argot./

Kosztolányi a szemléletes-érzékletesség magyar nyelvi eszközeinek birtokában van: a képes kifejezőmód, a metafora, a personifikáció sosem nyelvi disz, hanem átélt tartalom-formai egység. A szavak által hordozott szemléleti tartalom nemcsak mint magyar specialitás munkál Kosztolányinál, hanem mint egészen egyéni nyelvteremtő alapelv, mely az Arany epigonizmus hagyománya és annak továbbfejlesztésében Kosztolányinál egész természetességgel illeszkedik bele a modern irodalmi nyelvbe. Az értelmi funkciót betöltő idegen nyelvelemek Kosztolányinál mind átváltódnak szemléleti jegyekben bővelkedő nyelvelemekre.

Ösztönösség - művesség.

A Nyugat műfordítói irányában /mint eredeti műveiben is/ Kosztolányi képviseli az ösztönösséget, éles ellentétben a századvégi idegen írók nagyrészeivel, kik között a nehezen alkotás prototípusai találhatók. Hogy nem említsünk mást csak a parnassieneket, vagy akár a nagy Baudelairet, kiknek egész termése egy kötet vers, /nem szólva arról, hogy alkotásaik hemzsegnék a variánsoktól/ vagy pl. Tennyson, akinek utolsó variánsa sokszor alig mutatott hasonlatosságot az első fogalmazásával.

A műves alkotásmódra látszik mutatni Kosztolányinál is az a körülmény, hogy a formai elemek fontosságát maga is minduntalan kihangsúlyozza. Sőt Devecseri egy Kosztolányi kéziratot mutatja be, hogy a rimek már a vers létrejötte előtt keletkeztek. /166/ Azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy a rim sosem az értelmi csiszolás eredménye nála, hanem a tartalomnál primérből, ösztönszerűbb jelenség. ~~xxx~~ Az erőltetett rim csengése nem artisztikum, hanem az erősen akasztikus rezonancia frivol megjelenése.

Az ösztönösség prioritására mutat a nyelv szerkezete is. Kosztolányi mondatai sosem keltik az aprólékos értelmi felépítettség érzetét, hanem egy laza természetességgel pergő képsorozatot varázsolnak elénk. Jelentős tényező még a képes kifejezőmód kezelése, mely a felépítés értelmi munkája helyett, színes látást, tehát ismét elsődleges eszközt vesz igénybe.

Természetesen a fordító alkotásmódja így többször ellentétbe kerül az eredeti mű létrejöttének lélektani tényezőivel /különösen mivel a századvég idegen írói "műves" költők/. Sőt Kosztolányi nézete elüt magyar kortársainak fordítói felfogásától is, melyben az értelmi furás-faragás dominált.

Kosztolányinál a "rimes gyakorlat" költői eszközeinek mind mélyebb ismeretét eredményezi és költői pályájának derekán ennek mind mélyebb tanulmányozásába mélyed, úgyhogy ő a "spontán alkotó" a költői műhelytitkoknak mind alaposabb ismerője, "egyetemi tanára"/167/ és legszakavatottabb szószólója is lesz.

Csak a nyelv oldaláról tekintve egy külön kötetet tesznek ki cikkei, megjegyzései /Erős várunk a nyelv/ nem számítva egyébűt szétszórt találó megállapításait. Jelentős mérvű nyelvészeti munkássága különösen a nyelvhelyesség terén, azonban cikkei sosem a törvényalkotó akadémikus, hanem mindig a tudatosan és öntudatlanul tiszta nyelvérzékű stilisztát érulják el.

Meg kell állapítanunk, hogy úgy a nyelvtisztítási munkásságában, mint a költészetében megjelenő nyelvanyag tekintetében az intuitív rátapintás általában a helyes eredményre vezette. Különösen megfigyelhető ez műfordítói munkásságában, hol a szerencsés meglátás és megérzés mindig kezébe adta a kulcsot a nyelvi problémák helyes megfejtéséhez.

Kosztolányi azután ezt a nyelvi rejtvényfejtést megvesztegetően meg is tudta /utólag/ okolni /168/, helytelen volna azonban ebből azt a következtetést levonni, mintha költészete tudatos érzelmi alkotómunka lenne, annak ellenére, hogy megjegyzéseiben erre is utal:

Kosztolányi 2. korszakában a forma fontosságának tulságos kihangsúlyozása azt a benyomást kelt, mintha költészetét főleg értelmi meggondolások irányítanák, és nem vetették egybe a tudatos alkotótípussal, a "mives" költő-fordítókkal /pl. Babits vagy Tóth/. Eppen Babits kommentálja szószerint a formáról vallott nézetét. /169/

A leglényegesebb, amit Kosztolányi nyelvének, stílusának jellemzéséből kimarad az, hogy Kosztolányi "forma" alatt az ösztönös tartalom-formai egységet értette. A kritikusokat főleg az vezeti tévútra, hogy erre kifejezetten nem utal, de költői munkásságában ezt valósította meg.

Hangulat - atmoszféra.

Fentiekből közvetlen adódik, hogy ~~Kosztolányi~~ ~~Kosztolányi~~ a tartalom-formai egység Kosztolányinál mindig képes volt hangulatot teremteni, olyan atmoszférát, mely az eredeti mű és a fordítás összes eredőinek jegyeit egységbe tudta olvasztani. "Ott /a versben/ az a bravur, hogy néhány szóval egy egész hangulatot tud felkelteni, itt /a regényben/ az, hogy ezer és ezer szó áradatában végig megőrzi azt az egyetlen hangulatot, kitart mellette, csak ezt érezteti!"/170/

Kátségtelen az, hogy a teremtetett légkör sokszor nemcsak az eredeti hangulatát tartalmazta, de Kosztolányi már eleve védekezett: "a gyerekeknek nem kell csak apjához hasonlítani" /171/. Ha hangulat-teremtési eljárását vizsgáljuk, úgy sokszor már az első sorokban megcsap egy, az eredetitől idegen szellem. Természetesen, ha az eredetitől függetlenül olvasmány-szerűen élvezzük a művet, úgy sokszor észre sem vesszük. Ha idegen hangnemet is intonál, azt végig meg is tartja és sosem hoz létre egy, az eredeti és saját légköréből összekevert hybrid, ill. elemekre bomló atmoszférát.

Pl. már a Childe Haroldban, ahol egy tündérország kapujából indítja utba az olvasót, végig megtartja ezt a sikot:

Nemrég csodás, gazdag honokba' jártam,

Not in those climes where I have late been straying, /172/

Vagy: a sötét tónusu Walpurgis éj komor-
sága helyett egy Szent Iván éj varatla-
nul zenélő varázsába ringat:

Un rythmique sabbat, rythmique, extremement
Halk ritmikus, zenélő szombatéj /173/
rythmique,

Jammes falusi kislányát egy ~~xxxxxxxxxxx~~
~~xxxxxx~~ kicsit neuraszténiásan modernné
avatja:

elle se tait
elhallgat szürnyü-komolyan,

Elle cause / Tout bas
Halkan gügyög, susog, zizeg
hadar.

/La jeune fille/

Poe Holló fordításában a Grand Guignol
sötétségén először a lámpafény ötthonossá-
gát önti szét, majd a végzet fekete hir-
nökét öltözteti kedélyes színbe:

...While I pondered weak and weary,
...ültem álmos lámpafénynél,
/The Raven/

fergeteg vert csunya Holló - locskaszáju
- csunyatorku prédikátor - "Bamba szajkó"

A Szent Imre himnuszokban a szent király-
fi magyar környezete kel életre:

Turbe amictus nitidae
Üdvarló néptől övezve,
/Szt.Imre himn./

A Shakespeare fordításokban létrejött
hangulati azonosság viszont már a kon-
geniális eredeti értelmi átélést mutatja.
Itt már egész elenyésző az egyéni jelleg-
zetességek külön érvényesülése. Ez a tö-
kéletes klasszikus önmérséklet azonban
itt nem a visszafojtott hang érzetét kelti
hanem egy klasszikusan átélt hangulategység.

Oktáv-felhangolás - egyszerűség - eszköztelenség.

A felhangoltság érzése ugyanugy táplálko-
zik az eredeti nyelve és a magyar nyelv
közötti érzelmi "artikulációs bázis" szintkü-
lönbségből, mint Kosztolányi írói tempera-
mentumából. Nem szabad elfelejtenünk azonban
azt, hogy nyugatos költészetünknek első
stádiumában a világot akarta szívére ölel-
ni és ehhez a kozmikus érzéshez "nagy"
szavakra volt szüksége, mely pl. Ady nyelvé-
ben egészen az egyéniséghez simultnak lát-
szott:

"Kosztolányit fordítás közben annyira elkápráztatja az anyanyelvéből adódó sok gazdag lehetőség, hogy az idegen, távoli nyelv egyenletes fénye elszűrül a csillogásban." /174/

Az egyéni temperamentumnak ez a tulhajtása Kosztolányinál csak átmeneti jellegű és korántsem a mértéktelenségig fokozott stiluskorszakot jelentett.

Nála az áthangolás forma-tartalmi elemei főleg a diszités, erősebb színezés formáiban nyilatkoztak meg, melyhez még a nyelv hangelemeinek mamonitáló összhangzata /rim/ járult.

Mindezen elemek Kosztolányiban állandóan jelenlevő egyéni tényezők voltak és így a fordításai mint olvasmányélmények nem is zavarnak ríktó színekkel. Filológiai összehasonlításnál ez a magasabb tonusba áthelyezett hangmenet mindjárt kitűnik.

Erős ellentét áll be pályája 2. korszakában, a hyperbolák az ellenkező végletbe, a "primitív" egyszerűségbe csapnak.

Téves utakon jár azonban az az általános hangoztatott vélemény, mely Kosztolányit az egyszerűség apostolává akarja avatni. Jóllehet ez az stilussajátság 2. korszakának tényleg főjellemvonása, azonban mindenki érzi, hogy nem az "egyszerűség" a megfelelő kifejezés erre az alkotásmódra. Ezért mindjobban elterjedt az "eszköztelenség" műszava. E meghatározhatatlan fogalmat pl. Illyés Gyula így jellemzi: "Egyszerűsége a művészi egyszerűség, melyről maga vallja, hogy cudarul mesterkéltnél és ravasz valami" /175/

Ez a ravasz valami a szavakban, szerkezetekben rejlő immanens érzékletes mag, mely a látszólagos egyszerűség mellett erősebben hatástkeltő jellegű, mint 1. korszakában a tulhangolt tényezők sokasága.

Kosztolányi pályájának két szélső pólusa a legnagyobb ellentétben áll egymással, de ugyanakkor egyéniségének minden korszakában egyidejűleg is jelen vannak ezek a lelki extremitások. És így teljes joggal jellemzi e két végletes tulajdonság: "Kosztolányi a legszertelenebb, legfelgyelmezettebb." /176/

Átélés: értelem - érzelem.

Kosztolányinál az eredeti műveknek értelmezésszerű megváltoztatásai magyarázat jelleggel "fölfejtésszerűen" hatnak. Az életformák, szokások különbözőségét nem lábjegyzetekben magyarázza meg, hanem az eredeti szöveget alakítja át, úgyhogy az érzelmi átélést ne akadályozzák értelmi nehézségek.

Nor drop feet foremost through the floor
Into an empty space.

Nem rántja lábát a pribék
Előre a bitón.

/Kosztolányi nem vállalja az idegen szemléletet./ Ezzel szemben Tóth Árpád fordítása:

és várja a lábbal alázuhanót
a pallón sanda lék.

/A readingi fegyház balladája/

Ugyanezen okból hagyja el Kosztolányi a hangulati átélés szempontjából zavaróan ható idegen neveket. /Villon, Yeats, stb.-nél/ /177/

Vannak azután változtatások, melyek egészen "ferditás"-számba mennek és fakadhatnak akár könnyebb megérttetési célzatból, akár mint a fordító számára egyedül lehetséges átélési formából. /Lásd az egyéni hangulatteremtést, 65.old./

Az átélés sikja a temperamentum más horizontális fekvése folytán más síkba lendülhet. /Kosztolányi lírai vénája érvényesül: szemlélete a hyperbolába lelkesül, alakjaival együttérez./ Különösen érvényesül ez a szemléleti eltérés, ill. Kosztolányi érzelmi életének magasabb hangfekvése a francia írók "clarté, précision"-jával szemben. Az átélés alapvető különbözősége az átélés előjelében nyer kifejezést. Az értelmi elemek érzelmiakkal telítődnek.

Ezek az eltérő sajátosságok azonban főleg Kosztolányi első korszakára jellemzőek és a klasszikus egyszerűség felé vezető uton a távolság az eredeti és a fordító átélése között mindinkább csökken.

2. korszakában főleg az átélés kétféle formájával találkozunk: az egyikben az átélés maradéktalanul nem jön létre, a két lélek távolállása stiláris szűkszavuságban, a stilusfordulatok keresettségében, az átültetés értelmi pontosságában nyilvánul meg. Különösen szembevetendő ez Kosztolányinál, hol a legtávolabbeső vérmérsekletű költő is előbb-utóbb egy kissé Kosztolányivá lényegült át./1. korszakában./ Viszont az önmegtartóztatás nemcsak a hőség alázatossága /Kosztolányi tudott a legnagyobb fordítói alázat mellett is mélyen átélni/, hanem az idegenség tartózkodása. /Villon, Donne, stb./

Kosztolányi nem szívesen engedett életszemléletéből, vérmérsekletéből, színes, polározott látásából, a magyaros szemlélet és átélés adottságából. 1. korszakában közömbös volt számára a fordítandó író lelki alkata, mert akár tudatosan, akár öntudatlanul saját képére formálta. 2. korszakában azonban már az egyéni alkatához rokon írókat, hangokat választotta ki, kikkel szemben a költői hőség nem kényszerből, hanem spontán szemléleti közösségből fakadt. /Jammes, Rilke, stb./

Legközelebb állt a fordítások tanúsága szerint Shakespeare-hez. Az ő látásának spektumai úgy tárgyi változatosságukban, mint nyelvi eszközöket tekintve a legrokonabb alkotónak mutatják. Természetesen nagy része van ebben Kosztolányi fejlődésének, mely érzelmi sikjában és szemléletének színeiben kb. hasonló fázisban eljutott Shakespeare-ig. Érdekes viszont megfigyelni, hogy az értelmi együtté hatókra Kosztolányi milyen alázatosan tudott reagálni, főleg azért, mert ezzel szemben nem tudott magából jelentősebb tényezőt szembeállítani. Pazar Shakespeare-fordításai így kongeniális alkotásokként hatnak.

Kosztolányi nyelvélvészete.

Kosztolányi nyelvélvészetről a köztudatban általában két elég elientétes vélemény van elterjedve, az egyik a spontán alkotót érzi benne, ki az idegen nyelvek labirintusában játszi, túláradó könnyedséggel mozog, a másik viszont benne a költészetének "egyetemi tanárját" látja.

A Kosztolányiról való vélemények kialakulásában azonban mindenkor jelentős szerepet játszottak saját nyilatkozatai, melyek "szakmájának" minden apró-cseprő részletére kiterjedve, Kosztolányit sokkal tudatosabb alkotónak tüntetik fel, mint amilyen valójában volt.

1. korszakában mapvilágot látott nyilatkozatai közvetve, mint fordításaiból közvetlenül is az elragadtatás, ifjui lendület hangján szólalnak meg írói értékelésről, de mélyebben nem foglalkoznak költői műhelykérdésekkel.

2. korszakában stilusművészete a klasszikus egyszerűség a látszólag eszköztelen kifejezőmód felé mélyül el. Ugyanekkor azonban cikkeiben az intuitív sikon átélte, de részletekbe menő nyilatkozataival az eszközének, a nyelvnek, szakembereként tüntetik fel. A költészet módszertanáról és elsősorban a nyelvről mondott megjegyzései a kritikusokat hovatovább arra a tévútra vezették, hogy Kosztolányinál a nyelv szerepe az elsődleges tényező. /178/

Ezt számtalan nyilatkozatával lehet alátámasztani, de nem szabad elfelejtenünk, hogy Kosztolányi pazar módszertani ismereteit fordítói gyakorlatából vonta le, tehát az átélés elsőbbségét ezen nyilatkozatok alapján helytelen lenne kétségbevonni. Kosztolányi nyilatkozatai utólagos számadások nyelvélményéről és legfőljebb arról tesznek tanuságot, hogy Kosztolányi le tudta vonni ezeket a tanulságokat, de nem arról, hogy ezek voltak az elsődlegesen irányító tényezők. Kosztolányi nyilatkozata között számtalan olyan van, mely frappánsan intuitive hatásával idézetnek kitűnően kínálkozott, de ezeket nem szabad mind készpénznek vennünk, legfeljebb bizarr ötleteknek.

Ilyen pl. mikor lune, désir, stb. szavakat hangalaki együttthatója szerint magyarítja, /179/ vagy pl. Proust végeleáthatatlan körmondатаinak fordítására a hasonló hosszúságú mondat-szörnyetegeket ajánlja, /180/ vagy mikor Pázmány nyelvére mutat rá, mint a Shakespeare fordítások nyelvi egyenértékének megoldására. /181/ Füst Milán készpénznek is veszi Kosztolányi utóbbi megjegyzését és Pázmány nyelvét üdvözli Shakespeare-fordításában, /182/

holott mindezek csak egy költő teoretikus ötletsziporkái /melyekben igazság ugyan van, de egyoldalú felnagyításban, amit gyakorlatban még részleteiben sem valósított meg./

Hogy mint teoretikus nem kéreste helytelen uton a megfoghatatlan ihlet megragadását, azt mutatja, hogy megállapításai, idézetekként mentek át a köztudatba. Ezt azonban nemcsak találó voltuknak köszönhetik, hanem polározott kifejezésformájuk a modern bizarrság jegyeivel is hatott, mint kancsal rimeik.

A nyelvi tények kihangsúlyozása egy kissé ugyan a mesterember jellegzetes képét kölcsönözte neki, de a nyelvnek nemzeti, kor- és társadalmi jelleg közvetítő szerepe csak beható átélés alapján nyílt meg előtte is. Mégeredményben a boncolgatás részeredményei Kosztolányi fordítói gyakorlatában egységes hatásukban nyilvánultak meg, melyet ma a forma-tartalmi egység megnyilvánulásának érzünk.

Kosztolányi a nyelv tartalmát hordozó jegyei között helyesen tapint rá a nyelv "családiás" jellegére /183/, az idegen egyéni temperamentum átplántálásával azonban nem akarja ezt is átültetni, mert érzi, hogy anyanyelvünk kára nélkül ez nem lehetséges. /184/ Az egymásbaválás pontját akarja megragadni, mert tudja, hogy igazi átültetés csak a nyelvünkben kifejezésre jutó tartalmi lényegbe ágyazva jöhet létre. A költői művet át akarja hangolni ezért saját "formanyelvünkre" /185/

Azért sokszor rá is sütik a műhelyember bélyegét /186/ holott a nyelvi ihletnek ez az utólagos megragadása semmit nem von le a spontán alkotás értékéből. A "küzdélem a kifejezésért" /187/ nem jelent műhelyjelleget, hisz a "koldus, árva nyelv" /188/ még a hétköznapi kifejezéseknél is csütörtököt mond. Semmiesetre sem indokolt tehát Kosztolányit másodlagos teóriagyártása miatt mesterembernek tekinteni, különösen nem Babits és Tóth korszakában, akiknek ötvös-művészete sokkal közelebb áll ehhez az alkotó tipushoz és hogy eljárásukat nem tudták ennyire kihangsúlyozottan pregnáns teoriába önteni, ez még nem tanuság a spontán alkotási módszer mellett.

Emellett teljesen fölösleges tagadni, hogy Kosztolányi nyelvélményében a nyelv mint öncélú anyag is jelentkezik /ugyanaz megvan azonban Babits és Tóthnál is: alliteráció-hangszimbolika/. Különösen kifejezésre jut ez Kosztolányi rimkezelésében, bár túlzás lenne általánosítani.

Legjellemzőbb azonban Kosztolányira, hogy a nyelvben rejlő tartalom-formai egységet tekinti a nyelv igazi költői szerepének./189/

Kosztolányi magyaros formanyelve.

A nyelvi jelrendszer erősen társadalmi tényezőkhöz kötött rendszer. Különböző nyelvi síkokkal találkozunk, melyek közül az irodalom és költészet nyelve csak egy forma a sacrális pópusból. Ha ennek egyes elemei élnek is a hallgató tudatában, de oly apperceptív síkban, hol a körvonalak elmosódottabbak, az ismeretető jegyek gyérek. Természetes, hogy így mindennél inkább az irodalmi nyelvre áll Kosztolányi megjegyzése:

"Én nem olvashatom azt ki belőle, mint te."/190/

Sőt itt sokszor a megértés nem is maradéktalan, érzelmi átéléssel sokkal közelebb juthatunk a tartalomhoz. Kosztolányi érzi azt, hogy a megérttetés eszközei, ha nem is alacsonyabbrendűek, de kevésbé célra-vezetők az átélést elősegítő érzelmi síkon munkáló eszközöknél. De nem felejtí el azt sem, hogy az olvasó részéről maradéktalan átélést csak akkor tud biztosítani, ha az író egyéni és az olvasó kollektív nyelvszemléletének helyes keresztezőpontját megtalálja. Az egyéni és kollektív nyelvszemlélet az íróban is egyidejűleg van jelen, mégis egyik vagy másik túltengése erősebb egyéni, ill. társadalmi színezetű nyelvet hoz létre. Kosztolányi nagy érdeme, hogy mint stilizista, olyan stílusformát teremtett, mely a két tényezőt egyensúlyban tudja tartani.

Komplikáltabb a helyzet műfordítás esetében, hol a nemzeti, kor- és társadalmi tényezők által kondicionált idegen nyelvszemléletet kell egy idegen, de hasonló helyzetű síkba áthelyezni. Itt könnyebbiséget ugyyszólván csak az jelent, hogy a korszakok életformái ha eltolódott /elkészt/ fázisban is, lassan

kiegyenlítődnek, fennáll azonban a nemzeti magánvalóság szerepe egyes korok nyelvszemléletében, mely maradéktalanul vissza nem adható.

Az idegen életszemélet átültetésére törvényszerűségek nem állapíthatók meg és egészen egyéni meglátásokkal lehet csak az utat megtalálni.

Egészen intuitív úton találja meg Kosztolányi az a formanyelvet, amelyre áthangolva közel tudja hozni az eredeti alkotás tartalmát honfitársaihoz./191/

Az a harc, melyet Kosztolányi folytat a kifejezés lehetőségeiért, már fiatal korában bámulatra ragadja eszköze, a nyelv iránt./192/

Már ekkor megtalálja a magyar klasszikusokban azt a "formanyelvet" melyből - minden nyugati nyelven csiszolt kifejezőkészsége mellett is - egész költői pályáján át merít, ill. mely tudatosan és öntudatlanul munkál benne: "Le kell tenni minden szédelgésről s Arany János és Petőfi Sándor nyomába kell lépni."/193/

Már ifjúkori olvasmányaiból szívta magába klasszikusaink magyarságból fakadó éltető nyelvszemléletét, mely igazán a 30-as évek előgg teljesezik ki benne és elragadtatott szavakban nyilatkozik újból és újból Arany nyelvéről, mely a Shakespeare-fordításokkal kapcsolatban tárult ki a maga gazdagságában előtte./194/

Fordításaiban még a 20-as évek közepéig néha megjelenik a magyar biedermeier nyelve, azonban már kezdeti stádiumában is sikeresen veszi fel ellene a harcot és erősebben csak a Modern költők egyes darabjaiban és első Maupassant fordításaiban jelenik meg.

Sétálok a kert drága, halavány
Édesdeden andalgó sugarán

Je me suis promené dans le petit jardin
Qu'éclairait doucement le soleil du matin
/Verlaine: Három év múlva/

A századvégi líra tolmácsolásában nem is tudta volna annak szecessziós színeit Arany erőteljes nyelvével kifejezni, de lassan az egészséges eredőkből táplálkozó

formanyelve, mely a Nyugat izeit és színeit is magábagyűjtötte, felülkerekedik. Byron fordításai már egészen kialakult saját nyelvén szólalnak meg, még magukon viselik egy ifjúkori temperamentum túlzásait, de nyelvkezelése a magyar szemlélet jegyében fogant: azt és úgy fordítja, amit és ahogyan Arany Shakespeare-t. Megtalálja a tárgyban rejlő nyelvi lehetőséget, az "erős", gyökeres, cikornyátlan szavakat"/195/, a "csontos, izmos és darabosan-kemény magyar" nyelvet./196/

Tehát Shakespeare-ben találja meg azt a nyelvszemléletet, hol Arany nyelvének erőteljességét felhasználhatja. Azonban Kosztolányi számára nem ez az egyedüli kifejezési lehetőség és bár mintegy belső fejlődés folytán jutott el erre a fokra, de az egyéb kifejezési lehetőségek is rendelkezésére állanak.

A Shakespeare fordításokig hosszú ut vezet. Végigizlélte közben a Nyugat modern irodalmait egyéni színeikkel együtt.

Babits pl. a "színek költőjét" üdvözli benne és a Nyugat tartalmát magába szívó "gazdag, bársonyos nyelvét" dicséri./197/

Az idegen nyelvek egyéni hangulattartalmára inkább ösztönösen talál rá, míg azokra a mélységekre, melyek két nyelvet egymástól elválasztanak, csak igazán akkor döbben rá, mikor magyar művek idegen fordításait vizsgálja:

"nem egyszer álmélkodtam azon, hogy milyen más és más hangulattartalmat közöl egy-egy nyelv"/198/

"Valami, ami az egyik nyelvben eredeti és merészen új, a másik nyelvben esetleg elcsépelte és untató is lehet s megfordítva. A fordító munka veleje éppen az, hogy mindent áthangoljon a maga formanyelvére, mert egy alkotást csak így tud közelhozni honfitársaihoz. ~~Még az idegenszerűséget is csak ezzel az eszközzel éreztetheti.~~" /199/

A Modern költőkben a précision és clarté nyelvét még saját színes formanyelvével adja vissza, később nyelvészeti megfontolások is mindinkább a tudatos nyelvalkotás, tehát a pontos nyelvi egyenértékek kutatására vezetik./200/

Mindent áthangolt magyaros formanyelvére,
mert igen helyesen érezte, hogy még az idegenszerűségeket is csak ezzel az eszközzel éreztetheti./201/

Sőt az áthangolás közben saját színei is belekeveredtek és az anyanyelv csillogásában sokszor egész elszürkül az idegen nyelv./202/

Nem felesleges rámutatnunk arra, hogy a nyugati irodalmának tárházából hozott fűszert Kosztolányi adaptálta a magyar szemlélethez "de nyelvünket nem tette idegené, hanem az idegent miénkké."/amint Kazinczyval mondja/ /203/

Nyelvi gazdagság.

A nyelvi kifejezéssel való szakadatlan küzdelem, különösen az idegen tartalmat hordozó elemek utánérése közben feltűlülő nyelvi aequivallensek nagy mértékben kifejlesztik synonima-érzékét, mely azonban mindig az eredeti magyar kifejezések tárházából merít, ill. a magyar nyelv szellemében terem.

Kosztolányi szókincsének gazdagságát észre sem vesszük, ill. természetes adottságként fogadjuk el. Más írókkal való összehasonlításnál még számtalan relatív értéket is fedezhetünk fel nyelvkezelésében. /Pl. Babits az egyik Szt. Imre himnuszban a "szent" szó gyakori alkalmazásával próbálja a sacralis jelleget megadni, ugyanakkor azonban a stiláris veretét nem tudja megadni:

Oh milyen csodálatos
ha szent biztosságban
megy át, aki fiatal,
a fiatalságon!

/Babits/204/

Oh milyen csodálatos Szent
Hogy vigyázva járdal
Ifjúságával dacolva
Ifjúságom által.

/Kosztolányi/205/ /

A synonimák használata Kosztolányinál sosem csecsebecse, diszítő elem, hanem az eredetinek átélésszerű visszaadása és így pozitíve ezt bizonyítani nem is tudjuk, viszont minden látszólagos pongyolósága mellett sem tudunk példát felhozni arra, hogy ugyanazon szó ismétlésébe becsátkozna, ahol az eredetiben synonimák szerepelnek. /Ugyanakkor gyakori jelenség lesz Babitsnál:

Leszek, ha kellek, asszonyod; ha nem,
mint szolgálód, halok meg; asszonyul
ellökhetsz: ó de szolgálód leszek
ha kell, ha nem kell.

I am your wife, if you will marry me;
If not, I'll die your maid: to be your fellow
You may deny me; but I'll be your servant
Whether you will or no.

/Shakespeare: The Tempest III.1./

Vagy:

... még nem hajolt
most meggörbíti...
szégyenletes hajlással

...bend the duke's dom
yet unbow'd
the most ignoble stooping
/u.o. I.2./

Még számtalan példát hozhatnánk fel erre
a stilusszegénységre, amellyel Kosztolányi-
nál nem találkozunk./

Nem tagadhatjuk, hogy Kosztolányinak is
voltak kedvelt szavai, kifejezései, melyek
a kelletténél többször fordulnak elő, azon-
ban ez az egyéni stilus szükségképeni ve-
lejárója, a speciálisan egyéni szavak kul-
tusza azonban a Nyugat íróinál annyira el-
vult terjedve, hogy sokszor ezekről is
könnyen fel tudnók ismerni egy-egy költemény
íróját. Nem szólva arról, hogy egy egész
nemzedéknek meg voltak a közös nyelvi
kliséi /bus, vad, szent 206/ és ezek hasz-
nálata alól Kosztolányi sem volt kivétel.

Egyebekben azonban Kosztolányi sosem folya-
modik kölcsönvételekhez nyelvi szegénységé-
nek palástolására, ugyanekkor viszont Ba-
bits nemcsak egész sorok átvételét tartja
megengedhetőnek /Dante ford, Shakespeare
ford. tervezet, 207// hanem egyes szava-
kat is átvesz. /Pl. Poe: Holló-fordításában
Kosztolányinál a komikusan festői: pecke-
sen/9-szak./ Tóth fordításából pedig a:
fájó, vájó /3.szak./ szavakat kölcsönzi
ki./

Nyelvi tagoltság.

A szerkezeti formák minden hagyományozott jellegük mellett sem független tárgyi adottságok, hanem integráns részei az egyéni átélésnek.

A fordításnál a szerkezet adva van, a sorhosszuság, a szakasz tartalmi zártsága, a mondat terjedelme, sőt a syntagmák belső szerkezete és kapcsolása és számtalan egyéb tényező által.

Kosztolányi legnagyobb érdeme ezen a téren, hogy a szerkezet mint a globális tartalomformai egység egy része élt benne. Egyéni stilussajátság az, hogy Kosztolányi első műfordítói korszakában a kifejezés lehetőségét, azonban második korszakában a szerkezet belső rezonanciája sokszor talán a legfontosabb szerepet játssza /akár mint ritmus, akár mint tartalomegység/.

Mig pl. akár Babits vagy Tóthnál az eredeti szerkezethez, /sőt syntagmakapcsolathoz/ való feltétlen ragaszkodás is megakadályozza a globális átélés lehetőségét, addig Kosztolányinál az átélés menete egész primér módon jön létre: Ennek következtében az átélés spontán folyamatosságának jegeit viseli magán, eresztékek sehol sem szakítják meg az egységet, mely így csak másodlagosan tagolható. All ez az egész költői egységre, egészen annak legkisebb részeiig. A mondat egységek keretén belül sincsenek kirívó syntagmahatárok. A totális képzet egyidejű jelenléte elmos minden erőszakolt zökkenőt, határt és Kosztolányi csak a legtágabb keretet fogadja el, melyen belül ritmus és rimkicsangós adja meg az eufonikus hullámzást /nem szaggatott tagoltságot/ a szabadon áradó tartalomnak. A nyelv hullámszerű haladásának ez a varázsa szerzett közkedveltséget elsősorban Kosztolányinak.

V szerkezeti formák fellazításában találta meg

A mondat.

Az, hogy a mondatnak a rendszerezése és egyéni vonásainak jellemzése olyan nagy nehézségekbe ütközik, ennek főoka a mondat testessége, melyben különböző asszociációs, analogiás hatások interferálása a variáció számtalan lehetőségét tudja létrehozni.

A tipikus magyar mondat diachronikus vizsgálata megakad nyelvelmlékeink fordításjelenén és így a nemzeti adottságokat inkább jellemzőnek érezzük, mint tudjuk. Nem lehet kategorikus az ítélet alkotás, hiszen a magyarnak tartott rövid mondattípus, de ugyanakkor a körmondat bizonyos laza felépítésű fajtái is egyaránt formái a magyar gondolatközlésnek./208/

Amellett, hogy Kosztolányi általában az eredeti mondat szerkezetek egységét, mint határtényezőket lehetőleg hiven követi, mégis tulzásnak kell tartanunk azt a véleményét, hogy Proust sokszor oldalas mondatnak szerkezetét fordításban pontosan kell követni./209/ Mindenesetre az erőszakoltan idegen szerkezeteket sosem ültette át fordításaiban, mert mindig megtalálta a nyelvünk szellemének megfelelő megoldást.

Kosztolányi mondatalkotó készségére jellemző, hogy nyelvi sematizmust alig lehet nála találni, legfőljebb analogiás formák jelennek meg, melyeknek azonban már nagy száma is mutatja, hogy Kosztolányinak az egész magyar nyelvkincsből van válogatnivalója.

Általában,/de főleg első korszakában/ Kosztolányit úgy a mondatfüzésekben, mint a syntagmakapcsolatokon belül is bizonyos lazasság jellemzi, ugyanakkor, mikor a kisebb egységek sokszor a nyelv bámulatos gazdagságát képesek magukba sűríteni:

... none

Could less have said and more have done

Mint te serény, szerény lovag.

/Byron: Mazeppa/

Vagy:

...comme un besoin plus fort

D'aimer, de dire, aves une voix qui caresse.

Szeretni hűvvel és beszélni mézzel

/Maupassant: Le mur/

Nyelvérzék szempontjából magasan felette áll a nyelvtani tömörítés tudatos igyekezettel megkonstruált építményeinek:

/... hozz fát, de gyorsan
jó lesz! és mást is.

... and be quick, thou'rt best
To answer other business.

/Babits:Vihar ford.I.2./

/A lehetetlen szerkezet nyelvi félreértéssel párosul./

A fordítás folyamán az idegen nyelvű mondat, ill. inkább képzetkomplexum felbontása után Kosztolányi nem az egyes syntagmák grammatikai megfelelői után kutat, hanem az idegen képzetkonglomerátumot tartalmi egységében önti át tömör magyar formába.

Ennek folyamán tűnnek el az idegen mondat-szerkezet közbeszurt mellékmondatai. Kosztolányi ezeket legfőljebb archaisztikus jellemzőképpen tartja meg:

A veleje - amit fölfogtam - igen kárhozatos

- . -
szive - úgy reménykedem - nincs benne.

/Shakespeare-Kosztolányi:Lear kir.I.2./

Ugyanekkor pl. Babitsnál a szolgai ragaszkodás eredményei:

...én adtam ösztöneidnek

szavakat, nyilvánulni, hasztalan!

/Shakespeare-Babits:Vihar I.2./

A mondatrend Kosztolányinál nem egy logikai viszony értelmileg összetartozó syntagma-elemeinek összerakott építménye, hanem ösztönszerű egymásutániség, hol nem a viszonyok meggondolása az irányító tényező, hanem képzetcsoportok elvonulása a tudatmezőben.

Kosztolányi nem absztrakt viszonyokat ad készen az olvasónak, hanem minden "primitív" elemeket, melyek a logikai viszonyokat az olvasóban sokkal természetesebben avokálják, mintha ezt a nyelvi séma készen nyújtotta volna. Így pl. a következményes, ok-sági, cél vagy magyarázó viszony felkeltésére egyaránt teljes sikerrel és a költői kifejezés hatásával használja a kötetlen beszédben gyakori legegyszerűbb /kapcsolatos/ viszonyt:

Hogy az ügyem már nyerve van
A sorsom nem vigasztalan.

that there was something in her air
which would not doom me to despair

/Byron-Koszt: Mazeppa/

Vagy:

Lobogva izzott a lég mint a katlan
S a sok lesült fa majdnem lánggra gyulladt

...on s'attendait a voir

Les arbres s'enflammer du sommet a la base.

/Maupassant: Au bord de l'eau/

Még a legnagyobb nyelvűművészek nyelvében is - különösen versben - sokszor megoldhatatlannak látszik azoknak az értelmi ill. érzelmi hézagoknak az áthidalása, melyet egy mondat, ill. sorátmenet vagy akár egy szorosabb képzetkapcsolat vége jelent. Kosztolányinál ezek az eresztékek nem jönnek létre, ill. nem látszanak meg. Mindig a legkülönbözőbb és legtöbbször leghelyénvalóbb eszközöket találja meg arra, hogy a nyelvi átmenetek és ezzel az átélés folyama legzőkkenőmentesebb legyen.

A fordításoknál oly gyakori és a fellazítás által még látszólag növekvő helyszűke ellenére is mindig talál, ill. teremti olyan nyelvelemeket /határozószók, rámutatószavak/ melyek a körülmények általános meghatározását szolgálva, a mindennapi beszéd kötetlenségének érzetével ~~sz~~ a közvetlenség benyomását keltik:

És ugy karol belé, mint az az asszony, ki...

And arms her with the boldness of a wife

Vagy:

S ugy mentem el tőled mindenkoron, mint
Fölőldozott bűnös...

...I from thee deported

Thy penitent reform'ed

/Shakespeare-Koszt:Téli rege I.2./

A szemléletes filmszerű pergés érzetét kelti fel avval is, hogy a képzetkomplexumokban a történést hangsúlyozza. Az eredeti kifejezés így magyarul több fázisban jelenik meg, különböző állítmányokkal tarkítva:

Járnak színes, török, zsidó mezekbe,

Fényes bohó ruhákban nincs hiány,

Böhóc bolondoz, ügyesen rezegve,

Görög, román, yankee és indián.

Csak a papok ruháját föl ne vedd te,

And there are dresses splendid, but fantastical,
Masks of all times and nations, Turks an Jews
And harlequins and clowns, with feats gymnastical,
Greeks, Romans, Yankee-doodles, and Hindoos;
All kinds of dress, except the ecclesiastical,
/Byron-Koszt:Beppo 3.szak./

Az álló képszerű szemléltetést jelentő
létigéket mozgást, történést kifejező igék-
kel helyettesíti, ill. a képzetegység magya-
rázatszerű értelmezés helyett szemléletesen
folyamatos átéléshez juttatja az olvasót:

there are - járnak

there are - hangzik

/Byron:Beppo 3.2.szak./

Az emelkedettség érzésének kiváltására,
a költői nyelv sacrális jellegének kidombo-
rítására nem használ olyan olcsó eszközt,
mint a bonyolult mondattani szerkezet.

Különösen értékelendő tulajdonság ez, hi-
szen a fordításjelleg általában erőszakolt
mondat, ill. syntagmaképletek átültetésében
nyilvánul meg elsősorban.

A könnyed folyamatosság érzetének fölkel-
tése azonban sok addicionális szóelemet
igényel, /L.fent/ és ezeket Kosztolányi
bőkezűen ontja is, ugyanakkor, mikor mű-
fordítóink az idegen nyelvek /főleg angol/
rövidsége miatt tele vannak panasszal. /210./
Kosztolányi azonban mindig talál megoldást. /216/

Kivéve azokat az eseteket, ahol önkényesen
megtoldja a szótagszámot /tulzott mértékben
ez Jammes-nál fordul elő: Ja'aime l'âne/
sőt önálló sorokat is beiktat /Byron Ma-
zeppájában és néha Shakespeare-fordításai-
ban fordul elő/, kétségtelen, hogy a hely-
szükét valahonnan pótolnia kell. Itten az
eredetinek olyan elemei esnek áldozatul,
melyek Kosztolányitól idegen lélektani
eredők szolgálatában állanak. /Pl.précision,
szatira stb./ Shakespeare fordításaiban
ilyen elnagyolások nem fordulnak elő, mert
szemléletes tartalomhordozó szavaival a
tömörségnek Shakespeare-hez méltó fokát
sikerül elérnie.

Kosztolányi első korszakában az eredeti
anyagot magyar formába való öntés előtt
megrostálja s a hangulatilag levésbbé lé-
nyeges elemek elhullanak. Mindezt azonban
nem akadémikus meggondolások alapján teszi,

tehát nem a helyszüke kényszeréből,
azt bizonyítja a sok "megtakarított"
félsor, melyeket Kosztolányi henye be-
szúrásokkal tölt ki:

Nem válaszoltak s rám szállt a boru,
Because I never heard, nor could engage
/Byron:Beppo 22.szak./

Láttál-e gondolat már?...
Bátor remeke az elgondolásnak,

Dids ever see a Gondola?
/Byron:Beppo 19.szak./

Semmit se tesznek - mindegyik eretnek -
Csak fürdenek, szoptatnak és szeretnek
Their days are either pass'd in doing nothing,
Or bathing, nursing, making love, and clothing.
/Byron:Beppo 71.szak./

Szemléletes magyarság /tömörség/.

A szerkezeti elemek lazább szövése Kosztolányinál igen szerencsésen párosul az értelmi és érzelmi átélést kifejező szavak tömörségével. Szókészletének bősége ellátja a szemléletben gazdag magyar szókincs minden ágában.

Kosztolányi szókészlete is természetesen alá van vetve kora nyelvhasználatának és így inaséveiben még sokszor találkozunk a múlt század stílusának maradványaival:

És drága testén áthatón
Finom lég, kéjes illatár
Igéző vészfuvalma jár.

Et, des pieds jusqu'à la tête,
Un air subtil, un dangereux parfum,
Nagent autour de son corps brun.
/Baudelaire:Le chat/

A nyugat nyelvének mélyebb ismerete azonban új hangulatokat, egy megváltozott lelkiség új szemléletét közli a fiatal íróval, mely már az érzékek skálájának eddig szalónképtelennek tartott új tónusain /az ízek és szagok világán/ keresztül fejezhető csak ki. Ezen "lélekcsere" folyamán azt lehetnők, hogy Kosztolányi elveszti az öröklött nyelvi bázist, azonban végeredményben látása csak kitágult, új színekkel gazdagodott. Egy ideig ugyan ugylátszik, mintha egy kissé ugyan eltávolodna az őseinktől hagyományozott "cson-tos, izmos és darabosan kemény magyar nyelv"-től és mintha a "hajlékonyság"

fontosságának érzete kerekedne felül benne /Modern költők/, azonban ez csak a fiatal zabolátlanúság ígérete és nem mélyreható lelki folyamat. Nem üres szólam az, mellyel Arany és Petőfi örökét jelöli meg a nyelvi kifejezés követendő útjának./211/

Ugy látszik, mintha szerkezetileg inkább Petőfi ösztönös könnyedségéhez vonzódna /bár a műgond lényegesen nagyobb nála/, azonban az átélés pregnáns kifejezésében Arany nyomdokán halad.

Arany higgadt népi öröksége egyelőre a fiatalos tulhevültség szikrázásában néha egész a háttérbe szorul, azonban gondosabb vizsgálatnál mint töretlenül végighuzódó ér jelentkezik.

A szemléleti gazdagság főleg két árnyalati tónusban dominál nála: az egyik kiindulópontja nyelvszociológiai síkon ragadható meg: a népies-nemzeti irányu nyelvkezelés folytatódása, a mások az az ennek általános szemponttá átértékelte formájából veszi eredetét: a primitív nyelvteremtő szemlélet, mely bármely új nyelvelemnek a kész nép-nemzeti sémába való beillesztésével, az új alkotások egész sorát, az új képzetek minden komplikált fajtáját képes visszaadni.

A népies-nemzeti nyelvbázis alaptényezői /a szociológiai síkon is/ a nép képzetköréből veszi szavait és provinciális jelleget kölcsönözhet a mondanivalónak. A modern, komplikált és inkább városi jelleme élményanyag kifejezésére ez semmiképpen sem látszik alkalmasnak és hogy Kosztolányinál disszonáns hangulatot nem hoz létre, az egyedül annak köszönhető, hogy kellő mérséklettel használja:

Megmaszlagolt egy hirharang

You areabus'd, and by some putter-on

Ezt csak magadba dobtad volna latra,
Nem verve dobra.

Only in your silent judgement tried it,
Without more overture

/Shakespeare:Téli rege II.1./

Az igazak álmát aludta.

The King had been an hour asleep.

/Byron:Mazeppa/

Olyan csodálatos bőséggel áradnak a szemléletes képek, mindegyik egy-egy szociális kör tömörített, de egyben polarizált fényét hozza magával, minden képe egy-egy darab műveltségünk történetéből.

A szemléleti tartalomban bővelkedő igék csodálatosan érzékletessé teszik Kosztolányi nyelvét s a fokozott átélést mutatják. A nép szemléletes látása mindenütt előtérbe lép:

...kaptatott... a lejtőn

...strain up the... bank

Párnát dombolt fejem alá

And smoothed the pillow for my head
/Byron:Mazeppa 14.19.szak./

Szi-szó szapult, szél veré örökkön

Sous la pluie et le vent et l'ingure des bouches
/Maupassant: Venus rustique/

...olyan utolsó,
Kit utca piszkol

A..as bad as those
That vulgars give bold'st titles
/Shakespeare:Téli rege II.1./

Az idiomatizmus sok helyen a szaknyelv határával érintkezik: "rüköl" a szarvas
/Maupassant/ - azonban sosem lesz az izléstelenségig kirívó, mint pl. Ábrányinál:

Hozzád-tüled hajt - shifts
/Byron:Don Juan II.4./

És sosem a nevetségesig tájékozatlan a szaknyelv használatában, mint Babits:

Huzzátok be a vitorla csücskit

Take the topsail
/Shakespeare:Vihar I.1./

Érdekes jelenség volt a Nyugat íróinak nyelvében a "primitív" /tehát a nyelv-szellem eredeti gyökereihez visszanyúló/ nyelvhasználat, mely azonban legtöbbször külsőleg /szinte nyelvtani/ analógiák utánzásában vélte az eredeti nyelvszellemet szolgálni. Klisészerű nyelvteremtő eszközei voltak pl. az összetételek halmaza, melyek nyelvtanilag nem kifogásol-

hatók, de bujaságukban idegen hatást ébresztenek. Ilyen volt továbbá a szériában gyártott denominális verbum-továbbképzések.

Kosztolányi nyelvteremtésének igen jelentős tényezője ez, azonban megmagyarázhatatlan módon csak igen ritkán kelti az erőszakolt képzés érzetét. Kosztolányi nyelvszemléletének "artikulációs bázisa" annyira tisztán őrizte meg az intuitíven eredeti magyarként ható nyelvi sikot, hogy még a könnyed városi nyelv fogatagában is ösztönös magyarsággal alkot, sőt a népnyelvi kölcsönvételek is természetesen illeszkednek bele ebbe a voltakép idegen környezetbe:

Én nem tudom cifrázni

If for I Want that glib and oily art

- . -

Hogy szemem-szám nem mézeskedik
S örvendezem ezen

A still-soliciting eye, and such a tongue
As I am glad I have not

/Shakespeare:Lear kir.I.1./

A magyar nyelvi mesevilág, a filmszerű látás képrengetege mellett látszólag idegen elemet képvisel az egyszintű reális kifejezések használata, azonban ez sosem az idegen képek lerövidítésére szolgál, hanem az értelmi körmönfontosság megkurtítására, ill. abból a megállapodott vizionárius elfogultságból ered, hogy a világ olyan, amilyennek látom. Ez a nyelvi egoizmus, a kétkedés formáinak száműzése tehát csak nyelvi kiteljesedésében látszik negatívnak, egyébként az álmvilág átplántálása a reális valóságba: A negatív bizonyítás szintén ellenkezik ezzel a látásbeli mindenhatósággal:

Hogy az ügyem már nyerve van
A sorsom nem vigasztalan.

That there was something in her air
Which would not doom me to despair.

/Byron:Mazeppa 6.szak./

- . -

Nincsen vigasz, csak kin és kétely

Und ist kein Trost, dass er sie tröste
/Rilke:Du bist die Zukunft/

- . -

És utját látod messzinek...

Whose course... we knew not, nor shall know,
/Byron:Beppo 14.szak./

A francia örök gyötrődő mellett milyen pozitív erővel hat a magyar realitás, holott csak egy apriori beállítottság visszfénye:

je voyais... rougir -, biborlott
/Maupassant: Au bord de l'eau/

semble se hâter - gyorsan görög
/Maupassant: Nuit de neige/

'T is known, at least it should be...

Tudjuk

/Byron: Beppo 1.szak./

/Később eltűnik ez a minden kétséget át-
törő fiatalos bizonyosság:

S mily béke rémlik erre, mily csudás

Quelle paix semble se concevoir!

/Valéry: Le cimetière marin/ /

Ezen látásmód nyomán tűnnek el a hasonlatok
és olvadnak át metaforába. A metafora már
nem költői stiluseszköz, hanem a látásmód
pozitív adottsága:

Kék partokon, és szikrázott a fény.

Le long du gave qui est bleu comme l'air.

/Jammes: J'allai à Lourdes.../

És fogja el lágy, vad szerelmi szükség

Elle trouve...

Quelque chose de doux comme un besoin ~~est~~ d'aimer

/Maupassant: Envoie d'amour/

Az eufemizmus, az alluzió keresettsége el-
tűnik, egyenes szókimondás lép helyébe:

...olyan szarvat ad, olyan fejéket

to deck her count with titles given

halk csók

those happy accidents

/Byron: Mazeppa 4.szak./

Az egyszerű meggondolások, az okadatolás-
szerű nyelvi körülhatárolás helyett milyen
egyirányuan célratörőnek látszik a rövid,
pregnans magyar láttatás. A történés ki-
fejezésében is számtalan nyelvi segédesz-
köz működik közre az esemény módjának ár-
nyalataira: /A mozzanatos ígék riasztó
hatása mellett mennyire elszürkül az egy-
sikü francia állitmány/:

Éjfél utött - Il était bien minuit

Megriadtam - J'eus peur

Megáll mögöttem - tenait debout

/Maupassant: Terreur/

A tömörítés sokszor csak látszólagos, ill. a cél sem a rövidség, sem a realitás, sem a precíz összefoglalás, hanem a globális szemléletegység, mely mint minden számtalan műveltségkörből vett különmemű mozaik, sok idegen ismertetőjegyet is visz magával, a precizitás szempontjából ballaszt, de a képszerűség szempontjából szinompát, poláros látást jelent. Az író kiegyenlítő képessége ott nyer legfontosabb szerepet, hogy a nem oda-tartozó szemléleti jegyek ki ne billent-sék az egyensúlyt, hogy a képszerű lát-tatás ne hozzon túl sok heterogén elemet. /Ne legyen erőszakolt provincializmus belőle/:

Igen kucorgó, így tehát pazér

She hath, and in that sparing makes huge waste
/Shakespeare:Romeo I.1./

A tömörítés mondattani sikon sem elv-szerű Kosztolányinál, hanem mindig a helyzeti szerepnek van alávetve. A má-sodik korszakában mindjohban előtérbe jövő szerkezeti tömörség elsősorban a fent vázolt syntagmatikus tömörségülés közvetlen folyómánya. T

További eszközei a nominális mondatok gyakoribb használata:

Anyád, lelkemnek üdve

petit enfant dont j'adore la mère
/Maupassant:Envoie d'amour/

Mert szüz a lelked és igaz az ajkad

That justly think'st and hast most rightly said!
/Shakespeare:Lear kir.I.1./

A mondatok egymásközötti kapcsolatát is szorosabbá teszi kötőszókihagyással:

Tudd meg, merre van atyád
/Lear IV.5./

/ugyan 2. korszakában találhatunk leg-szebb példákat arra is, hogy milyen könnyedséggel lazítja föl a mondat-kapcsolatokat /A mondat, 79.old./ /

Kosztolányi stilussajátságai tehát so-sem logikai meggondolásoknak köszönhe-tik keletkezésüket, hanem az eredeti hangulat intuitív átélésének követke-zményei.

A primitív nyelvtermés az adott helyzetnek megfelelő nyelvi egyenértéket hozza létre és a kifejezési eszközök egy mozaik sokszínűségéhez hasonlóan nyernek mégis egységes tartalmat.

Archaizmus.

Míg fentiekben egy synchronikus szemlélet alapján vizsgáltuk Kosztolányi érzékletes tömörségét, addig archaizáló stílusában egy újabb nyelvi tényezővel, a korviszonyok érzékeltetésére használt elemekkel kell számot vetnünk.

Nem szabad elfelejtenünk azt, hogy a nyelvi bázis azonos marad végig Kosztolányi nyelvében, ahonnan a kortávolság érzékeltetésére nyúl vissza egyes jellemző nyelvelemekhez.

Kosztolányi jól tudja azt, hogy egy távoli kor visszaidézésének költői eszköze sosem a korabeli nyelv, hanem valorizált mása, mondhatnók egy u.n. "szimpatikus nyelv", mely bizonyos elemeket eklektikus alapon tényleg régibb korokból vesz és beleágyazza a fordító korának nyelvi alapjába.

A fordító "felfejtő" értelmezésszerű szerepe tényleg csak így tud megvalósulni és közelférkőzni az olvasóhoz.

Kosztolányinál azonban az eklektikus megjelölés nem fedi a teljes szerepet, ő nem diszként aggat archaisztikus elemeket a fordítására, se nem ágyaz kirívó jellegzetességeket egy idegen környezetbe, ő intuitíve átél egy "szimpatikus" nyelvi kort, mely az olvasóban az "eredeti" kor szellemét tudja felkelteni. Módszere nem a kész korfestő nyelvi klisék alkalmazása, hanem nyelvészeti tanulmányai révén - visszamegy a nyelvtermés századokon át munkáló eszközeihez és ezeket használja mesteri módon, teremtő naivitással, szerencsés érzékkel.

Módszerét röviden "primitív" archaizálásnak nevezhetnők /a "primitív" szóval természetesen nem értékítéletet akarunk kifejezni/.

Két frappáns példán próbálunk filológiai eszközökkel közelférközni az eszközök kimerithetetlen gazdagságához. Kosztolányi természetesen nem csupán magából termelte ki ezeket a tényezőket, azonban a nagy költőink /elsősorban Arany nyomdokán/ halad és a népnyelv magyaros formanyelve legnagyobb támasza.

A Szent Imre himnusz-fordításokban Sik Sándor számára legszembetűnőbb nyelvi sajáttság a tudatos archaizálás. Ezzel szemben Sák felhívja a figyelmet arra, hogy a himnuszok "nyelve nem primitív archaikus beszéd, hanem századokon át éretté, sőt tuléretté fejlett költészet tökéletes nyelve." /212/

Az kétségtelen, hogy a latin - nem élő nyelv lévén - a középkori himnusz-költészet kora óta nem fejlődött, hanem mumifikálódva őrződött meg századokon keresztül egészen a mai egyházi nyelvig és bizonyos költői önkény Kosztolányi részéről, hogy ő archaikus színezetet ad a himnuszoknak pusztán Szt. Imre személyével kapcsolatos tárgyi indíték alapján. - Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy minden időtlen egyházi jelleg mellett az Árpádkor magyar jellegétől maga Sák Sándor sem tudott, ill. nem is akart szabadulni.

Igy pl. De Magna Hungariae Regina /Pázmány Péter/ c. himnusz fordításában a következő archaizmusok találhatók:
Képzőhalmozás:

édességes = gratiosa,
romlástan||vigadozzál = gaude
erősséges = validorum

Ma már nem élő képzők használata:

angyal hirdete = vox angelica

Élő képzők régies /főnévi/ alkalmazása:

látók = stirps prophetica /213/

A régiesség érzékeltetésére régi gyakorlat íróinknál, hogy kódexkori nyelvi sajátságokat használnak. Ez a nyelv egyházi irodalmunk konzervativitása folytán meglehetősen élön öröklődött korunkra, az egyházi nyelvben, azonban tekintettel az élő magyar nyelv párhuzamos jelenlétére fejlődésen ment kereszt-

tül és így Sik Sándor is tudatosan archaizált, mikor mélyebbről merített az egyházi nyelvből.

Ezzel szemben Kosztolányi "primitív", ill. modern lélektani eredőkhöz visszanyúló archaizálással él. Ez alatt értjük azt, hogy Kosztolányi a Szt. Imre himnuszok fordításához egy olyan nyelvállapotot teremtett, mely a régi és főleg a népnyelv ismeretében, a XX. század irodalmi nyelve szerint mérsékelten archaikusnak hat. Nyelvét Kosztolányi nem készen kapott sémák /kódexek nyelve, egyházi nyelv stb./ szerint állítja össze, hanem a XX. század ösztönével és könyelvi eszközeivel teremti. /Onálló képzések, összetételek, mondat-tani és szórendi képletek alakjában./

Eleinte kissé erős benne az archaizálásra való igyekezet:

Ennek küldő megnyilvánulása a helyesírási sajátságok:

hertzeg /7.25.37.65.old./
böltsen /71.old./

/az affrikáták szétbontása mindig megvesztegető archaizáló tényező volt/

összveomlik /7.old./
összveád

/Itt Kosztolányi a régi és új alak egyidejű megtartásával kissé hybriden archaizált./

A határozott névelőnek a fordítás folyamán használt alakjai feltüntetik az archaizáló igyekezt mérvét. A "Plaude Parens Pannonia" és Ave Flos Nobilium" című himnuszokban a névelőt még kizárólag az alakban találjuk. Ettől kezdve Kosztolányi szakít ezzel az erőltetett archaisztikus formával és mássalhangzó előtt az a' -t használja. A "Stirps Regalis" c. himnuszról végig viszont már a mai nyelvhasználat szerint, tehát az és a alakban.

Ugyanilyen mértékben gyengül a tudatos archaizálás egyéb vonalakon is. Archaisáló módszere a következő:

Képzőhalmozás, ill. régies képzők használata:

osztakozik /11.old./ járdal /23.o./
zengedezzünk /47.o./ híváságos /17.o./
fényesség /33.o./

Ritkán használt /elavult/ szavak, ill. tövek:

istápol /13.o./ gyámol /fn.13.o./
könyvek /=*lacrimae*, 19.o./ szüziség /19.o./
udvarol /39.43.o./ növelte/=nevelte 43.o./
fene/mn.65.71o./ híváság /49.o./ hévség /63.o./
imádva/=imádkozva, 51.o./ dallók /fn.pl.47.o./
mocskosit /17.o./ lobbád /15.o./

Igeidők használata:

a praet.perf. /ill. elbeszélő mult/
használata /az egyszerű multtal
/praes.perf.-mal/ felváltva, igen
mérséklletes.

A birtokos többes-jel /több birtok/:

forróságít, utódiról, de sergei /37.old./

Összetételek:

bőr-bog /29.o./, hirlelő-jel /29.o./
bün-bilincs /31.o./, főkirály, ős-
ellenség /43.o./ Bár talán a XX.sz.d.
eleji összetétel tendencia sarjadé-
kai, de szemléltetőek a fraterék ki-
fejezéskeresésére. /vö. ezzel szemben
Babits erősen XX.sz.d.-i összetételeit,
pl. viola-fuvalom /214/

Nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy bizonyos mértékben archaisztikus hatá-
suak a régies zamatu nyelvjárási saját-
ságok és a köznyelvben ritkábban hasz-
nált szavak és kifejezések. /A népnyelv
és az egyházi nyelv konzervativitása
itt kezét nyújt egymásnak./

mindgyarást /49.o./ mejjét/=mellét, 71.o./
rosszal perel /27.o./ sem hajt semmi
okra /15.o./ egy napot a másba ölt ő /49.o./
nem tunyálkodik, buzog /49.o./ stb.stb.

Ez Arany János primitív nyelvteremtésé-
nek szellemében történt.

A Szt. Imre himnuszefordításokban az
archaizálás inkább lazító értelemben
jelentkezik. A sacrális nyelvben ugyan

a klasszikus latin sokat vesztett tömörségéből egyházi beszélt nyelv szerepe folytán, azonban a századokon keresztül használt egyházi terminus technikusok hihetetlen nyelvi tömörségre tettek szert.

A szentek epitheton ornansainak végnélküli felsorolása azonban Kosztolányi stilusának sehogysem felelt meg és ezeket Kosztolányi változtatossá és laikus olvasók számára behizelgő könnyedségűvé tette.

- . -

Más, de módszer tekintetében rokon sikon találkozunk Kosztolányi archaizáló művészetével a Lear királyban.

Shakespeare színműveinek tárgya jórészt időtlen, részben azért mert idegen környezetből vette, vagy éppen azért vette innen, hogy az általános emberi jobban kifejezésre jusson. A királydrámák történésének ideje történeti adottság és csak a Lear királyban érzik szükségét annak, hogy a helyi mese tárgyát nyelviileg is kifejezetten a múltba helyezze.

Kosztolányi annak ellenére, hogy az archaizálásra is adott irodalmi programot /Shakespeare Pázmány nyelvén /214/6/ azonban itt sem akadémikusan jár el. Érezni azt, hogy nem lefektetett elvi megfontolásokhoz idomítja a nyelvét, hanem esetenként a hangulathoz megfelelő stilusmegoldást választja.

Ha az archaizálás nyelvi eredőit követni is tudjuk, korántsem lehet őt egy vagy másik archaizálási tipushoz kötni. Nyelvszemléletében az archaizálás tekintetében is számtalan elem munkál benne. Megtalálhatók a kódex-írók tapogatózó igyekezete a kifejezés irányában, meg Pázmány erőteljes nyelvének egy-egy vetülete, Arany János nyelvi hatása szembeszökő, és megtalálható főleg a népnyelv elapadhatatlan forrása, mely körülményességével, vagy rövidségével, hosszabb nyelvtani, vagy szóalakjaival a múlt érzetét kelti.

Szétválasztani ezeket az eredőket lehetetlenség. Kosztolányi itt érte el nyelvi kifejezőerejének tetőfokát, hol folyékony nyelvi masszából dolgozott.

A nyelvi megoldások megolvadva élnek benne és ebből merit és alakít ő mindig az alkalomnak megfelelően:

micsoda bal is szerencsém:

how malicious is my fortune.

/Shakespeare:Lear kir.III.5./

Elsőrangú szerepet játszik ebben azonban a magyar nyelv értelmi és érzelmi elemeinek, sőt legfinomabb izei és színeinek is alapismerete és főleg azoknak a módozatoknak tökéletesen átélt kezelése, melyek a magyar nyelvszellem alakulásában elsőrangú szerepet játszottak.

Kosztolányi nem nyelvtani elemeket rakosgat össze, hanem adequát nyelvi megfelelést teremt.

Hogy mennyire ismeri a nyelv kifejező-készségének minden csinját-binját, azt bizonyítja, hogy archaizálásra egyaránt használ fel egy kifejezésmódot és annak ellenkezőjét is. Aminek felhasználását egyebütt disszonánsnak tartotta volna, a megfelelő helyen alkalmazva a szükséges hatást éri el.

Mondatrend szempontjából igen változatos. Míg általában a mellérendelt tagolást részesíti előnyben, itt a kifejezés körülmenyességét /archaisztikus célzattal/ gyakran fejezi ki alárendelt szerkezettel. Gyakran él a mellékmondat közbeszúrásával, de mindig bölcs mérsékletet tanusít benne:

A veleje - amit fölfogtam - igen kárhozatos

Szive - ugy reménykedem - nincs benne
/I.2./

A mellérendelt tagoltság azonban itt is főelem és szolgál részben a beszédtempó szaggatottságának kifejezésére, részben - idegen mondatnani minták és a magyar régiség alapján - archaizálásra is. Ugy, mint egyéb fordításaiban a mondatok láncszerű felfűzésére igen nagy gondot fordít - a kötőszók képezik a legfontosabb láncszemet - ebben a fordításában viszont igen gyakran kötőszó-kihagyással él:

Alig jövök meg, e percbe máris szörnyű
hir fogad /II.1./

Tudd meg, merre van atyád /IV.5./

/Kosztolányi sokszor az idegen minta
szolgái fordításával kelt régies hatást,
de olyan kitűnő nyelvérzéssel válogat-
ja meg az eseteket, hogy legfeljebb az
idegen izt érezteti ezzel, de sohasem
az idegenség mellékizét./ A mondatrend
ezen típusai magukban nem adnák meg az
archaisztikus veretét, hanem csakis össz-
hatásukban minden egyéb eszközzel.

Kosztolányi minden nyelvi eszközt fel-
tud használni a régiesség érzetének fel-
keltésére, mivel jól ismeri nyelvünk
fejlődésének útját: irodalmunk nyelve
kezdeti fázisában - fordításiróddalom
lévén - igen erősen a latin nyelv ki-
fejezési formáihoz volt kötve, tehát az
idegenszerűség megfelelő beállításban
a régiesség érzetét is fel tudja kel-
teni bennünk.

Kosztolányi egész példahasonlatot vesz
át szószerint az eredetiből:

Ha pedig nem tudsz úgy mosolyogni,
ahogy a szél fu, tüstént megnáthásodsz
an thou canst not smile as the wind sits,
thou'lt catch cold shortly
/I.4./

de nem viszi tulzásba, nehogy a megértés
rövéására menjen. Az ellenkező megoldást
is felhasználja másutt: egy magyar olvasó
számára nehezen érthető példa helyett
magyar eredetű hasonlatsort/szójátékot/
használ:

tudod-e, miért fejedelem a fejedelem?
/Az eredetiben ehelyett egy tojásról
szóló hasonlatsor van/

Felhasználja az idegen nyelv rövidsége-
t, mely szószerinti fordítással a
kezdetleges módszer, tehát a régi for-
dítói gyakorlatlanság benyomását kelti:

ne többet erről - no more of that /I.4./

Mi hir? - What news? /IV.2./

miért ez? - whereof comes this? /I.4./

Azonban tudja a középkori fordítási gyakorlat másik formáját is otthonosan kezelni, az idegen szó tartalmi elemeinek maradéktalan visszaadására szolgáló halmozott kifejezésbokrót:

rangos méltóságod - authority /I.4./

természetéből ki-
vetkezett utálatos
vadállati lator /I.2./

Adott helyzetben a népnyelvben megőrzött /ill. annak érzett/ régiességeket is kitűnően felhasználja:

szemenszedett derék nép
men of choice /I.4./

összehorgoló eső

the to-and-fro conflicting Wind /III.1./

A magyar nyelv érzékleti tartalmának minden csińja-binját ismeri és sok helyen Arany módszerének visszhangja szólal meg.

A nyugati nyelvek - továbbképzés lehetőségeinek hiányában - a történetet sokszor névszó+ ige kapcsolattal fejezik ki. Ez az előadásmód a népnyelvben gyökerező körülményes kifejezésmóddal párosulva, ill. a magyar képes kifejezőkészségbe oltva egy komplex hatást /idegenség - magyarosság - népies - archaikus összehatásának/ elérésére igen alkalmasak:

eszembe idézted, amit már megforgattam fejemben
rememberest me of mine own conception /I.4./

számos kötél kötöz fiut apához
with a manifold bond is bound /II.1./

tiszte és kötelme
all particulars of duty /I.4./

ugy hat, mint egy kódexíró barát kutatása a fogalmi egyenérték után.- A naiv fráter /Aranyon keresztül szűrte/ hivatkozása /epikai hitel/ szólal meg:

nyilvánvalólag bizonyítja
which approves /III.5./
/szinről-szinre és valóban/Szt.Imre himn./215/

A nyelvi karakterisztikumok végtelen sorát - változatos kölcsönhatásaik miatt - összhatásukban tárgyalni lehetetlen, tehát egy nyelvtani rendszerű áttekintést nyújtunk:

I g e:

Ragozás:

Gyakori a feltételesmód használata függő idő gyanánt a szerénykedés kifejezésére:

könyörgök, bocsátanál meg uram.

mit kívánnál?

mit óhajtanál? /I.4./

Elavult igeidők használata:

felöltém

/A praet imperf. használata gyakori, de nem túlzott/

szokták volt annak előtte

tudomásod vagyon

gyümölcsözővé tettetted volna majdan /I.4./

jer, jövel /IV.2./

Igetövek teljesebb, vagy rövidebb alakjának használata:

megfeddette /I.3./

tanácslom /I.4./

természet figyelmezz/hear! /

vitt /-vívott/

mégysz /népnyelvi kontamináció/III.7./

rátámadott /IV.2./

kikémli /a köznyelvinél rövidebb tő/IV.5./

szörnyen kijátszta /IV.7./

Személyrag:

Az ikés ragozás pontos betartása archaikus hatásu:

rejtezkedel /II.1./

Igeidők:

7. Igeidők:

Kifejezőbbnek érzi a régies képző-
bokkal ellátott igéket. /Különös
népszerűségnek örvendő az iteratív
és deminutiv képzők/:

rejtezkedel /II.1./

hog̃y társalkodjam azzal /I.4./

A deminutivis verbunképzés azt a
cél-t szolgálja, hogy az ige az alap-
szó érzékletes tartalmát is hordozza:

kimódolom /II.1./

doktorol̃ja /IV.7./

Népnyelvi formák:

a nagy düh elcsihedt

the great rage is kill'd in him /IV.7./

ha nem sérénykedsz /I.5./

Absztrakt igék helyett érzékletes
syntagma-kapcsolatokat teremt:

mi vastagítja ezt - as may compact /I.4./

kerekét oldott - he f fled more /II.1./

a király kezére jár
he is comforting the king /III.5./

lobbadozom és követelőzőm /I.4./

Idegen szavak régies hatása:

doktorol̃ja csókom

let this kiss repair /IV.7./

istápolhassam - sustain /III.3./

Igekötők használata:

Hátravetés:

hog̃y|ösmerjenek rá /II.1./

hog̃y söpörje be /III.1./

Igekötő elhagyás, ill. szokatlan, folya-
matos funkció használata:

másítsd a szándokod /I.4./

egymásra bujt bennünket /I.3./

kinek szava mérgező enyémet /I.3./

Szokatlan igekötők, ill. igekötők
szokatlan használata:

kifortyan egy semmiért /I.3./

ha elfogadja őt /=fogadja/ /I.4./

a bosszum, melyet meg kell állnunk
áruló apádon /III.7./

Választékos, ill. ritkábban használá-
tos igék:

munkálj /=work/ /II.1./

hogy elveszits /=megölj/ /II.1./

felejtí tisztét - scant her duty /II.4./

Szokatlan, ill. idegen vonzatok:

én állok hibáért - the fault I'll answer /I.3./

ha sirsz ezen egy könnyüt is /I.4./

hogy rettegjem a törvényt
to fear judgement /I.4./

udvarolják a szenvedélyt
smooth every passion /II.1./

Magyaros nyomósítás:

tudván-tudom /I.4./

Akárcsak az igeképzés ill. ragozásból
is látható Kosztolányi archaizáló mód-
szere, mely kétségtelenül sok rokonsá-
got mutat Aranyéval. Azonban tudákosab-
ban ható szóalkotásai is szervesen bele-
illeszkednek a felkelteni kívánt han-
gulategységbe. /216/

Baráth megállapítása Kosztolányi ar-
chaizáló hangjáról, mely szerint "ez
legtöbbször az irodalmi régiség hangu-
latába ringat, néha azonban a nehézkes
megfogalmazás a fordítások nagy kárá-
ra van"/217// - nem fedi a valóságot.
Kétségtelen, hogy Kosztolányi nyelv-
szeti tanulmányai tudákos kifejezése-
kre ragadták, azonban ezek beleolvad-
nak a költői egységbe és a primér in-
tuíció érzetét kelti.

Impresszionista diszkultusz -
diszitetlen eszköztelenség.

E két ellentétes stilusmegoldásnak jelentős szerepe van abban, hogy Kosztolányi fordítói munkásságát két korszakra tagoljuk. Míg első korszakában az állapot és körülmény hangulati kifejezésére számtalan segítő-eszközt használ, addig második korszakában a jelzők, határozók, hasonlatok stb. tulrakása megszűnik. A szavak kifejezéstartalmának értelmi és érzelmi síkon való leszűrődése a nyelvészeti kutatás, ill. a lehiggadás eredménye. A hangulat pregnáns kifejezésére később már megtalálja a tartalom-formai egységből egyedüli lehetőségként adódó egyetlen szót./218/

A jelzőkultusz Kosztolányinál nem mint a kor stilussajátsága jelentkezik, hanem az érzelmi lendület vetületdés a szavak izének elmosódott voltából adódik. Rokon egyrészt fordítószerzeteink ügykezetével, az idegen nyelvi egyenértékű maradéktalan visszaadására, másrészt a fiatal lélek színes látásának eredménye. A nyelvi izlelgetés a Nyugat költőinél megokolt, hiszen eddig egész ismeretlen hangulatokat kellett átplántálniak. Az idegen nyelv varázslata elmosódott, jelentéstartalmával is még határozatlanná tette a kifejezés megvalósulásának érzését. A benne felgyülemelő életérzés színpompája egész hangnemét magasabb sarkba emeli és a jelzőkultusz ennek a lelki pleonazmusnak csak egyik megjelenési formája.

Különösen feltűnően hatott ez a nyelvi sajátosság a nyugat szűkszavu és nyelvi tömörségében páratlan francia költészetével szemben. A clarté és précision nemcsak nyelvi magánvalóság, hanem világnézet, melyet tartalmi oldalról a tömör rövidség táplált. A modern francia líra az évek hosszú során át érő különleges zamatu lelki agóniák szürete és ebbe Kosztolányi, a maga látszólag problémátlan könnyességét oltatta bele.

Minden grammatikai kategóriát felhasznál
a hangulatok, a körülmények színeinek
fokozására. Igen elcsodálkozott volna
Jammes, ha hitvallását ilyen "barok" egy-
szerűségben látta volna viszont:

... szelid derűben,
Alázatos szeliden, egyszerűen
d'une façon aussi simple
qu'il est possible
/Jammes: Prière pour être simple/

Első korszakának állandó jelensége a
teljesen önálló jelzőkultusz. Az eredeti
alkotás nem a megvalósulás végcélja,
hanem csak lelki ugródeszka, csak egy
pozitív kiindulási bázis, melynek néha
tényleg csak vonalvezetése azonos a
fordítással. A fiatalság forrongó lel-
külete veti ki látáit:

Kosztolányi első korszakában diszitó
elemeivel leginkább azoknak az írók-
nak az oltárán áldoz, akik legközelebb
állanak szívéhez. Az átélés mélysége
egyenes arányban áll ifjui hevének tul-
áradásával. A vonzódást akarta felük
kifejezni./A századvégi francia lírá-
nak ugyan a legidegenebb módon rótta
le adóját és legbővebben a kedvelt
Jammes lírájának jutott a lírai exal-
táció bőségszarujából/:

forradalmas görcsbe szynlő
enproie de la rebellion
/Leconte de L:Le mort de lion/

szép, kicsiny, sötét ölü négerlány
une petite negresse
/Jammes: Tu riras =
Az árva ördögöt.../

tüzes és fényes ünnep
tout paraissait une fête
/Maup: Un coup de soleil/

S jött a kevély, lebegve járó
Ukrajnai nemes tatár ló

...he was a noble steed
A Tartar of the Ukraine breed
/Byron: Mazeppa/9./

Egy jó pohár sört, habzót, frisset, olcsót.
Have no objection to a pot of beer
/Byron:Beppo/48./

A Beppoban azonban már a lehiggadás jelei mutatkoznak /általában csak egy pótjelzőt használ. Később ezek az addicionális jelzők elmaradnak és pusztán a jelzők átértékelésével helyezi át a hangulat síkját az értelmről az érzelmire:

Földi kincset nem vesz ő fel
Diadema despicit
/Szt.Imre himn./19/

- . -
Jóság, égi jósa
Campus charitatis
/Szt.Imre himn./27/

- . -
szüz, akár Diana
she hath Diana's wit
/Shakesp:Romeo/I.1./

Az egyéni tulhangoltság mellőzése
/ill. abszolút pontosság/ szinte számszerűleg igazolható:

...ki vissza hi majd, ~~kétszázszáz~~
Kétszázszázszáz olyan boldogan

...and call thee back
With ~~twenty~~ hundred thousand times more joy.

/Igaz, hogy Szász Károly és Telekes az örömnél még ezt a fokát is tulajdonnak találta:

Szász: Hogy visszahívjon huszezerszeres
Örömré

Telekes: ...s hívjon vissza százszor
Több üdvre /~~218~~/ /Romeo, W.3./

A jelzők túlradásával egyidőben jelentkezik egy látszólag ellentétes tünet, a színtelenné koptatott jelzők használata. Azonban a "bus, vad, furcsa stb." szinte szerepét vesztett szótagelemként szerepel, utón-utfélen találkozunk vele, akár olyan helyen, hol helyzeti értékének kellene lennie, akár mint pusztán hézagöltő elemmel./219/
Ezeknek a jelzőknek sűrű használata azonban kortünet volt, mely Kosztolányi második korszakában minimális mértékre csökkent.

A disztítés azonban nemcsak egyes külön grammatikai tényezőkre korlátozódik, hanem egész syntagmákban is jelentkezik:

/Éppen Jammes-ot, az "egyszerű költőt"
halomzza el leginkább ezekkel az értel-
mezésszerű gondolatpárhuzamokkal/:

A kedvesem csak neveti, megveti

Mon amie le croit bête

A szeme bársony, enyhe csend

Ses yeux sont en velours

Megcsipte a légy, a darázs

La mouche l'a piqué

Annyit kocog, boklász, tipeg

Il a tant travaillé

Cseresznyét ettél, ropogóst

T'a mangé des cerises

/Jammes: J'aime l'âne ≠

Ez a diszitó hajlandóság azonban nem áll fenn minden nyelvtani kategóriánál. Kosztolányinál a fogalmi tényezőknek nem jut elsőrendű szerep, pusztán az értelmi tartalom szükségszerű hordozói. A körülményt, ill. a hangulati hatást indukáló elemek uralkodó szerepe Kosztolányinál a közvetlen mondanivalót másodrangú szerepre degradálja. Absztrakt fogalmakkal való körülhatárolást a fordításban is lehetőleg kerülí:

Fényes, bohó ruhákba

Masks of all times and nations

Szóval gavallér, büszke és babéros.

In short, he was a perfect cavalliero.

/Byron: Beppo/3.33./

Egész egyéni Kosztolányi szókezelésében az összetételek viszonylagos elhanyagolása. A Nyugat összetett-jelző kultusza túl mesterkéltnek tetszhetett Kosztolányinak, mert annak ellenére, hogy a nyelvalkotás újfajta izeinek a Nyugat által kultivált leggyakoribb módja volt és a legkönnyebb fogást szokatlan, összetett izek keverésére, Kosztolányi ritkán él vele. - Eleinte mult századbeli formája szólal meg, mint kezdeti kísérlet:

S párás sebajka csendbe gőzölög

La poupre du combat ruisselle de ses flancs
/Leconte de L.:Le coeur de Hjalmar/

A csók-csatán

Dans cet accouplement
/Maupassant: Au bord de l'eau/

Műfordítói pályája során később is takarékosan bánik az összetételekkel, legfeljebb Szt. Imre himnusz fordításai-ban mint a primitív nyelvelvétel eszköze jelenik meg a régiesség érzékeltetésére:

bőr-bog/29.old./, hirlelő-jel/29.old./
bűn-bilincs/31.old./

Shakespeare-nél néhány összetétele a keresett eredetiség kirívó példája:

tömlőc-őr - gaoler
pohár-öntő - cupbearer
hamar-ital - rash potion
/Shakespeare:Téli rege/I.2./

Az összetételeket már kezdettől fogva igen nagy higgadsággal kezeli, legtöbbnyire pontosan igyekszik magyarul visszaadni, vagy hogyha ez nem lehetséges, feloldja:

madár-nem-látta tájon
unbreathed in-clime
/Swinburne: Ave adque vale III./

halódó-őzike-sóhaj
to sigh, as 'twere
the mort o' the deer

tükör-mosoly
smiles, / As in a looking-glass
/Shakespeare:Téli rege I.2./

Friss hajnalarccal

With shining
Morning face

buborék-dicsőség

bubble reputation
/Shakesp:Ahogy tetszik - Idegen költők, 50./

Második korszakában általában nem halmozza a hangulat diszeit, hanem igyekszik az eredeti tartalmat, hangulati előjeleivel, azonos szerkezetben visszaadni. Kapóra jön neki, hogy Shakespeare-ben ugyanis a nyelvi kifejezőkészség pazar változatossága fogadja, melynek kongeniális fordítása nyelvi kifejezésének tárházát egészen igénybeveszi.

Alapjában nem sorolható ebbe a diszitó kategóriába az igék bőömlésű használata. Ezek Kosztolányinál nem pusztán a hangulat egyénítésének szolgálatában állanak, hanem a filmszerű láttatás eszközei, mellyel sokszor az eredeti álló, tablószerű ábrázolását szemünk előtt filmként lepergeti. Ritkán található az igék öncélú pazarlón változatos alkalmazása:

Sir röp } ballottent
röpül... }
mivel... }

/Verhaeren: Le Vent/

lenn háziludak csapata zajog
lomhán topognak, lábuk összedermed

Mais leurs frères repandus dans la plaine
Engourdis par le froid, cheminant gravement

/Maupassant: Les oies sauvages/

És csacsógott, csicsergett és szavalt
Talking, she knew not why and cared not what
/Byron: Beppo, 69./

Sokszor az egyhanguság élénkítését célozza:

Ki csodálkozott...
Aki hallotta...
...is halotta

Quiaentendu (3-szor)

/Maupas: La salle a manger/

Nem önt szeretem én
...se bájol
nem félek...
és nem gyulok fel...

ce n'est pas vous, non, madame, que j'aime
ni...
ni...
ni...

/Gauthier: Chinoiserie/

Értelmi elemek a kifejezésben.

Kosztolányi a szavak fogalmi tartalmának is kiváló ismerője. Különösen észrevehető ez fordítói munkásságának második korszakában, mikor a nyelv különleges zamatait végigizlelte és szokatlan színeiben már megfürdött. /219/6/

Kosztolányi ott is a nyelvkezelés mesterének bizonyul, ahol a szavak értelmi jegyein van a hangsúly, mint pl. a szójátékokban. Ugyan ebben nemcsak Kosztolányi játékos ügyessége jut kifejezésre, hanem legtöbbször a szavak hangalakja lesz a domináló elem, különösen mikor a rimben fordul elő:

...szívébe kín dult

...futásnak indult

/Maupassant: A paraszt Vénusz/

eretnek - szeretnek

bakacsint - bekacsint

/Byron: Beppo, 71.2./

A riposozt fegyvereinek villogtatásában Kosztolányi szójátékos talentuma bő teret talál és a euphuizmus arzenáljának nem méltatlan tolmácsolójává lesz /Shakespeare: Romeo II.4.-ben még alaposan meg is toldja Shakespeare szójátékát, vagy a Mercutioval való szópárbajban egész elszakad Shakespeare-től/.

Kosztolányi mindig megtalálja a követendő utat a szójátékok színporkázásának átültetésében, nem szövegeket magyarít, hogy az olvasót egy idegenszemlélet talánya elé állítsa /tehát az egész képsort magyarán közérthetővé teszi/, de máskor az archaikus iz kedvéért követi, ha érzékelhető tartalmat tud vele magyar olvasó számára közölni. /1.93.old./

Kosztolányi a szavak valeurjével /ugy értelmi, mint érzelmi sikon/ intuitive, sőt stilisztikailag is teljesen tisztában van. Nyelvhasználatában alig akadnak disszonáns elemek, melyek az értelmet tulságos ferde síkba, főleg provincializmusba/ szorítanák:

Igen kucorgó, így tehát pazér

/Shakespeare: Romeo, I.1./219/6/

A bírálat Téli rege fordítását ezen a ponton kezdi ki némi joggal. Kosztolányi védekezése nem egészen meggyőző./22o/

Purizmus.

Mint tudatos nyelvművelő a magyar nyelv mély szeretetével és csodálatos tiszta nyelvérzékkel üzte purista tevékenységét. Itt is inkább előbb indult el a gyakorlati megvalósítás terén és később foglalta össze elvi megállapításait. Pontosan követhető purista munkájának megindulása a Modern költők 2. kiadásában /1921/, hol - minden beharangozás ellenére is - egyéb változtatást alig tesz, minthogy a korabeli divatos idegen szavakat az 1914-es első kiadásból gondosan kigyomlálja úgy az "előszó"kból, mint a versekből és mindenütt megtalálja a szó pontos értelmi és hangulati egyenértékét. A kiirtott kifejezések leginkább a Nyugat kezdeti korában divatos francia szavak voltak:

Modern költők:

Th. Gauthier:

↓ 1914 1921

groteszk	furcsa
polémia	vita

Leconte de L.:

egyéniség-kultusz	egyéniség-tisztelet
svádája	szóbősége

Ch. Baudelaire:

dandy	világfi
bizarr	különös

Maupassant:

sportolt	tornázott
palettáját	festéktálcáját

S. Rodhomme:

romantikus	regényes
------------	----------

Heredia:

probléma	fejtörő
kórus	kardal stb.

Idegen /főleg latin/ szavakat második korszakában csak hangulatfestésre /komikum/ használ. A Szt. Imre himnuszokban a sacrális nyelv érzékeltetésére legtöbbször csak egyházi terminus technikusokként fordulnak elő, de itt is bölcs önmérséklettel jár el: regula, glória, virtus, stb.

Zenei elemek.

Kosztolányi azonban nemcsak a szavak fogalmi tartalmának és érzelmi értékének művésze, hanem megszállottja a költészet zenei elemeinek is. Itt elsősorban a rimeire gondolunk, de nem szabad figyelmen kívül hagynunk az egyes szavak hangszínezetének elemi hatását sem. A fordításaiban használt szavak sokszor a hangulat evokatív parancsára kelnek életre, nemcsak értelmi, sőt hangulati komponensekből, hanem az elvileg tagadott hang- és tárgykép misztikus kapcsolatában. Ha az összefüggések itt nem is magyarázhatók, Kosztolányi szóbüvészetének varázslata éppen az, hogy érzékelhetetlen távolságokat is tudunk jelölni.

A szavak láncolatának csengés bongása leginkább tartotta igézetében a modern írók között. Az Ilona c. versében csilíngelő önfeledt játék még a műfordítói kötöttség guzsában is elragadja.

A szójátéknak a rimmel való összekapcsolása Kosztolányi művészetére jellemző példa:

Bátor remeke az elgondolásnak

...
Az evezőset hívják "gondolás"-nak
/Byron:Beppo, 19./

Dajka: Jó emberek, igen, tegyétek el.

A bus napon pihenjen tokotokban

Muzsikus: Bizony tinektek erre okotok van.

Nurse: Honest, good fellows, ah, put up, put up

For, well you know this is a pitiful case.

Musician: Ay, by my troth, the case may be amended
/Shakespeare:Romeo, IV.4./

Sokszor meg az idegen eredetiből csihol szójátékot, rimet és értelmi rezonanciát:

A tündérvár, mit érc fed és pala

Ainsi que dans un conte un palais de metal
/Maupassant: Le mur/

Kosztolányi azonban nemcsak spontán alkotó, hanem saját művészetének intuitív egyetemi tanára is /221/ Az érzékelhetetlen lényegét ugyansokszor igazán csak neki sikerül közelhozni hozzánk./A rim bőlcselete /222/

Igazságtalan lenne általánosítani, hogy Kosztolányi a rim vezette az alkotásban /223/, de kétségtelen, hogy asszociatív kapcsolatai között egy közvetlen sor vezetett az értelmi elemeken keresztül, mely a hangszínek rokonságából adódott.

Ha talán tulzott is az a kakukfióka-megjegyzése, melyet Byron fészkébe rakott bele "a rim, a vers ura" /Beppo, 21./ mindenestre sokszor tényleg "egyenrangú játszótárs"/224/ és nem halott eszköz.

A rim keletkezése sorrendjében eredeti formája az alliteráció, megvesztegető szonglőreszköz, de mesterkéltebb, tudatosabb átélést kíván, mint a sorok végének összezsengése /inkább ~~is~~ Babits és Tóthnak alkalmas eszköz/ nem is csodálható ezért, hogy Kosztolányi nem él vele gyakran:

Hadarva a hulló habot

And dashes the ascending waves
/Byron: Mazeppa, 14./

A magánhangzó alliteráció ritka, de művészi példái:

Kinyult, kimult az árva pára

His first and last career is done
/Byron: Mazeppa, 13./224/6/

A teljes rim viszont, egész a kinrimig, sokszor tovaragadja. - Első korszakában néha még teljes odaadással átengedi a vezetést a vezetettnek és hogy nem lesz mégsem a "néger csörgőjének" hangja, ezt csak Kosztolányi egyéniségével való szoros egységének köszönheti. /Ugyan Babits "rikító"-nak nevezi rimeit./225/ /

Kosztolányi rimei egy dimenzióval kitágítják a költészet zenei formájának hatáskeltő erejét, egy tökéletességében disszonáns akkorddal, mely ugyan egy teljesen idegen elemet visz bele az átélés komplexumba, de Kosztolányi egyénítő erejével nem az eredeti tartalom anarchikus átlényegülésébe visz át.

Első korszakában még javában burjánzanak a rikító rimek:

Szivébe kin dult - futásnak indult
/Maupassant: A paraszt Vénusz/

Kóris - ór is / Aszu - a szu
/Dehmel: Tikkadt lég/

A rimek játszi magabizása egész más színezetet nyer azonban Byron szatirájával párosulva. A két költő lelki távolállása itt kerül különböző sikon correspondenciába. Bár más, de valami rokon hangulati tartalmat kölcsönöznek a rimek, annak ellenére, hogy a szándék öncélu volt. Byron rimei az egyetlen értelem, a görbe tükör szolgálatában állanak, Kosztolányinál sokszor öncélu elidőzés, elandalodás nyugvóhelyei, de ez a "hunyor" itt nem disszonáns:

Már sok tüzet látott, erkölcsmintás,
És meg se kottyant e pogány kacsintás.

És egy pót-férjre gondolt szevedéllyel,
Főképp azért, hogy védelmezze éjjel.
/Byron: Beppo, 81.29./

Ezek a tartalomba berobbanó disszonáns kajánságok állásfoglalást jelentenek mindennel szemben, ami a puritán élet-szemlélet ünnepélyességét, az élet komolyságát jelenti, de Kosztolányi kiáll a rimeinek ezekért a tulajdonságáért is és elítéli azokat, akik "egy merész rimet már szeméremértőnek tartanak"/226/

A költői hangszerelés nehézkes, ólmos ékszereit kortársainak hagyja /Tóth stb./ de hisz ők is visszaélnék vele, ha nem is Kosztolányival azonos sikon. Ő maga viszont a "rimek aranybilincs"-ében, ebben a "dallamos börtön"-ben tud igazán táncra perdülni./227/

A második korszak már a rimek rikitó csengését nem használja mint egyéni stílusfordulatot, a rimek beleolvadnak a stílus tartalom-formai egységébe, nem akarnak kihívóan disszonáns elemet belevinni. Higgadtság, önuralom jellemzi a rimkezelést, tiszta rimekkel gyakran találkozunk, de a pongyola rim sem ritka, míg végül Shakespeare-nél a klaszszikus önuralom a rimtelen iambusokba konkludál. Csak ott ad Kosztolányi rimet, ahol az eredeti, pedig milyen pazarul onthatta volna itt a fiatal Kosztolányi bőségszaruját, de a rim már nem öncél, csak "jámbor szolgál".

Kosztolányi átmeneti korának
stílusfejlődése.

Az előbbieken Kosztolányi stílusfejlődésének horizontális keresztmetszetét adtuk, azonban szükségesnek mutatkozik egy vertikális áttekintés is, mely megmutatja, hogy mi módon nőtt ki Kosztolányi a múlt század irói eszközeinek használatából.

Mivel két különböző fejlődési fázisba tartozó alkotás összehasonlításnál mindig fennáll annak a veszélye, hogy a számtalan tényező összeszövődésének téves felbontása hibás következtetésekre ad alkalmat, ezért vertikális vizsgálatunk számára ugyanazon eredeti költemények/Maupassant: Des Vers/1908 és 1923. évi feldolgozását választottuk. Az 1908-as első kiadáson Kosztolányi sok javítást eszközölt, az 1923-as kiadásban már ezen új formában adta közre. Még így is azt az időbeli távolságot, mely a verseskötet 1. és 2. kiadását elválasztja, több ok folytán tárgyilagosan lemérni elég nehéz, bár egy világháború viháradult közben.

A 2. kiadásban eszközölt változtatások és javítások nem tükrözik teljes hűséggel azt a fejlődést, mely 1908 és 1923 között Kosztolányiban végbement, főleg azért nem, mert a nyomtatásban egyszer már napvilágot látott szöveg – mindeníróra – a saját szavai iránt érzett elfogultságot kelti fel.

A 2. kiadásban így számtalan hely maradt eredeti formájában, melyre egy kis csiszolás ráfért volna, sőt a maga egészében a változtatások voltaképp csak kisebb stíláriis javítások.

Az eredeti századvégi hangulat és erotikum maradéktalanul előmlik a 2. kiadáson is és ezen Kosztolányi az anyagi hűség megsértése nélkül nem is változhatott volna. A "lágý, langý, langýos" és hasonló kifejezések azonban talán szóhangulat festő voltuknál fogva kevesek lehettek neki. Azonban a 2. kiadásban már enyhítette a túlságosan manierós kifejezéseket:

m reszketeg - nevetett
/A szerelem vége/
bágyatag - hallgató
/A paraszt Vénusz/
merengve ült le-oda ült le
/Fölfedezés/

Kosztolányi a 2. kiadásnál - mint általában minden fordításában - azt tartotta elsősorban szem előtt, hogy a fordítás egy egységesen folyó magyar alkotás benyomását keltse. Ez elsősorban magyaros szórendjének és mondatfűzésének köszönhető. Különösen értett Kosztolányi a kötőszók és határozószók használatához. Nem sajnált értük akár hangulati, akár értelmi diszítőelemet feláldozni, mert érezte, hogy a határozószavak a nyelv természetes folyásának egyik legfontosabb kellékei:

1908 /1/ 1923 /2/

nagy vasdorongként és vasdorongként
s örült tüzes szókat és esztelen szókat
/Maup: A paraszt Vénusz/

/1./ Hő vágyra tárva kelyhét
/2./ És "vágyra tárva kelyhét"
/A szerelem vége/

/1./ Vad butól állt el a lehelletük
/2./ Egyszerre elakadt lehelletük
/Az utolsó kaland/

Viszont a kiforratlan sortöltő határozószókat később elhagyja:

/1./ Lomhán, fagyos lábakkal ment csak ő itt
/2./ A lány fagyott lábakkal bandukolt

A közbeszurt mellékmondat is elmarad:

/1./ S a lány szívébe, bár vénségbe tespedt...
/2./ Féltékenykedni kezdett s az öregbe...

A mondátszerkezetet, melyet szaggatott balladás elbeszélés módnak is lehetne értelmezni, de amely Kosztolányinál nyilvánvalóan a helyszüke nem éppen jól hangzó tömörsége, a 2. kiadásban már fel tudja oldani:

/1./ Megfogta s ment, elérték már a kunyhót...
/2./ Karonragadta és mikor a kunyhót
Elérték,...

Az 1. és 2. kiadás közötti fejlődés az egyszerűség felé, leginkább a tulcifrázott diszitőelemek csökkentésében mutatkozik meg:

- /1./ S feltette enged a torzarcu Szörnynek
- /2./ Engednie kell végül is a Szörnynek
- /1./ S meredt, fagyos fényben hevert a sik
- /2./ És mozdulatlanul hevert a sik
- /1./ Kegyetlenül fájó féltést lopott
- /2./ A lány végyat lopott

A crescendót kétségtelenül fiatalságának temperamentuma, örökség és titánság keltette benne, a 2. kiadásban már megtalálja - a megmaradt hangulati emelkedettség mellett is - a középutat:

- /1./ bőszt düh /2./ harag
- /1./ vérszomjasan /2./ vágyokt rá

A borzalmas, titkosatos sötétség és a rémségek szintén a romantikus irodalmi hagyatéka számlájára irandók:

- /1./ S a borzalom nyomába lépett
- /2./ Furcsa és sötét lett
- /1./ Tekintetük vadul kereszteződtek
- /2./ Egymásra néztek

A századeleji idegenszó-mánia is letompult:

- /1./ Furcsa démon
- /2./ Sánta ördög
- /A paraszt Vénusz/
- /1./ Az utak arabeszkjén
- /2./ A furcsa kacskaringón
- /Az utolsó kaland/

A magyar népelet szókincse 1923-ig megéri benne és szóhasználatának integráns része lesz:

- /1./ Mint a gyapjupamacs a vén subán
- /2./ Mint kecskeször^akiKoszlott subán

Az 1. kiadásban még gyakoriak nagyképű századeleji összetételei. A 2. kiadásban már megtalálja az eszköztelenebb kifejezést:

- /1./ A jégcsóktól megreszketett
- /2./ Félt a leány és reszketett
- /1./ Lehuzta földre a nagy félelemsúly
- /2./ A rettegés egészen megviselte

A többi stilussajátságok is ilyen mértékben értékelődnek át.

Kosztolányi műfordításainak

jegyzéke. /233/

- Guy de Maupassant összes versei Bp. 1909.
 A páduai hercegnő Oskar Wilde /M.kt.563/4/ Bp. 1909.
 A szeleburdi: Molière /M.kt.617/18/ Bp. 1911.
 /Bemut.Nemz.Szinh.1910.XII.17./
 Bourbouroche és négy kis bolondság
 Courteline, Georges. /Mod.kt.121./ Bp. 1912.
 Boldog házasság. P.Nansen. /Mod.kt.141/2./ Bp. 1912.
 Urnó és komorna. vigj. /Mod.kt.161/2./ Bp. 1912.
 /Bemut.Nemz.Szinh.1912.V./
 Tristan. Th.Mann /Mod.kt.168./ Bp. 1912.
 A két Pierott vagy a fehér vacsora.
 Verses egyfelvonásos. Edm.Rostand. /M.kt.704/ Bp. 1913.
 /Bemut. Madách Szinh.1919.
 A smokk. Jules Renard. Regény. /M.kt.277/81./ Bp. 1913.
 Mérföldkövek. Szinj. 3.felv. Arnold Bennet
 és Edward Knoblauch Bp./1913./
 A csöndes férj. Tristan Bernard. regény
 /Tevan kt.34/5./ Bcsaba 1913.
 Május királynője. Pásztorj. 1.felv. Gluck
 Szövegét írta Favart és Kohlbeck után Bp. 1913.
 A sárga kabát. Kinai szinmű 3.felv.
 Harry I. Benrimo és George Hazelton Bp. 1914.
 Modern költők. /Az Élet könyvei/
 /Tetemesen bőv.kiad.1921./ Bp. 1914.
 Ronda tanár ur. Heinrich Mann. /Tevan kt.51/5./ Bcs. 1914.
 Mazeppa. Byron Gyoma. 1917.
 Aki ölt... Regény. Claude Farrère
 /Atheneum kt.52./ Bp. 1918.
 A pokol. Regény. Henry Barbusse. Ford.
 Karinthy-val. Bp. 1918.
 Tisztítótűz. H. Bernstein. Szinmű. Bp. 1918.
 Az új Gulliver. Berry Bain. /Galántai kt.12./ Bp. 1918.
 Két elbeszélés. Balzac. /Mod.kt.580/1./ Bp. 1919.
 Wilde Oszkár és én. Lord Alfred Douglas. Bp. 1919.
 Beppo. Verses elb. Byron. Bcsaba./1920./
 A különc. /A rebours./ J.K. Huysmans
 n /A Kultura kt.14./ Bp. 1921.
 Salome. Oskar Wilde Bp. 1921.
 Batuala. Néger reg. René Moran. Bp./1922./
 Don Juan nagyságák. Marcel Prévost. Bp./1923./
 Dorian Gray arcképe. Oskar Wilde. Bp./1923./
 Firenzei tragédia. A szent parázna. O. Wilde Bp./1923./
 Guy de Maupassant: Versei és első elbeszélése
 2.kiadás Bp./1923./
 A négyek regénye. Bourget.
 /Regényírás művészei 43./ Bp. 1924./
 A napló. Goethe. Bp./1925./

A szerelem sivatagja. Mauriac.	Bp./1925./
/A regény mesterei./	Bp./1926./
Iszalag. Reg. P.Sandre.	Bp./1926./
Robert és Marianne. P.Géraldy.	Bp./1928./
Oscar Wilde költeményei.	Bp./1930./
Szent Imre himnuszok.	Bp./1930./
Romeo és Julia. Shakespeare.	Bp./1930./
Téli rege. W.Shakespeare.	Bp. 1931.
Kinai és japán versek.	Bp./1935./
Mai amerikai dekameron.	Bp./1935./
Sz.Lajos király hidja. Thornton Wilder.	Bp./1936./
Évike tündérországban. Lewis Carroll.	Bp. 1943.
Lear király. W.Shakespeare.	
K.D. Idegen költők.	
/Sajtó alá rendezte és bevezette	
Illyés Gyula.	Bp. 1943.
Racine: Athalia. /Uj könyvtár 10./	Bp./1947./

U T Ó S Z Ó.

A stilus eredőinek vizsgálata lélektani sikon egy synchronikus összhatás kömplikált szövedéke, melyben a milió /tásadalmi, nemzeti és kortényezők/ és az egyéni temperamentum sokszor kibogozhatatlan színes egységbe tömörül. Végeredményben azonban minden írói alkotás az ihlet, az intuición megfejthetetlen rejtvényéből születik és ide a filológiai kutatás már nem tudja követni a költőt.

Az ascendens uton haladó kíváncsiság utja tehát örökre el van zárva, azonban a descendens ut az alkotáson keresztül sok lélektani, szociológiai, stb. eredőre enged következtetést. A nyelvi alkotás számtalan kölcsönhatása diachronikus és synchronikus reétegeivel ezer fossilis elemet őriz meg, melyek mindmegannyi jól-rosszul megfejthető tényezői a magyarázhatatlan egésznek.

A műfordítások analízisében némileg könnyebb a teendőnk a stilustényezők kibányászásában, mert a lelki tényezők-ből sarjadt nyelvi kiteljesedés távol-ságát van mihez mérnünk. Néha ugyan ez a bázis, melyet az eredeti alkotás jelent, nem képez kimondottan szilárd kiindulópontot, de az összes lélektani és stiláris szempontok számbavétele úgy a költő, mint a költő műfordító oldaláról mégis lényegesen fontosabb megállapításokra ad alkalmat.

Fejtegetésünkben vigyáztunk arra, hogy a költői nyilatkozatoknak ne tulajdonítsunk megdönthetetlen autoritásértéket és elsősorban magukból az alkotásokból indultunk ki.

Az eredők kusza szövedéke sokszor nélkülözhetetlenné tette, hogy egyes lélektani és stiláris elemek többször kerüljenek a vizsgálat fénykörébe, de még így is számtalan elemet hagyagoltunk el az áttekinthetőség kedvéért. /Verstani kérdésekre nem tértünk ki, mivel szerintünk erősen vitatható kérdés az, hogy-a magyar költői nyelv

példátlan formagazdagága mellett is-egyes versformák különböző nyelvekben azonos hatást váltanak ki, ill. hogy a "kucorgó"/228/ pontosság a versforma átvételének helyes módja-e?/

Néha kitértünk korabeli stiláris párhuzamokra is, hogy Kosztolányi stílusalkotó érdemét szélesebb fénykörbe vonjuk, azonban külön részletesebb megfigyelést szenteltünk a Nyugat fordítói munkásságának, nehogy a felhozott példák esetleg csak egy kikapott hibáztatás jellegét viseljék.

Nem tudtunk kitérni az olasz és spanyol nyelvből fordított költeményekre, részint az olasz nyelv és irodalom ismeretének hiányában, másrészt mivel a spanyol eredetiekhez nem tudtunk hozzájutni. Ezzel szemben tudatosan hagytuk ki a segédnyelvből vett fordításokat /Modern költők, Kinai és japán versek/, mivel a tulsok fénytörés követése esetleg helytelen utakra vezetett volna.

Nem akartunk abba a hibába esni, mint Kosztolányi egyes bírálói, kik az eredeti mű nyelvének ismerete nélkülettek nyilatkozatot pro vagy contra, /229/ és így voltaképp egy Kosztolányi írói arcán keresztülszűrt képen nem az eredetihez való viszonyát, hanem egyéniségének új színeit nézték.

A fordítások helyessége, az anyagi, alaki és hangulati hűség kérdése tekintetében ~~általában~~ álláspontot nem foglalhatunk el, mivel az anyagi és alaki hűség szempontjából e dolgozat voltaképpen Kosztolányi műfordítói hibáinak gyűjteménye lenne.

Az egyéni formanyelvre való áthangolás azonban szintén lehet helyes műfordítói állásfoglalás és igen vitatható kérdés, hogy vajjon nem az-e a részben helyes műfordítói álláspont, hogy úgy fordítsuk le a költői művet, hogy olyan alkotás jöjjön létre, ahogy az idegen költő írta volna, ha magyar. Ezen felfogás azonban az egyéni értelmezések ingoványos talajára vezetne bennünket

és ha néha nem is tudtunk szabadulni az olvasó lelkesedésétől, szolgáljon mentségünkre "Művészi ítélőképességünk perbe-száll bíráló ösztönünkkel. Valóság és káprázat... A küzdelem a káprázatot javára dől el"/230/

Ha voltaképpen nem is jött el az idő Kosztolányi abszolút filológiai kiértékelésére/231/, meg kell azonban állapítanunk, hogy teljesen önkényesnek tartjuk azt a megállapítást, mely Kosztolányit műfordítói érték szempontjából Babits és Tóth mögé helyezi./232/

J E G Y Z E T E K

- 1./ Szegzárdy Csengery József: Kosztolányi Dezső
/Ertekezések a m.kir.Ferenc József Tudományegyetem
Irodalomtörténeti Intézetéből,18./ Szeged,1938.
- 2./ Németh László: Kosztolányi Dezső.Erdélyi Helikon,1929.
Gyergyai Albert: Kosztolányi.Nyugat,1933.
Halász Gábor: Az ötvenéves költő.Nyugat,1935.
Kállay Miklós: A forma misztikusa. Kalangya,1936.
Babits Mihály: Kosztolányi. Nyugat.1936.
Benedek Marcel: Kosztolányi Dezső. Századunk,1936.
Gyergyai Albert: Stilusa. Nyugat,1936.
Halász Gábor: Kosztolányi Dezső. Tükör,1936.
Kállay Miklós: Kosztolányi Dezső. Napkelet,1936.
Keresztury Dezső: Kosztolányi Dezső.Magyar Szemle,1936.
Schöpfung Aladár: A literátor. Nyugat,1936.
Vas István: Kosztolányi Dezső. Válasz,1936.
Kerecsényi Dezső: Kosztolányi Dezső.Irodalomtört.1937.
Baráth Ferenc: Kosztolányi Dezső.1938.
- 3./ /Csokonai Vitéz Mihály/ Lenni,vagy nem lenni /K.D.
hátrahagyott művei.II./ 120.
- 4./ Vajthó: Kosztolányi Dezső.Prot.Szemle,1936.481.
- 5./ Radó Antal: A fordítás művészete. Bp.1909.
- 6./ /Radó: A magyar rim,1921./ - /A magyar rim/ Abécé,
K.D.hátrahagy.művei.V./ 104.
- 7./ Radó A.: A ford.műv.103. - "Traduttore-traditore"
"fordító-ferditő" -
Koszt.: /Abécé a fordításról és ferditésről./ Abécé,184.
- 8./ Koszt.: Modern költők /2.kiad./Bp./1921/I.11. -
"Műfordítani annyi,mint guzsbakötötten táncolni."
- 9./ Raó A.: id.m.91. - "Nagyon is szorosra vont füzőben
bajos a szabad lélekzétvétel."
- 10./ Karácsony Sándor: A könyvek lelke,199.
- 11./ Karácsony Sándor: id.m.164. - "Szász Károly...a leg-
nagyobb magyar műfordító./Bocsásson meg Babits
Mihály és Kosztolányi Dezső, de mind maig a leges-
legnagyobb./"
Egy pár felületes versanalízis és ferdebeállítás
kompiláció alapján készült dolgozatról: Gombos
Margit: A műfordítás problémája,Debrecen,1943. -
tanácsosabb nem nyilatkozni.
- 12./ Kosztolányi Dezsóné: Kosztolányi Dezső.Bp.1938.86.
- 13./ /A "Téli rege" új szövegéről/ Abécé,202.sk.
- 14./ /Kalevala/ Lángelmék /K.D.hátrahagy.művei,IV./ 105.
- 15./ Radó Antal: A magyar műfordítás története - 1772-1831.
Bp.1883.I.
- 16./ Radó: A ford.műv.152.
- 17./ Ch.Baudelaire: A romlás virágai.Bp.1944.399.sk. -
a Fleurs du Mal "formahű" fordításban. - "A tar-
talom tekintetében természetesen szintén szigo-
ru hűségre törekedtünk." - A fordítók.
Babits: Írók két háboru közt.Bp.én.251. - Tóth
Árpádról: "Szigoru elveket szab: a tökéletes for-
mahűség s hangulati szigorúság elvét."

- 18./ Halász Gábor: Babits kisebb műfordításai. Magyar Szemle 1931.8o.
- 19./ Babits: /Magyar irodalom/ Irodalmi problémák. Bp. 1917.6.
- 20./ Salv. de Madariaga: Anglais, Français, Espagnols.
- 21./ /Petőfi Sándor öt nyelven/ Lenni, 21o.
- 22./ /Madách franciául/ Lenni, 236. - "A mi nyelvünk szépsége, kifejezőereje, hatalma abban van, hogy érzéki és érzékletes."
- 23./ Koszt.: Modern költők, Bp. 1914./1.kiad./I.old. - "Ha a nyelvük kergét lehántjuk, idegenségük megszűnik."
- 24./ Gunda Béla-Koszt.: Kinai és japán versek. Erd. Hel. 1932. jan.
- 25./ Eckhardt Sándor: A francia szellem. Bp. 1938.
- 26./ lásd 57.old.
- 27./ Koszt.: Elsüllyedt Európa./K.D.hátrahagy.művei.VII./
- 28./ Lenni, 25.
- 29./ Babits: /Modern irodalom/ Irod.probl.5.
- 30./ u.o.48.
- 31./ lásd 57.old.
- 32./ Babits: /Modern irod./ Irod.probl.46.sk.
- 33./ u.o.47.
- 34./ u.o.66.
- 35./ Hevesi Sándor: Az igazi Shakespeare és egyéb kérdések, Bp. 1920.5.
- 36./ Babits: /Kosztolányi./ Írók két háboru közt, 185.
- 37./ Babits: /Egy nagy költő halála - Tóth Á.-ról./ Írók két háboru közt, 251.
- 38./ Babits: /Dante fordítása./ Irod.probl.211.
- 39./ Szabó Lőrinc: Örök barátaink. /Kisebb műfordításai./ Bp. 2.kiad.é.n.8.
- 40./ Modern költők, 2.kiad.I.lo.
- 41./ Modern költők, 1.kiad.II.old.
- 42./ Babits: Kisebb műfordításai, Bp. 1939./2.kiad./ 2.
- 43./ Kosztné: id.m.218. - "Pihenőül is fordít néha, szórakozásul, játékból."
- 44./ Devecseri: Az élő Kosztolányi./Officina 80-81./ Bp. /1945/76.
- 45./ Szabó Lőrinc: Tóth Árpád összes versfordításai, Bp. 1942.300.
- 46./ Babits: /A Vihar előszavából/ Kisebb műford.4.
- 47./ Szabó L.: Örök barátaink, 7.
- 48./ Modern költők. 1.kiad.III.old.
- 49./ u.o.IV.old.
- 50./ Babits: Emlék régi levelekből, Kalangya. 1930.157.
- 51./ Kosztné: id.m.186. - /Calderón: Urnó és komorna - fordításáról./
- 52./ /Levél egy írótarshoz/ Abécé, 83.
- 53./ Modern költők. 2.kiad.I.lo.
- 54./ Babits: Kisebb műford.1.sk.
- 55./ Babitsot, mint "műfordító-vendég"-et veregeti vállon. Kosztné: id.m.116.
- 56./ /Arany János/ Lenni, 170. - Lángelmék, 23.
- 57./ /Abécé a fordításról és fordításról./ Abécé, 187.
- 58./ Kosztné: id.m.50-71.
- 59./ Kosztné: id.m.48-85.
- 60./ u.o.

- 61./ u.o.59.
62./ u.o.50,51,54,85.
63./ u.o.85.
64./ Gál: Babits és az angol irodalom. /Debreceni Angol Dolgozatok./ Debrecen,1942.14. - Kosztné: id.m.117.
65./ Kosztné: id.m.116.sk.
66./ Kosztné: id.m.117.sk.
67./ Műveltség,1946.
68./ Koszt.fordítása: Műveltség,1946.
Tóth Árpád fordítása: Összes versfordításai,72.sk.
69./ Harsányi Zsolt-Byron: Ifju Harold zárándokutja,Bp./Génius
70./ Tóth Árpád: /K.D.: Modern költők./ Ny.1914.287.sk.
71./ Halász Gábor: Az ötvenéves költő,Ny.1935.494.
72./ Pál: Ronsard,73.
73./ Vas: Angol barokk líra,1946.16.
75./ Babits: /A Vihar előszavából./ Kisebb műford.4.
76./ Radnóti: Orpheus nyomában.Bp.1943.166.sk.
77./ Babits: /Egy nagy költő halála/ Írók két háb.közt.251.
78./ Modern költők.1.kiad.I.old.
79./ Radnóti: id.m.167.
80./ Kosztné: id.m.151.
81./ Kosztné: id.m.138.
82./ Lenni,25. - /Madách franciául/ Lenni,235. -
Elsüllyedt Európa,82.
83./ /Utítársaim/ Ákombákom /K.D.hátrahagy.művei.VIII./ 157.
Kosztné: id.m.257/263.
84./ /Széchenyi - Hamlet/ Lenni,12. - Kosztné: id.m.121.
85./ Lenni,25.
86./ Babits: /Koszt./ Írók két háb.közt,188.
87./ Kortársak /K.D.hátrahagy.művei,III./ 214.
88./ Abécé,217.
89./ Kosztné: id.m.121.
90./ Abécé,46.
91./ Lenni,29.
92./ "Ő teremtette meg a legnemesebb drámai nyelvünket is Shakespeare fordításaiban, melyek fölének megannyi eredeti alkotással." - /Arany János/ Lenni,170. - "Nem ismerem az egész földgolyón nagyobb művészt Arany Jánosnál, sem az élők, sem a halottak között." Lenni,159.
92/b. /Szent Iván éji álom/ Lángelmék,49.
93./ Cs.Szabó László: Három költő é.n.22.
94./ Kosztné: id.m.217.
95./ Babits: /A Vihar előszavából/ Kisebb műford.4.
96./ /Egy készülő magyar Goethe-kiadás elé./ Lenni,201.
97./ Koszt.: Idegen költők,1943.262.
Babits: A napló,Bp.1921.
98./ Babits: /Koszt. - Maupassant/ Ny.1909.228.
99./ Guy de Maupassant: Versei és első elbeszélése. Ford. és a bevezető tanulmányt írta K.D. Bp./1923/5/8.
100./ Modern költők, 1.kiad.I.old.
101./ Erősen megmutatkozik ez Tennyson és Browning fordításaiban.
102./ Kosztné: id.m.131.
103./ Modern költők, 2.kiad.118.
104./ /Rilke/ Lángelmék,223.sk.

- 105./ Puskás Elemér: K.D. és Itália. /A Bpesti Egy. Olasz Intézetének kiadványa/ Bp.1940.11.
- 106./ /Carducciról/ - Elsülylyedt Európa,105.
- 106/b. Géraldy: "Olvadékony lágyágát éppugy vissza tudta adni..." - Baráth,122.
- 107./ /Crommelynck/ Lángelmék,196.
- 107/b. "A költő süritő - Dichter... nem ritkító és nem higitó" - /Vojtina levele egy fiatal költőhöz/Ábécé 166.
- 108./ Szegzárdy: id.m.35.skk. - Vajthó: id.m.481.
- 109./ Szegzárdy: id.m.35.skk.
- 110./ Cs.Szabó László: id.m.8.
- 111./ Vajthó: id.m.481.
- 113./ /Ábécé a fordításról és fordításról/ Ábécé,184.
- 114./ u.o. - "Fordítani nem lehet, csak ujraköltetni"
- 115./ Koszt.: Modern költők,2.kiad.10.
Babits: Kisebb műford.10.
Tóth: Összes versfordításai,299.
- 116./ Keresztury: Babits Emlékkönyv,51.
- 117./ Modern költők,1.kiad.II.old.
- 118./ /Ábécé a prózáról és regényről/ Ábécé,124.
- 119./ Babits: /Magyar irod./ Irod.probl.6.
- 120./ /Ábécé a ford.és ferd./ Ábécé,187.
- 121./ Rónai: /Szabó Lőrinc ford.-ról/ M.Csillag,II.151.
- 122./ /A "Holló"/ Ábécé,117.
- 123./ Radnóti: id.m.170.
- 125./ Koszt.: Maup.verseinek ford.2.kiad.8.
Salgó: Maupassant, Ny.1911.234.
- 126./ Babits: Maup. - Koszt. Ny.1909.228.
- 127./ Kállay M.: /K.: A véres költő,Génius,é.n./ Előszó,2.
- 128./ Modern költők,2.kiad.I.10.
- 129./ Lenni,160.
- 130./ Lángelmék,228.
- 131./ Kosztné: id.m.118.
- 132./ u.o.
- 133./ Elsülylyedt Európa,33.sk.
- 134./ Szegzárdy: id.m.35-47.
- 135./ Lángelmék,229.
- 136./ Jammes: Solitude peuplée.Paris,1945.13.
- 137./ lásd 57.old.
- 138./ Babits: Emlék régi levelekből.Kalangya,1930.157.
- 138/b. Byronnal való szembenállását mutatja: "Birálja az embereket, fölényt érez velük szemben. Nincs részvét benne. Munkája értelmi... Megállapítása értéktelenség. Kaján ötlete az ész szikrája..." - /Humor és írás,Ábécé,86.
- 139./ Sik Sándor: Himnuszok könyve.Bp.1943.35.
- 140./ Babits: Amor Sanctus.Bp.1933.28.
- 141./ Sik: id.m.36.
- 142./ Hegedüs István: A magyarországi latin "coelestis" lyra. Akad.Ért.1914.28.
- 143./ Az idézetek után zárójelbe tett számok Koszt.: Szent Imre himnuszok,Bp.é.n./Atheneum/ synoptikus kiadásának oldalszámát jelentik.
- 144./ Baráth: id.m.123.
- 145./ lásd Appendix I.109.skk.
- 146./ Kosztné: id.m.118.
- 147./ "Össze vagyok szöve-fonva szavaival, verseivel..."
Lenni,171.

- 148./ /A "Téli rege" új szövegéről/ Ábécé, 191.
 149./ Ny. 1924. 151-160.
 149/c. Disszonáns elem Koszt. fordításaiban a "Kraftausdruck"-
 ok használata. Koszt. hangskálája ilyen erős rezgésekre nem volt beállítva és főleg a konyhanyelv színdásformáit használja. /"rongy, szemétdomb"/ A nyers kifejezéseket Koszt. tudatosan nem akarta enyhíteni, hiszen a Babits által összeállított új fordítói káté szerint Shakespeare nyelvének darabos nyersségét vette volna el. Azonban kétséges, hogy Shakespeare korának társadalmi kifejezését ezzel visszaadja-e? Mindenesetre egy felháborodott főúri apa /Capulet/, vagy egy fájdalmában az örület határán mozgó király /Lear/ szájában tulzottan kültelkiesnek hatnak. /Shakespeare leggyakoribb kiszólása: "slave", mit Kosztolányi általában "rongy"-gyal magyarázt./
 149/d. lásd 91. és 104. old.
 150./ Szász Károly: Romeo és Julia. /Shakespeare összes színművei./ Bp. 1902./
 Telekes Béla: Romeo és Julia. /Remekírók képes könyvtára./ Bp.
 151./ /Rilke/ Lángelmék, 234.
 152./ Koszt. né: id. m. 264.
 153./ Németh László: K. D. Erd. Hel. 1929. márc.
 154./ Baráth: id. m. 51.
 155./ Szegzárdy: id. m. 35. skk.
 156/157./ Modern költők, 1. kiad. II. old.
 Modern költők, 2. kiad. I. 10. sk.
 /Ábécé a ford. és ford./ Ábécé, 184.
 158./ Elsüllyedt Európa, 27-37.
 159./ Szegzárdy: id. m. 35. skk.
 159/b. Gyergyai: "Szándékos könnyűség"-nek nevezi... - Gyergyai: K. stilusa. Ny. 1936. 441.
 160./ /Madách franciául/ Lenni, 236. - Szegzárdy: id. m. 33.
 161./ Babits: Irod. probl. 66.
 162./ /Szépség/ Ábécé, 24.
 162/b. /Madách franciául/ Lenni, 236.
 163./ Eckhardt: id. m. 139.
 164./ Eckhardt: id. m. 220.
 165./ Eckhardt: id. m. 220. skk.
 165/b. Illyés Gyula: Franciaországi változások. Válasz, 1947. 505.
 166./ Devecseri: Az élő Kosztolányi, 77. skk.
 167./ Karinthy: Az ötvenéves Kosztolányi. Ny. 1935. 265.
 168./ Ábécé, 191.
 169./ Babits: /Koszt./ Írók két háb. közt. 185.
 170./ Devecseri: Az élő Koszt. 38.
 172./ lásd 14. old.
 173./ Modern költők, 2. kiad. I. 121.
 174./ Karinthy: Az ötvenéves Kosztolányi. Ny. 1935. 265.
 175./ Illyés: Ábécé bevezetése, 7.
 176./ Devecseri: Az élő Kosztolányi, 4. - Más szavakkal: "Bohémia és polgári fegyelem", Szegzárdy id. m. 12. - vagy: "jóneveltség és temperamentum", Gyergyai: Koszt. Ny. 1933. 61.

- 177./ Villon: A hajdan való idők szépasszonyairól. -
Yeats: A dooney hegedős. Idegen költők, 175-137.
- 178./ /Az olvasó nevelése/ Abécé, 79/80. - "Forma és tartalom örök viszályában Kosztolányi a forma párt-hive.", Babits: Írók két háb.közt, 270. - A helyes értelmezést többek között Devecseri adja: Az élő Koszt. 78.
- 179./ Abécé, 184. - Modern költők, 2.kiad.lo.
- 180./ Erős várunk a nyelv /K.D.hátrahgy.művei.I./ 280.
- 181./ /Pázmány Péter/ Lenni, 58. - /Paraszti és népies/ Abécé, 47.
- 182./ Füst Milán: Ny. 427.
- 183./ Lenni, 25.
- 184./ Lenni, 132.
- 185./ /Madách franciául/ Lenni, 238.
- 186./ "Testtel-lélekkel csak ilyen "formai problémákért" tudott harcbaszállni." Illyés Gyula, Abécé bevez. 8.stb. - Szegzárdy: id.m. 27.
- 187./ Modern költők, 1.kiad.IV.old.
- 188./ Koszt.-Byron: Beppo, Idegen költők, 66.
- 189./ /Hogy születik a vers és a regény?/ Abécé, 145. -
"összefogunk, megjelenítünk" Lenni, 236. -
Szegő E.: K.D. Erd.Hel. 1933. 118.
- 190./ /Abécé a prózáról és regényről/ Abécé, 124.
- 191./ Lenni, 238.
- 192./ Kosztné: id.m. K. ifjúkori naplója.
- 193./ Kosztné: id.m. 133.
- 194./ /Szent Iván éji álom ford./ Lángelmék, 23.
- 195./ Abécé, 46.
- 196./ u.o.
- 197./ Babits: Írók két háb.közt, 270.
- 198./ Lenni, 210.
- 199./ Lenni, 238.
- 200./ Erős várunk a nyelv, 67.
- 201./ Lenni, 238.
- 202./ Karinthy: Az ötvenéves Koszt. Ny. 1935. 265.
- 203./ /Kazinczy Ferenc/ Lenni, 132.
- 204./ Babits: Amor Sanctus. Bp. 1933. 205.
- 205./ Koszt.: Szt.Imre himnuszok. Bp. é.n. 23.
- 206./ Devecseri: K. rimei. Diárium, 1942. 7. - K.örömét fejezi ki, hogy a "bu" szó nem vészett el a költészet számára. Erős várunk, 16.
- 207./ Babits-Dante: Isteni Szinjáték. 1944. 3. - Révay: Babits emlékkönyv. 35. - 51.old. 2.pont.
- 208./ Keresztury: A mellékmondat védelmében. M.Csillag, 1943. 358.
- 209./ Erős várunk, 280.
- 210./ Modern költők, 2.kiad.I. 12.
- 211./ Szegzárdy: id.m. 16.
- 212./ Sik Sándor: id.m. 36.
- 213./ /Pázmány: De magna Hungariae Regina et Patrona/ u.o. 518.
- 214./ Sik: id.m. 36.
- 214/b. /Pázmány Péter/ Lenni, 58. - /Paraszti és népies/ Abécé, 47
- 215./ Koszt.: Szt.Imre himn. 11.
- 216./ lásd pl./A Téli rege új szövegéről/ Abécé, 202.
- 217./ Baráth: id.m. 123.
- 218./ Erős várunk, 306.

- 219./ Devecseri: K. rimei, Diárium, 1942.7.
- 219/b. Koszt. "A minden nyelvben közös fogalmak legszebb magyar változatát beszéli." - Karinthy: id.m.265.
- 219/c. A szavak értelmi és érzelmi együttthatójának discordanciája mutatkozik a kicsinyítő és gyakorító formák használatánál: - Pl. Lear felháborodva "töksi"-nek /clotpoll/ nevezi Ozvaldot. Lear, I.4.
Bár a Lear hangneme az örültség határán számtalanszor érintkezik a komikummal, de sok helyen Koszt.-nál a komikus ér erősebb a kellettnél:
Cordélia mondja Lear-ról:
...mint bősztenger kornyikált,
As mad as the vex'd sea; singing aloud.
Lear, IV.4.
- A Téli regében kifogásolt népies kifejezések
/1. A Téli rege új szövegéről, Abécé, 191./ nem népies zamatuk miatt disszonánsak, hanem iteratív, ill. kicsinyítő érzelmi együttthatójuk bontja meg a helyzeti hangulategységet:
A király szíve "kalimpál"
/my heart dances/
nyomigálni lábát
/horsing foot on foot/
mily ártalom csusszan felém
/harm/ Is creeping towards me/ Téli rege, I.2.
- A szavak hangszimbolikus értéke K.-nál sokszor megbomlik:
Mazeppa lovának száguldásával
/Röptük sebes volt és hatalmas/
a farkasok ugatése vajjon hogy tud lépést tartani:
/Hogy jöttek nyomomon lihegve
Cammogva a bus kullogók,....
Kocogtak nappal is megettünk.
- 220./ Abécé, 191.
- 221./ Karinthy: id.m.265.
- 222./ /A rim bölcsellete/ Abécé, 156.-/Az olvasó nevelése/
Abécé, 79/80.
- 223./ Devecseri: Az élő Koszt. 78.
- 224./ /A rim bölcsellete/ Abécé, 156.
- 224/b. ö - e e - ö a - a
- Öreg török aranykereskedő
a true Turkey merchant. /Beppo, 97./
- 225./ Babits: /Mágia-ról/ Irók két háb.közt, 270.
- 226./ Abécé, 80.
- 227./ Akombákom, 301.
- 228./ Modern költők, II. kiad. I. 12.
- 229./ Angolul egy szót sem tudok, de azt hiszem..." -
Móricz Zs.: Koszt. Romeo és Julia ford. Ny. 1930. 652.
"Nem érdekel, hogy kik írták ezeket a verseket." -
Gunda B.: Koszt.: Kinai és japán versek. Erd. Hel. 1932.
Kárpáti A.: Koszt.: Kinai és japán versek. Ny. 1932. 284.
- 230./ /Művészet és öncsalás/ Abécé, 25.
- 231./ Szegzárdy: id.m. 9.
- 232./ Németh L.: K.D. Erd. Hel. 1929. 185.
- 233./ A jegyzéket - G.P.: Irod. tört. 1936, 238. - nyomán idézzük, néhány kiegészítéssel.

KIVONATOS BIBLIOGRÁFIA.

A felhasznált Kosztolányi irodalom megtalálható a következő művekben:

Szegzárdy-Csengery: Kosztolányi Dezső, Szeged, 1938.

Baráth: Kosztolányi Dezső, Zalaegerszeg, 1938.

Várkonyi Nándor: Az újabb magyar irodalom, /1880-1940/
Budapest, 1942.

Felhasznált kézikönyvek.

Várkonyi Nándor: Az újabb magyar irodalom, /1880-1940/
Budapest, 1942.

Pintér Jenő: Magyar irodalomtörténet, Bp. 1932.

Schöpflin: A magyar irodalom története a XX. században,
Budapest, 1937.

Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet, Kolozsvár, 1924.

Szerb Antal: A világirodalom története, Bp. 1942.

Babits: Az európai irodalom története, Bp. é.n.

G. Lanson: Histoire de la Littérature française,
Paris, 1924.

Legouis-Cazamian: A History of English Literature,
London, 1937.

Dr. Biró L. Pál: A modern angol irodalom története,
Budapest, 1942.

H. Benzmann: Moderne deutsche Lyrik, Leipzig, 1924.

Klemm: A mondattan elmélete, Bp. 1928.

Gombocz: A magyar történeti nyelvtan vázlata. IV. Jelentéstan, Pécs, 1926.

- . -

A külföldi írókat a következő kiadásokból idéztük:

Ch. Baudelaire: Les Fleurs du Mal, Paris, 1898.

Th. Gautier: Choix de Poésies, Paris, 1927.

Fr. Jammes: De l'Angelus de l'aube a l'Angelus du
soir, 1888-1897, Paris, 1921.

Fr. Jammes: Le Deuil des Primeveres, 1898-1900,
Paris, 1907.

Leconte de Lisle: Oeuvres de L. Poemes barbares,
Paris, /A. Lemerre/ é.n.

Maupassant: Des Vers, Paris, 1904.

P. Valéry: Poésies, Paris, 1930.

E. Verhaeren: Poemes /IIIe série/ Paris, 1922.

P. Verlaine: Oeuvres completes de P.V. Paris, 1900.

Fr. Villon: Oeuvres completes de Fr. V. Paris, 1884.

R. Browning: The Poetical Works of R. B. London, 1897.

Lord Byron: The Poetical Works of L. B. Oxford ed. 1907.

E.A. Poe: The Poetical Works of E.A. Poe, N.Y. 1907.

Shakespeare's Complete Works, Tauchnitz ed. Leipzig, 1916.

Ch.A.Swinburne: Poems and Ballads, London, 1922.
O.Wilde: The Poems and Essays of O.W. Albatross, 1935.

Német írók: H.Benzmann: Moderne deutsche Lyrik,
Leipzig, 1924.

Goethes Sämtliche Werke, Jubiléums Ausgabe, Stuttgart-
Berlin, é.n.

R.M.Rilke: Das Stunden-Buch, Leipzig, 1928.